

Voorzitter: *Vondeling*

Tegenwoordig zijn 119 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Albers, Andriessen, Bakker, Barendregt, Ter Beek, Beekmans, De Bekker, Berger, Berkhouwer, Beuker, De Boer, Boertien, De Boois, De Brauw, Bremen, Coppes, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Van Dam, Dankert, Dees, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Drees, Drenth, Van Dijk, Evenhuis, Fiévez, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardeniens-Berendsen, Giebels, Ginjaar-Maas, Goudsmit, Van der Gun, Haas-Berger, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermsen, Honig van den Bossche, Van Houwelingen, Hutschmaekers, Jansen, Janssen, Joekes, Jurgens, Kappeyne van de Coppello, S. Keuning, Kleisterlee, Knot, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Koning, De Koning (B.P.), Konings, De Kosters, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Kruisinga, De Kwaadsteniet, Laban, Lamberts, Langedijk-de Jong, De Leeuw, Van der Lek, Lückers-Bergmans, Masman, Van der Mei, Van Mierlo, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Peijnenburg, Ploeg, Poppe, Portheine, Rienks, Rietkerk, Roels, Roethof, Roolvink, Van Rossum, Van der Sanden, Van Schaik, Schakel, Van het Schip, W. Scholten, Schouten, Van der Spek, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuijnman, Veder-Smit, Van Veenendaal-Van Megelen, Vellenga, Verbrugh, Vermaat, Vondeling, Waalkens, Waltmans, Weij-

ters, Wiegel, Wierenga, Wisselink, Wolff, Ter Woorst en Worrell

en de heren Den Uyl, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Van Agt, vice-Minister-President, Minister van Justitie, Van der Stoep, Minister van Buitenlandse Zaken, De Gaay Fortman, Minister van Buitenlandse Zaken, Van Kemenade, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Duisenberg, Minister van Financiën, Vredeling, Minister van Defensie, Gruijters, Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Westerterp, Minister van Verkeer en Waterstaat, Lubbers, Minister van Economische Zaken, Van der Stee, Minister van Landbouw en Visserij, Boersma, Minister van Sociale Zaken, Van Doorn, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mevrouw Vorrink, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Pronk, Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Trip, Minister voor Wetenschapsbeleid, Brinkhorst, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Kooijmans, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Glastra van Loon, Staatssecretaris van Justitie, Polak, Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Klein, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Veerman, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Goede, Staatssecretaris van Financiën, Van Rooijen, Staatssecretaris van Financiën, Van Lent, Staatssecretaris van Defensie, Schaefer, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Van Dam, Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, Hazekamp, Staatssecretaris van Economische Zaken, Mertens, Staatssecretaris van Sociale Zaken, Meijer, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Hendriks, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

J. N. Scholten, wegens deelname aan de vergaderingen van de Verenigde Naties te New York, tot en met 14 november a.s.;

De Ruiter, Epema-Brugman, Van Eilsen, Krosse, Groensmit-Van der Kallen en De Vries, wegens deelname aan de I.P.U.-conferentie te Tokio, de hele week;

Spinks, Voortman en Jongeling, wegens ziekte, de hele week;

Van Schaik en Geurtsen, wegens deelname aan de vergaderingen van de Koninkrijkscommissie, de hele week;

Du Chatinier, wegens ziekte, ook morgen;

Nagel, de hele week;

Patijn, wegens verblijf buitenslands, de hele week;

Salomons, wegens bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Geachte medeleden. De vorige week donderdag hebben velen Jan Smallenbroek vergezeld op zijn laatste reis. Het was een heldere, zonnige herfstdag. De dienst in de overvolle gereformeerde Bloemcampkerk in Wassenaar was sober en geïnspireerd. Het afscheid was hartelijk en daarom goed, want Smallenbroek had vele vrienden.

Ik breng hem hier en nu een eresaluut, omdat hij fractievoorzitter is geweest. De aanvoerder, enkele jaren, van de Antirevolutionairen. Zijn eerste rede hield hij als lid van het noodparlement, op 18 januari 1946. Hij sprak over de zuivering, over rechtsherstel. Ik haal het volgende uit die bewogen rede, die hem goed typeert, aan:

'De zuivering mag niet op de lange baan worden geschoven, zodat ten slotte ieder er volkomen beu van is, met als gevolg, dat niet alleen een streep onder de zuivering, maar ook een streep door de zuivering wordt gezet tot schade van recht en gerechtigheid'.

Smallenbroek had erg goede papieren om dat met kracht te kunnen zeggen: zijn houding in oorlogstijd was voorbeeldig geweest. Hij heeft toen veel moed getoond in moeilijke omstandig-

Verbetering

Blz. I (Verenigde Vergadering), kolom 1, regel 4 van onderen staat: 'De Vries'; lees K. de Vries.

Blz. 128, kolom 3, regel 14 van onderen staat: 'SPASH'; lees SPES.

Blz. 217, kolom 3, regel 4 van boven staat: 'common zealing'; lees: common ceiling.

Blz. 237, kolom 1, regel 32 van boven staat: 'subsidie'; lees: sub judice.

Voorzitter

heden. En veel later, onder heel andere omstandigheden, bleek dat die moed om pijnlijke beslissingen te nemen hem niet had verlaten. Was hij ook niet een voorbeeld voor ons allen door de manier waarop hij enkele jaren lang zijn dodelijke ziekte verdroeg? Hij heeft zijn dagen leren tellen, zoals Psalm 90 ons kan leren.

De predikant las in de dienst die psalm 'De eeuwige Toevlucht voor den vergankelijksten mens' voor. Smallenbroek hield van die psalm.

'Want duizend jaren zijn in uw ogen als de dag van gisteren, wanneer hij voorbijgegaan is, en als een nachtwake.

Gij spoelt hen weg;

zij zijn als een slaap in den morgen, als het gras dat opschiet;

in den morgenstond bloeit het en het schiet op, des avonds verwelkt het en het verdort.'

Jan Smallenbroek was de publieke zaak met hart en ziel toegedaan. Hij is hier ook een goede collega geweest, en als zodanig zal hij bij velen in en buiten deze Kamer voortleven: een trouwe zoon van de 'olde lantschap'.

Trouw was hij ook aan de weduwen en kinderen van zijn in het verzet omgekomen bekende en onbekende vrienden. Met respect en dankbaarheid gedenkt de Regering het vele werk, dat hij voor hen als voorzitter van de Stichting 1940-1945 en bij de voorbereiding van de Wet Buitengewoon Pensioen heeft verricht.

Soms in het publieke leven onbarmhartig bejegend, was en bleef hij een man zonder verbittering. Met Jan Smallenbroek is een sterk karakter, een bewogen volksvertegenwoordiger van ons heengegaan.

De aanwezigen nemen enige ogenblikken stilte in acht.

De vergadering wordt voor enkele minuten geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat is ingekomen een brief van de Minister van Binnenlandse Zaken over de uitvoering van de Machtigingswet inkomensvorming en bescherming werkgelegenheid 1974 (12 758, nr. 15).

Deze brief, die al is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Nog zijn ingekomen de volgende brieven:

twee, van de Minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de in de Tractatenbladen nrs. 171 en 172 van 1974 opgenomen overeenkomsten, welke niet de goedkeuring van de Staten-Generaal behoeven;

een, van de Minister van Justitie, ten geleide van de resultaten van een enquête, welke is gehouden naar aard, duur en wijze van afdoening van de civiele procedures, die in het jaar 1971 bij de arrondissementrechtbanken werden afgesloten;

een, van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van de resultaten van een onderzoek naar de gevolgen van de spreiding van de rijksdienst in de periode 1968 t/m 1972 voor de daarbij betrokken ambtenaren en hun gezinsleden;

een, van de Minister van Financiën, ten geleide van de jaarverslagen 1973/1974 van het Internationale Monetair Fonds, de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling, de Internationale Ontwikkelingsassociatie en de Internationale Financieringsmaatschappij;

een, van de Staatssecretaris van Financiën, de heer De Goede, ten geleide van het verslag 1973 omtrent de toestand van het Nederlandse Muntwezen;

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, ten geleide van een aantal Waterstaatskaarten.

Deze brieven die niet zullen worden gedrukt, worden voor kennisgeving aangenomen; de bijbehorende stukken liggen op de bibliotheek der Kamer, ter inzage van de leden.

De **Voorzitter**: Voorts deel ik aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen: een brief van de Minister-President, ten geleide van de conclusies van het regeringsoverleg tussen Nederland en Suriname, gehouden op 30 september en 1 en 2 oktober 1974 te 's-Gravenhage (13 144);

een brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat, over de Oostlijn van de metro in amsterdam (12 978, nr. 4).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ten slotte deel ik aan de Kamer mee, dat is ingekomen een brief van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, de heer Brinkhorst, inzake het tijdstip van behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet over de goedkeuring van het Verdrag van Oslo en de Wet Verontreiniging Zeewater.

Deze brief zal niet worden gedrukt; een kopie is gezonden aan de bijzondere commissie voor de ontwerpen van (rijks)wet 12 292 (R 893), 12 293 en 12 294.

De **Voorzitter**: Aangezien door geen van de beide Kamers der Staten-Generaal binnen de daartoe gestelde termijn de wens te kennen is gegeven, dat de volgende stukken, te weten: Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Denemarken inzake het internationale personen- en goederenvervoer over de weg, 's-Gravenhage, 29 januari 1974 (13 027);

Overeenkomst tussen de lid-staten van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal enerzijds en de Republiek Finland anderzijds met Bijlage, Protocollen en Slotakte; Brussel, 5 oktober 1973 (13 028); Verdrag inzake sociale zekerheid tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Spaanse Staat, met Slotprotocol, Madrid, 5 februari 1974 (13 029);

Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Oostenrijk inzake sociale zekerheid, met Slotprotocol, 's-Gravenhage, 7 maart 1974 (13 030);

Algemene maatregel van bestuur, overeenkomstig artikel 12, vierde lid, van de Mijnwet continentaal plat (Stb. 1965, 428) (13 032);

Voorzitter

Twee overeenkomsten betreffende de inschrijving van merken, Stockholm, 14 juli 1974 (13 034);

aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal zullen worden onderworpen, stel ik aan de Kamer voor, deze stukken, die op respectievelijk 21, 23, 27 en 28 augustus 1974 ter griffie werden ontvangen, voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien voorts door geen van de beide Kamers der Staten-Generaal, noch door de Gevolmachtigde Ministers van Suriname, onderscheidenlijk de Nederlandse Antillen, binnen de termijn bedoeld in artikel 61 van de Grondwet, de wens te kennen is gegeven, dat de Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Paraguay inzake geregeld luchtvervoer; 's-Gravenhage, 7 februari 1974 (13 024, R 960) aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal zal worden onderworpen, stel ik aan de Kamer voor, dit stuk, dat op 19 augustus 1974 ter griffie werd ontvangen, voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van:

a. de vaste Commissie voor Financiën:

het wetsontwerp Aangaan van geldleningen ten laste van de Staat der Nederlanden in 1975 (Leningwet 1975) (13 124);

b. de vaste Commissie voor Economische Zaken:
de Energienota (13 122).

Ik stel aan de Kamer voor, het tijdstip voor het mondeling beantwoorden van vragen deze week te bepalen op morgen, woensdag 9 oktober, onmiddellijk na de eerste termijn van de zijde van de Kamer over de algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De hierna te noemen commissies hebben verzocht een openbare commissievergadering te mogen houden, te weten:

a. de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening over de Nota huur- en subsidiebeleid (13 025);

b. de bijzondere Commissie voor Grond- en Kieswetzaken over de Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid (12 944);

c. de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat over Hoofdstuk XII, Verkeer en Waterstaat en het Rijkswegenfonds, voor wat betreft het beleid van de Minister;

d. de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat over hoofdstuk XII en de begroting PTT voor wat betreft het beleid van de Staatssecretaris;

e. de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk over de Nota inzake de Nationale Parken.

Ik stel aan de Kamer voor, deze verzoeken toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal dat de openbare commissievergaderingen zullen worden gehouden als volgt:

a. die voor de vaste Commissie voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening op maandag 18 november 1974 van 11.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur;

b. die voor de bijzondere Commissie voor Grond- en Kieswetzaken op maandag 25 november 1974 van 11.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur;

c. die voor de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat voor wat betreft het beleid van de Minister op maandag 2 december 1974 van 11.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur;

d. die voor de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat voor wat betreft het beleid van de Staatssecretaris op maandag 9 december 1974 van 11.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur;

e. die voor de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk op maandag 25 november 1974 van 11.15 tot uiterlijk 18.00 uur (mits de nota over de Nationale Parken tijdig bij de Kamer zal zijn ingekomen).

Aangezien het streven erop gericht dient te zijn dat alle openbare commissievergaderingen uiterlijk om 18.00 uur worden beëindigd, tenzij zeer dringende omstandigheden het noodzakelijk maken dat zij des avonds worden voortgezet, bepaal ik nader dat de tijdstippen van de openbare commissievergaderingen van maandag 14 oktober 1974 en van maandag 28 oktober 1974

van respectievelijk de vaste Commissie voor de Visserij en de vaste Commissie voor het Midden- en Kleinbedrijf zullen zijn van 11.15 uur tot uiterlijk 18.00 uur.

Verder stel ik aan de Kamer voor, aan de orde te stellen en te behandelen bij de aanvang van de vergadering van dinsdag 15 oktober 1974 de ontwerpen van (rijks)wet:

Bekrachtiging van het Koninklijk besluit van 17 mei 1974 (Stb. 315) tot wijziging van het besluit van 22 september 1955, Stb. 455, houdende regelen omtrent de onverenigbaarheid van het lidmaatschap van de Sociaal-Economische Raad met enige andere werkzaamheden (12 991);

Naturalisatie van Allie, Joseph en 32 anderen (13 014, R 958);

Goedkeuring van het op 15 november 1965 te 's-Gravenhage tot stand gekomen Verdrag inzake de betekening en de kennisgeving in het buitenland van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke en handelszaken (Trb. 1966, 91) (12 865, R 948);

Uitvoering van het op 15 november 1965 te 's-Gravenhage tot stand gekomen Verdrag inzake de betekening en de kennisgeving in het buitenland van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke en handelszaken (Trb. 1966, 91) (12 866).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ook stel ik aan de Kamer voor, de behandeling van Hoofdstuk VI (Justitie, zonder het gedeelte Politie) te doen plaatsvinden na de behandeling van Hoofdstuk XVII (Volksgezondheid en Milieuhygiëne) en de behandeling van dit laatste hoofdstuk als volgt te doen plaatsvinden:

- Hoofdstuk XVII uitsluitend het gedeelte Milieuhygiëne (eerste termijn van de zijde van de Kamer);
- Hoofdstuk XVII uitsluitend het gedeelte Volksgezondheid (eerste termijn van de zijde van de Kamer);
- Hoofdstuk XVII uitsluitend het gedeelte Milieuhygiëne (Antwoord Regering, re- en dupliek, artikelen);
- Hoofdstuk XVII uitsluitend het gedeelte Volksgezondheid (Antwoord Regering, re- en dupliek, artikelen)

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: In verband met het verblijf in het buitenland van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne op donderdag 7 november 1974 zal het tijdstip voor de stemmingen nader worden vastgesteld.

Ik heb mij voorgenomen de Kamer niet bijeen te roepen:

Voorzitter

– van vrijdag 20 december 1974 tot en met maandag 20 januari 1975 (Kerstreces);
– van vrijdag 21 maart tot en met maandag 7 april 1975 (Paasreces);
– van vrijdag 27 juni tot en met maandag 25 augustus 1975 (Zomerreces).
Mij is gebleken, dat de agenda van de Kamer voor haar vergaderingen van 15, 16, 17, 22, 23 en 24 oktober a.s. zo gevuld is dat er bijzonder weinig of geen tijd is om aan nieuwe verlangens van de zijde van de Kamer of van de Regering tegemoet te komen, voor wat betreft de openbare behandeling in deze Kamer.
Ik geef het woord aan het lid Van der Lek, die het heeft gevraagd.

De heer **Van der Lek** (P.S.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil iets zeggen naar aanleiding van de binnengekomen brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat over de oostlijn van de metro in Amsterdam. Ik heb veertien dagen geleden hierover een voorstel in de Kamer gedaan en een verzoek aan u. Ik heb voorgesteld, de eerdere brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat in de week van 15 oktober op de agenda te plaatsen en te bespreken.

Het verzoek aan u, mijnheer de Voorzitter was, de Minister te vragen een aantal inlichtingen te verschaffen die voor dat debat naar mijn mening essentieel zouden zijn.

Aan het laatste verzoek is inmiddels voldaan, althans voor zover daaraan kon worden voldaan, door het antwoord op de schriftelijke vragen die ter zake waren gesteld. Ik heb van u begrepen dat u de Kamer wilde vragen, zich uit te spreken over mijn voorstel. Dat zou vandaag gebeuren. Ik vraag u of u bij dat voornemen blijft. Is het mogelijk dat de Kamer nu vaststelt of en op welk tijdstip er wordt gesproken over de brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat?

Ik heb u horen zeggen, dat er nog bijzonder weinig ruimte meer is om nog nieuwe onderwerpen op de agenda op te voeren. Ik heb mijn voorstel echter al veertien dagen geleden gedaan. De Kamer weet dat er bovendien een zeer speciale aanleiding is. De Minister heeft zich voorgenomen, in ieder geval op 18 oktober een beslissing te nemen. Ik vind het bijzonder belangrijk – ik heb begrepen dat ook de Minister dat vindt – dat de Kamer zich er vóór die datum over kan uitspreken.

De Voorzitter: De heer Van der Lek heeft in zoverre gelijk, dat de Kamer nog een beslissing zou moeten nemen over zijn voorstel. Ik was er niet zeker van dat de heer Van der Lek zijn voorstel zou handhaven na het binnenkomen van de tweede brief van de Minister. Ik heb nu begrepen dat die brief voor hem geen aanleiding is, van zijn voornemen af te stappen. Ik stel de Kamer voor, daarover te beslissen direct na de theepauze. Ik zal proberen, zelf een voorstel te formuleren.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De Voorzitter: Het woord is aan de heer Aantjes, die het heeft gevraagd.

De heer **Aantjes** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de orde van de Kamer nu niet te zeer belasten, maar ik maak toch graag tijdig een opmerking over de gang van zaken in de komende vier dagen. De algemene politieke en financiële beschouwingen zullen nu vier dagen duren. Ik weet dat u zeer hardvochtig bent als het gaat om het handhaven van eenmaal vastgestelde aanvangs- en eindtijden. Ik acht het echter onjuist dat de spreektijd onevenredig wordt verdeeld.

Voorzitter

De Kamer zal vanavond tot 11 uur spreken. Daarna gaan wij uiteen. Morgen spreken wij vanaf 11 uur tot naar schatting een uur of drie, vier. Volgens het schema heeft de Regering dan tot donderdag 2 uur de tijd om haar antwoord voor te bereiden. Op de duur daarvan hebben wij geen greep. Het kan tot ver in de avond uitlopen. De Kamer heeft dan nauwelijks tijd meer om zich op de replieken te beraden. Mijnheer de Voorzitter! Kunt u in de loop van de dag nog eens met de Regering overleggen of het niet mogelijk is, dat de Regering bij voorbeeld donderdag om 11 uur begint met haar antwoord, zodat de fracties ook voldoende tijd hebben om zich op hun tweede termijn voor te bereiden?

De Voorzitter: Ik zal mij in de loop van de dag nader oriënteren. Van het resultaat daarvan zal ik de Kamer tijdig mededeling doen.

Aan de orde zijn de **algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (13 100)**.

Hierbij zijn tevens aan de orde:

de motie-Koning c.s. betreffende de uitbreiding van de investeringsaftrek ten behoeve van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf (12 696, 12 919, nr. 9);

de motie-Van Rossum c.s. betreffende een verlaging van het btw-tarief voor de sierteeltsector van 16 tot 4 pct. (13 020, nr. 12)

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Wij herinneren ons allemaal nog het oprecht ernstige gezicht en de vaderlijke gedragen toon waarmee de Minister-President zich eind vorig jaar via radio en t.v. tot ons wendde. Het wordt niet meer zoals vroeger, was de boodschap die hij ons meegaf.

Door de politiek van de oliesjeiks aan het eind van het vorige jaar leek ons land in geweldige problemen te zullen komen. Maar diezelfde politiek leidde ertoe, dat in de loop van het voorjaar steeds duidelijker werd, dat Nederland er financieel relatief goed voor kwam te staan. Half juli kon de Minister-President ons dan ook stralend mededelen, dat het kabinet binnen de kortste keren uit de begrotingsbesprekingen was gekomen. Wat moet je dan nog als oppositieleider, dacht ik, toen ik de Minister-President op de televisie zag. Het kabinet had dank zij de ruim 2,5 mld. extra opbrengst voor 1975 uit het

aardgas alle mogelijkheden om een beleid te voeren, waartegen het geweldig moeilijk zou zijn, oppositie te voeren: een beleid dat de werkloosheid fundamenteel zou aanpakken; een beleid dat de in het nauw gebrachte middengroepen op adem zou kunnen brengen; een beleid gericht op verbetering van de steeds slechter wordende positie van de zelfstandigen.

Verleden jaar heb ik tijdens de algemene beschouwingen gezegd, dat het kabinet-Den Uyl polariseerde, politiek polariseerde, niet alleen tegen mijn partij, maar ook tegenover de kiezers van K.V.P. en A.R.P. en maatschappelijk polariseerde tegen zelfstandigen en middengroepen. Als de politieke wil, de voortvarendheid en het vernuft aanwezig zouden zijn geweest, dan had de Minister-President alle kans gehad, zijn kabinet op Prinsjesdag een zodanig beleid en een zodanige begroting te doen presenteren, dat deze de door hem zelf opgeroepen tegenstellingen zouden hebben vermindert. Dat zou de positie van zijn kabinet zeker hebben versterkt, maar de Minister-President en het kabinet met hem hebben dat niet gedaan.

Het kabinet-Den Uyl staat tegenover de werkloosheid met de handen in de lucht;

het misbruikt de aardgasopbrengsten om de overheidsuitgaven schrikbarend te doen stijgen;

het doet alles om het ondernemingsklimaat in ons land te verslechteren; het verruimt de vrije bestedingsmogelijkheden voor alle burgers onvoldoende;

het gaat door met zijn nivelleringspolitiek en brengt daardoor de middengroepen verder in de knel;

het biedt volstrekt onvoldoende soelaas voor middenstanders, boeren en tuinders.

Laat mij de zoëven genoemde punten – het zijn er zes – langs gaan. Verleden jaar heb ik bij de algemene politieke en financiële beschouwingen gezegd, dat de werkloosheid niet fundamenteel werd aangepakt.

De Minister-President zei toen, dat 'het kabinet diep overtuigd is, dat het de strijd tegen de werkloosheid de komende maanden en het volgend jaar, als één van de hoofddoelstellingen van zijn beleid, voortdurend centraal zal moeten stellen'. De Minister van Financiën zei – nog duidelijker – dat de Regering 'op korte termijn een diepgaand onderzoek' zal instellen naar 'de aard en omvang van het verschijnsel van de structurele werkloosheid en de mogelijke bestrijding in al haar aspecten'. Dan verwacht je ook dat dat

gebeurt, vooral omdat de Partij van de Arbeid, toen zij nog in oppositie zat, elke keer als de werkloosheid dreigde toe te nemen, als er bedrijven werden gesloten, op de ketting sprong en van de toen aan het bewind zijnde confessioneel-liberale kabinetten eiste, dat zij maatregelen zouden nemen. Nu is de werkloosheid groter dan ooit sinds vele jaren. Nu had dan ook zeker van dit kabinet mogen worden verwacht, dat het met een duidelijke visie zou zijn gekomen, hoe het de werkloosheid zou gaan aanpakken. Maar waar komt het kabinet mee? Met een interimnota, waarin het vraagstuk wel wordt geanalyseerd, maar waarin geen aanduiding van een oplossing is te vinden. Waarom niet metterdaad ernst gemaakt met het op elkaar laten aansluiten van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt? Waarom geen snelle herziening van het begrip 'passende arbeid'? Waarom geen verplichting om aan om- en herscholing mee te werken? Waarom daarmee weer zoveel maanden gewacht? Wat geldt voor de werkloosheid in het algemeen, geldt in het bijzonder voor de werkloosheid in de bouw en de werkloosheid in de regio. Elke keer als de woningbouwcijfers in het verleden tegenvielen, kwam de P.v.d.A. met een motie om het bouwprogramma uit te breiden. En ook het regionale beleid van de kabinetten-De Jong en Biesheuvel werd door de socialistische voortdurend aangevallen en onvoldoende gevonden. Wat zien wij nu? Waar ik vorig jaar voor waarschuwde, is uitgekomen: de bouw zakt in één, niet met een paar duizend huizen per jaar, maar met vele duizenden. De laatste cijfers zeggen, dat in de eerste acht maanden van dit jaar met de bouw van 20 000 woningen minder is begonnen dan in dezelfde periode van verleden jaar. Ook zeggen die cijfers, dat nu meer dan 30 000 woningen minder in uitvoering zijn dan verleden jaar.

Ik meen dan ook – mede gezien de politieke situatie in het verleden in deze Kamer – dat de vraag aan dit kabinet gerechtvaardigd is of de Regering nog steeds gelooft dat zij haar bouwprogramma haalt. Hoe denkt zij dat dan te bereiken? Als zij eindelijk, na al onze waarschuwingen, tot het besef gekomen is dat zij haar bouwprogramma niet haalt, welke maatregelen is zij dan van plan te nemen?

Mijnheer de Voorzitter! Wat voor het bouwbeleid geldt, geldt ook voor de regionale politiek. De Minister-President moet er de hoofdartikelen, die na Prinsjesdag in de regionale pers zijn verschenen, maar eens op na lezen. De

Wiegel

Bestuurscommissie Noorden des Lands heeft inmiddels om een spoed-overleg met de Regering gevraagd. Komt dat overleg er spoedig?

Ik constateer, dat men niet alleen in het noorden en Limburg somber is gestemd, maar dat ook de situatie in Overijssel en Brabant thans buitengewoon zorgelijk is.

Wij zeggen niet, dat het enkel en alleen de schuld van het kabinet is, dat de regio's verder achterop raken, dat de woningbouw ineem ploft en dat de werkloosheid onaanvaardbaar hoog is.

Wij zeggen echter wel, dat het kabinet in gebreke blijft om de werkloosheid fundamenteel aan te pakken.

Mijnheer de Voorzitter! De Partij van de Arbeid heeft altijd het alleenvertoningsrecht op het terrein van de werkgelegenheidspolitiek voor zich opgeëist in deze Kamer. In dit kabinet heeft de Partij van de Arbeid praktisch het alleenvertoningsrecht.

Ik meen dat alle toeschouwers na één jaar socialistische vertoning kunnen zien waar het spel op uitdraait.

Tot eind van dit jaar moet de volksverteenwoordiging wachten op een nota, waarin de Regering haar aanpak op langere termijn van de werkloosheid kenbaar zal maken. Een tweetal elementen van die aanpak is nu al zichtbaar. In de eerste plaats een scherpe verhoging van de overheidsuitgaven en in de tweede plaats een versterking van de greep van de overheid op het bedrijfsleven. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat beide elementen duidelijk aanwijzingen zijn van de invloed van de Partij van de Arbeid op het beleid van dit kabinet.

Het kabinet voert voor zijn voorname om de overheidsuitgaven in 1975 met maar liefst 23% te verhogen onder meer het argument aan dat er in onze economie een zekere onderbesteding is, die met uitgaven-stimulerende maatregelen moet worden opgevangen. Maar waarom zal en moet die stimulans vooral van de overheidsuitgaven uitgaan? Waarom geen extra ruimte gegeven aan de particuliere sector, aan het bedrijfsleven, aan de zelfstandigen, aan de individuele burgers? Wij zouden dat een veel gezondere en tot meer resultaten leidende weg hebben gevonden. De voorrang, die het kabinet aan de overheidsuitgaven wenst te geven, is geen economische, maar vooral een zuiver politieke keuze van dit kabinet.

Onze conclusie is dat juist de overheid, die vandaag de sterkste partij is in ons

maatschappelijk bestel, die de sterkste schouder heeft – om met de Minister-President te spreken – in deze tijd de zwaarste lasten zou moeten dragen. De overheid zou dan ook haar uitgaven moeten beperken. En de keuze van het kabinet is niet alleen een politieke keuze, het is ook een onverantwoordelijke keuze, onverantwoordelijk, omdat de aardgasbron niet onuitputtelijk is. Als onze aardgasbronnen uitgeput gaan raken, worden de uitgedijde collectieve voorzieningen voor ons niet meer betaalbaar. Of afbraak van deze voorzieningen in latere jaren, óf een gigantische belastingverhoging in de toekomst, als het beleid van het kabinet voor 1975 wordt aanvaard, is dan onontkoombaar. Daarom is – zo heeft mijn fractie het in haar eerste commentaar op Troonrede en miljoenennota gezegd – het door het kabinet voorgestelde uitgavenbeleid er één van 'na ons de zondvloed', dat met de term 'potverteren' nog voorzichtig is aangeduid. Wij stellen tegenover de visie van het kabinet onze kijk; de extra middelen uit het aardgas moeten worden gebruikt voor lastenverlichting voor de burgers, voor research naar nieuwe energiebronnen en voor verbetering van het ondernemingsklimaat. Zou onze lijn worden aangehouden, dan zou er meer ruimte komen voor het bedrijfsleven in het algemeen en voor de middenstand en de boeren in het bijzonder, dan zouden de particuliere bestedingsmogelijkheden van de burgers worden vergroot, de prijzen minder behoeven te stijgen, de inflatie beter te bestrijden zijn en de werkloosheid fundamenteel en op langere termijn tot dalen kunnen worden gebracht. Maar dit kabinet van socialistische signatuur wil die weg niet op. Zoals het ook niet wil inzien, dat de verbetering van het ondernemingsklimaat op dit moment absoluut voorrang zou moeten hebben. De Minister van Financiën zegt het zo – ik citeer –:

'Ik ben niet erg onder de indruk van ondernemingsklimatologische beschouwingen. Die gaan meer over het weerbericht, dan over het weer.'

Ik heb de indruk dat – als ik het mis heb, hoor ik dat wel – de barometer van onze economie tussen regen en storm in staat terwijl de Minister alleen de zon wil zien. Optimisme is voor een Minister een goede eigenschap, maar realisme is nog een betere eigenschap. Het ondernemingsklimaat in ons land is zonder meer slecht. En – er is een reeks van voortekenen die daarop duiden – dat klimaat wordt door het kabinetsbeleid er alleen maar slechter op.

Een vraag aan de Minister van Financiën: Wat is dat ondernemingsklimaat precies? Ik beantwoord haar. Het is een complex van materiële en immateriële – voor een deel misschien zelfs psychologische – voorwaarden, die bepalend zijn voor de vraag, of een ondernemer kan, wil – en het risico durft te nemen – investeren, zijn bedrijf te moderniseren en zijn productie uit te breiden. De Regering heeft naar onze mening voor dat klimaat en voor de betekenis ervan voor de toekomst van ons land onvoldoende oog. Daarom stellen wij de volgende klemmende vragen aan het kabinet.

Wat is zijn commentaar op het oordeel van de commissie van Economische deskundigen uit de SER dat met het oog op de bestrijding van de structurele werkloosheid en het tegengaan van de inflatie een groter deel van de beschikbare extra middelen zal moeten worden bestemd voor gerichte en globale lastenverlaging? Zou een globale extra belastingverlichting van meer dan 1 mld., zoals dit door ons wordt bepleit en met name een verlichting van de vennootschapsbelasting, geen bijdrage zijn aan de verbetering van het ondernemingsklimaat? Wat is het commentaar van het kabinet op de stelling van de SER-deskundigen dat onverkorte voortzetting van het huidige prijsbeleid een druk legt op het ondernemingsklimaat met een negatief effect op de werkgelegenheid?

Is het kabinet bereid met het bedrijfsleven in overleg te treden over versoepeling van het prijsbeleid? Wat zegt het kabinet van de berekeningen van het NEI dat een punt stijging van de investeringen van het bedrijfsleven, nationaal gezien, leidt tot 30 000 arbeidsplaatsen extra en dat een verbetering van het rendement met een half procent uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen met bijna 40 000 betekent? Geloof de Minister van Financiën ook niet in dit weerbericht? Ik geloof dat hij met een zeker stoïcijnse optimisme en – hij heeft voorgangers, op dit punt, maar geen voorgangers, die door de Partij van de Arbeid in alle opzichten hoog worden geschat – met een gezicht van 'ga maar rustig slapen' kort geleden uit Washington is teruggekomen. Wij delen dit optimisme niet. Mijn fractiegenoot de heer Van Aardenne zal nader ingaan op deze internationale situatie, op de monetaire problemen en op de gevolgen daarvan voor onze economie en de werkgelegenheid in ons land.

Verwacht het kabinet enige positieve uitwerking op de werkgelegenheid van

Wiegel

de fraaie volzin in de Troonrede dat de Regering bij het overleg met de sociale partners ook de problemen wenst te betrekken 'die voortvloeiën uit sterk uiteenlopende rendementen en onevenredige winsten in ondernemingen'. Wat zijn sterk uiteenlopende rendementen? Welke normen hanteert de Regering daarbij? Wat zijn onevenredige winsten? Denkt de Regering dat zo'n waanidee bevorderlijk zou zijn voor het ondernemingsklimaat in ons land en dus de werkgelegenheid doet verbeteren? Minister Lubbers heeft inmiddels laten weten dat hij voor de vakbondsversie van die gedachte niets voelt. De Minister-President zal snappen waarom ik dit vraag; wat vindt hij daarvan? Wat vindt hij van de opmerkingen van de Minister van Economische Zaken? Misschien zou hij bij zijn antwoord ook het commentaar van prof. Pen – ik heb hem al eens eerder instemmend in een discussie met de Minister-President kunnen citeren – op die gedachte kunnen betrekken. Kan hij hierover ook zijn brede licht laten schijnen?

Verleden week is de heer Den Uyl uit spreken gegaan bij de christelijke werkgevers. Hij heeft daar een verhaal gehouden waaruit is af te leiden dat de ondernemers meer dwang zullen moeten aanvaarden, dat de vrijheid van de beslissing over investeringen hun moet worden ontnomen en dat de productie van bedrijven niet bepaald behoort te worden door de markt, maar door de gemeenschap. Ik vat het volgende samen in zijn eigen woorden: ik noem dat vergemeenschappelijking van de productie. Deelt het kabinet de visie van de Minister-President? Zou de Regering in deze discussie een nadere uitwerking van deze gedachte kunnen geven? Heeft de Minister-President over deze zaak, voordat hij zijn speech hield – een soort gesproken brief – met de Minister van Economische Zaken overleg gepleegd? Ik vraag dit omdat het mij logisch had geleken dat, wanneer het kabinet tot zo'n, voor de toekomstige inrichting van de samenleving zeer ingrijpend standpunt zou zijn gekomen, wij als leden van de volksvertegenwoordiging hadden mogen verwachten dat wij daarover via de Troonrede zouden zijn geïnformeerd. Verleden jaar hebben in deze Kamer de heren Den Uyl en Andriessen een soort van quasi-filosofische discussie gehouden over het thema 'spreiding van macht'. Ik zou graag de wolligheid daarvan dit jaar willen voorkomen. Ik zou daarom aan de Minister-President willen vragen hoe hij

die uitlatingen van hem, gedaan bij de werkgevers, rijmt met het thema 'spreiding van macht'. Heeft hij misschien bij het ontwerpen van zijn rede inspiratie gevonden in het indertijd gepubliceerde rapport van zijn correspondentievriend Mansholt? In dat rapport wordt een verdere centralisatie van de besluitvorming bij de overheid bepleit. Ik wil daarom verder nog vragen of de Minister-President kan uitleggen hoe hij in zijn rede langs een – het zal wel aan mij liggen – wat ingewikkelde redenering kon komen tot de conclusie dat hij de confessionelen bij zijn pleidooi voor het inperken van de vrijheid van ondernemen aan zijn zijde zou hebben? Ik dacht dat de confessionelen, net als wij, ook het gevaar van concentratie van macht bij de overheid zien. In het rapport 'Gerede Twijfel' dat de Minister-President verleden week citeerde, staat heel duidelijk dat het accent niet moet worden gelegd op centralisatie van de besluitvorming bij de overheid.

Onze conclusie is de volgende. Door het beleid van het kabinet wordt het particulier initiatief in de hoek gedreven. Daarna wordt het verweten dat het zijn zaken niet goed behartigt. vervolgens zegt de overheid dat zij de brokken komt lijmen. Ten slotte tracht zij haar greep op de samenleving verder te vergroten. Wij wijzen een greep van de overheid op de investeringsbeslissingen van het bedrijfsleven volstrekt van de hand. Wij zijn van mening, dat de problemen waarvoor wij in ons land staan, niet met socialistische dogmatiek kunnen worden opgelost. Wij zijn van mening, dat een dergelijke fundamentele ingreep als de Minister-President voorstaat desastreus zal zijn. Het legt de bijl aan de wortel van de vrije ondernemingsgewijze productie. Niet alleen brengt dit kabinet door zijn beleid de welvaart en de werkgelegenheid van ons land in gevaar, ook schiet het tekort bij het vergroten van de vrije bestedingsmogelijkheden van de individuele burger. Zou door een zuiniger uitgavenbeleid die bestedingsmogelijkheden groter hebben doen zijn dan gebeurt, wanneer de Regeringsplannen doorgaan, dan zou dat ook de looneisen hebben kunnen matigen en zou ook langs die weg de kosteninflatie beter bestreden kunnen worden en daarmee ook de werkgelegenheid fundamenteel kunnen worden aangepakt. Vandaar dat ons pakket van belastingvoorstellen erop is gericht de bestedingsmogelijkheden voor de burger werkelijk te verruimen. Mijn fractiegenoot Van Aardenne zal ze in het verloop van het de-

bat uitvoerig toelichten. Speciaal heeft dit kabinet het ook dit jaar gemunt op de middengroepen.

Elke burger krijgt van de Minister van Financiën – hij heeft dit voor de televisie stralend medegedeeld – een belastingverlaging van f 150, maar die zelfde burger – dat heeft hij niet verteld, maar dat hebben wij gelezen, omdat wij een vraag hebben gesteld – moet f 175 meer betalen voor zijn aardgas. Het lijkt mij een beetje eerlijker, als de Minister van Financiën dat ook zo stralend in zijn miljoenennota had meege-deeld. Velen worden daarnaast getraceerd op een verhoging van hun sociale lasten met een bedrag van enkele honderden guldens per jaar en zij krijgen een huurbeleid voorgeschoteld, waardoor zij er zeker van kunnen zijn, dat zij er de komende tijd op achteruit zullen gaan. Vandaar dan ook, dat een belangrijk deel van onze belastingvoorstellen erop is gericht, de lasten voor de middeninkomens te vermindere-n.

Het kabinet – ik moet dat toegeven – spreekt minder dan in het vorige jaar in deze Troonrede over inkomensnivellering. Maar feitelijk gaat de nivellering verder zonder dat over de inkomensverdeling een fundamentele discussie tussen kabinet en parlement heeft plaatsgehad. De Regering zegt nu in de Troonrede, dat het kabinet eind van dit jaar een interimnota – dit is inmiddels een bekende kreet – zal uitbrengen. Als dat slechts een interimnota is, als het kabinet nog niet duidelijk heeft uitgestippeld, welke 'mogelijkheden en grenzen' van een verdere verkleining van inkomensverschillen er zijn, waarom gaat het dan in het wilde weg met de nivellering verder? Wij vinden dat onverantwoord en onaanvaardbaar.

De heer Andriessen heeft vorig jaar in deze Kamer gevraagd: Wat zijn de beleidsdoeleinden op kortere en langere termijn van het kabinet, wat is het kader, waarin de nivellering plaatsvindt? Die beleidsdoeleinden zijn niet zichtbaar, en het kader is er niet. Mogen wij dan in dit debat van de heer Andriessen, wiens partij door een vooraanstaand katholiek kortgeleden een 'acoliet in de socialistische reidienst' van dit kabinet is genoemd, horen, wat hij van dit in het wilde weg doornivelleren vindt?

Mijnheer de Voorzitter! Als de heer Andriessen daarop antwoordt – en hij zal nog wel weten wat een acoliet is, ondanks al zijn streven naar het C.D.A. en de deconfessionalisering – kunnen wij misschien tegelijkertijd vernemen wat de mening van K.V.P. en A.R.P. is over

Wiegel

het beleid van het kabinet ten aanzien van boeren, middenstanders en tuinders. Het Landbouwschap heeft onomwonden doen weten dat de fiscale en sociale maatregelen van de Regering onvoldoende tegemoet komen aan hetgeen de georganiseerde landbouw als minimaal noodzakelijk naar voren heeft gebracht. De middenstandsorganisaties hebben het beleid dat het kabinet ten aanzien van de zelfstandigen heeft uitgestippeld, volstrekt onvoldoende genoemd.

Wij zijn het met die kwalificaties eens. Wij constateren dat het vorige jaar de zelfstandigen door dit kabinet zijn gemaakt tot sluitpost van de rekening en wij constateerden ook dat het kabinet niets heeft willen leren van de schrijnende problemen waarin vele zelfstandigen terecht zijn gekomen.

Wij vragen dan ook aan de Regering of zij bereid is op korte termijn met de boerenorganisaties en met de organisaties van de middenstanders aan tafel te gaan zitten en of zij bereid is – die wens leggen wij op tafel – met een aantal voorstellen te komen om de inkomensachterstand die de zelfstandigen hebben opgelopen, en die steeds groter dreigt te worden, ongedaan te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet zo gebruikelijk om in eerste termijn met een motie te komen. Het kabinet heeft het echter naar mijn mening aan zichzelf te wijten dat de Kamer nu verplicht is, en dat ik in mijn positie als fractievoorzitter van mijn partij verplicht ben – gezien de manier waarop door dit kabinet met de zelfstandigen wordt omgesprongen – om nu al in eerste termijn een uitspraak van de Kamer te vragen.

De **Voorzitter**: Door de leden Wiegel, Portheine, Tuijnman, Van Aardenne en Waalkens wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

'De Kamer,

van oordeel, dat de maatregelen, die de Regering het komend jaar voornemens is te treffen, onvoldoende aan de gerechtvaardigde wensen van de zelfstandigen tegemoet komen; vraagt de Regering, op korte termijn in overleg te treden met de middenstands- en landbouworganisaties, en vóór de openbare behandeling van het dekkingsplan in deze Kamer met nadere voorstellen te komen, met name op fiscaal gebied, waarbij gedacht zou kunnen worden aan specifieke maatregelen als:

1. een fiscale voorziening tegen de gevolgen van de geldontwaarding voor de voorraadfinanciering op de wijze aangegeven in de motie-Koning (12 696, nr. 9) of wel aan invoering van een zelfstandigen-aftek;
2. volledige invoering van de oude-dagsreserve voor zelfstandigen op 1 januari 1975; en voorts aan algemene maatregelen als:
3. volledige doorvoering van de inflatiecorrectie, en
4. speciale belastingverlichting voor de middeninkomens ter verbetering van de inkomenspositie van de zelfstandigen, en gaat over tot de orde van de dag.'

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik rond dit deel van mijn betoog af met enkele opmerkingen over datgene, waarop de vakcentrales het parlement hebben getraceerd. De vakbeweging vraagt de Kamer, zich positief uit te spreken over het tot stand komen in 1975 van een wettelijke regeling om onevenredige winsten van ondernemingen af te romen. De vakbeweging noemde inwilliging van deze wens een sleutelvoorwaarde voor het voeren van een samenhangend inkomensbeleid. De heer Kok, partijgenoot van de Minister-President, heeft daaraan toegevoegd, dat als zo'n wettelijke regeling er niet zou komen, de kans groot wordt, dat de vakbeweging gaat 'prijsschieten'.

Wat betekent die toelichting van de heer Kok? Wij kunnen niet tot een andere conclusie komen dan dat de NVV-voorzitter daarmee het parlement wil pressen de eis van de vakbeweging in te willigen. Wij gaan voor dit soort dreigementen niet opzij. En wij wensen ook niet de verantwoordelijkheid voor het mislukken van een centraal akkoord in de schoenen geschoven te krijgen. Die verantwoordelijkheid ligt enkel en alleen bij de vakbeweging zelf, als zij onredelijke en onaantoonbare eisen op tafel legt.

Mijn fractie zou het betreuren als zo'n centraal akkoord er niet zou komen, omdat dan de bestrijding van de inflatie nog moeilijker zou worden en de werkloosheid nog verder zou kunnen toenemen. Wanneer zo'n centraal akkoord er niet komt, zullen er ongetwijfeld bedrijfstaksgewijze onderhandelingen over de loonontwikkeling in 1975 worden gevoerd. En dan is de kans levensgroot aanwezig, dat zwakke bedrijfstakken gedwongen zullen worden tot loonsverhogingen, die zij zich niet kunnen veroorloven.

Dat kan betekenen: nog meer bedrijfs-sluitingen, nog minder investeren en

nog meer werkloosheid. Anders en onomwonden gezegd: Als de heer Kok dreigt met prijsschieten, dan loopt hij de kans de werkgelegenheid aan flarden te schieten en betalen de werknemers de prijs.

Ten slotte deze vraag: wat doet de Regering als het centraal akkoord mislukt? Ik zou die vraag niet hebben gesteld, als ook het kabinet zich niet, terwijl de besprekingen over het centraal akkoord nog werkelijk moeten beginnen, al had uitgesproken over datgene, wat er zou moeten gebeuren, als het overleg zou mislukken. De Minister van Economische Zaken schijnt gezegd te hebben, dat dan aan dat soort dingen als een machtigingswet moet worden gedacht. En ik geloof dat het vorige jaar ons verplicht te vragen: Wat betekent dat? Overweegt de Regering ook voor 1975 zo'n machtigingswet? Dan moet de heer Andriessen straks misschien weer komen uitleggen, dat hij zo iets toch wel weer aanvaardbaar acht. Wij luisteren dan ook met interesse naar het antwoord op die vraag van de zijde van de Regering.

Wij geloven dat de sociaal-economische en financiële politiek van dit kabinet van machts-honger is doortrokken. De overheidsuitgaven worden exorbitant verhoogd. De Minister-President spreekt over het krijgen van een greep van de overheid op het bedrijfsleven. En het kabinet wil de overheid de inkomensverdeling in ons land van bovenaf laten regelen.

Er zijn andere symptomen, die duidelijk maken, dat het credo van dit kabinet, 'spreiding van macht', in werkelijkheid een loze leuze is.

Ten eerste, wordt de macht gespreid als de Regering wil onderzoeken hoe aan gesubsidieerde instellingen een democratische bestuursvorm kan worden gegeven? Mij benieuwt het hoe straks de fractievoorzitters van A.R.P. en K.V.P. op die zin in de Troonrede zullen reageren. Wij hebben de vrees, dat achter die zin de neiging van dit kabinet zit om zich met de interne gang van zaken binnen allerlei instellingen te gaan bemoeien. Wij vrezen, dat de vrijheid van organisatie kan worden aangetast. En wij wensen zo'n insnoering van het particulier initiatief niet. Ten tweede, het plan van het kabinet om de vormingsactiviteiten van politieke partijen te gaan subsidiëren ligt in hetzelfde vlak. Wij voelen er niets voor, dat politieke partijen bij stukjes en beetjes – want zo'n eerste subsidiëring is natuurlijk een begin – afhankelijk worden gemaakt van de overheid. Dan krijgen wij misschien in de toekomst de situatie, dat de overheid ter

Wiegel

wille van – ik kijk naar de Minister van CRM, die al vrolijk zit te lachen – ‘het veiligstellen van een veelzijdige meningsuiting’ gelden gaat besteden aan partijen zonder leden en zonder kiezers. Dat uit dat soort partijen ministers en staatssecretarissen worden gerecrueteerd, lijkt mij voorlopig al meer dan genoeg.

Ik geef een derde voorbeeld. Voorshands is het kabinet zo bescheiden zijn zorg voor het veiligstellen van zo’n veelzijdige meningsuiting te beperken tot het gebied van de media.

Het zegt in de Troonrede, dat het streeft naar ‘het dienstbaar maken van de media aan permanente vorming’. Wat betekent dat, zo is de vraag van het genootschap van hoofdredacteurs. En die vraag is ook de onze. Mijn fractie leest hieruit dat het kabinet invloed wil kunnen uitoefenen op datgene, wat via pers, radio en t.v. tot ons komt. Dat leidt tot willekeur. Die willekeur is al eerder zichtbaar geworden, toen het kabinet het dagblad ‘De Tijd’, dat thans nog één keer per week verschijnt, ging subsidiëren. Die willekeur blijkt ook uit de bovenmeesterige brief aan de TROS, die gezien de groei van haar ledental met haar programma’s blijkbaar meer succes heeft dan de minister van CRM lief is. Wij wijzen dat soort bemoeienis van de overheid met het beleid van kranten en omroepen – ook langs omwegen – van de hand. Misschien kan de Minister-President uitleggen wat met die zin in de Troonrede wordt bedoeld.

Vierde voorbeeld. De Minister van Onderwijs en Wetenschappen is op het eerste oog zo verstandig geweest, niet meer zoals vorig jaar in de memorie van toelichting op zijn begroting een zin op te nemen, waarin wordt gezegd, dat de uitgangspunten voor het onderwijsbeleid uitdrukking dienen te zijn ‘van de veranderingen, die men in de samenleving noodzakelijk acht.’

Maar wél een greep van de overheid op de leerplanontwikkeling, denk aan de interpellatie-Van Leijenhorst. Wel een reeks begrotingsposten, waaruit het centralisatiestreven van het kabinet ook op het terrein van het onderwijs zichtbaar wordt.

Dit door socialisten overheerste kabinet wil, zo blijkt uit deze vier voorbeelden, geen spreiding van macht. Integendeel! Het wil meer macht op allerlei terrein bij de overheid centraliseren.

Wij wijzen vanuit onze liberale opvattingen een dergelijke politiek van de hand. En wij zouden tegen dit kabinet willen zeggen: probeer niet uw macht

over de burgers te vergroten, maar probeer – als u nog een tijdje aan het bewind wilt blijven – uw gezag bij de burgers te versterken.

Wij constateren, dat het kabinet de laatste tijd aanzienlijk aan gezag heeft ingeboet. Sinds Prinsjesdag is dat proces zich in versneld tempo aan het voltrekken. In de Troonrede wordt de ene interimnota na de andere aangekondigd, wordt met poeha vermeld wat vorig jaar al was aangekondigd en verzint het kabinet de armetierige uitvlucht, dat door de energiecrisis zijn wetgevend program is vertraagd. Er is een duidelijke uitzondering en wel bij de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken. Die betreft het beleid inzake de veiligheid van de burgers. De Troonrede spreekt van het bestuderen van de achtergronden van de criminaliteit, van het wegnemen van maatschappelijke oorzaken en van versterking van de politie. Ook uit de harde cijfers van de begrotingen van Binnenlandse Zaken en Justitie is duidelijk, dat het niet de bedoeling is met de versterking van de politie te wachten tot de studie is voltooid, of tot ervaring is opgedaan met het wegnemen van maatschappelijke oorzaken. Terecht niet! Want de bestrijding van het toegenomen geweld en van de onlangs van zo nabij ondervonden terreur maken nú maatregelen tot beveiliging noodzakelijk. Versterking van de politie – uitbreiding in aantal, betere uitrusting en een in overeenstemming met de verantwoordelijkheid die de politie draagt gebrachte salariering – is hard nodig. Bij die opmerkingen laat ik het op dit punt. Ik neem aan, dat de fractievoorzitter van de partij die nog steeds DS’70 heet, gezien de gang van zaken tijdens de algemene politieke en financiële beschouwingen van het vorig jaar, over de aanpak van de criminaliteit nog wel enige appels, zeker met de Minister-President, heeft te schillen. Anders dan het duo Van Agt-De Gaay Fortman opereert het altijd zo hartelijk samenwerkende koppel Vorrink-Hendriks. Als wij tot een vriendelijke beoordeling van hun beleid moeten komen, dan wil ik wel zeggen, dat het consistent is. Wat aangekondigd werd in hun begroting van het vorige jaar wordt nu exact zo aangekondigd. Ook het vorig jaar werd de wijziging van de destructiewet, werd de herziening van de hinderwet, werd de wijziging van de waterleidingwet, werd de wet grondwaterbeheer, werd de wet gezondheidsvoorzieningen en werd de wijziging van de wet ziekenhuistarieven aangekondigd. Waarom dat uitsstel? Ligt de schuld hier ook bij de energiecrisis?

De heer Andriessen heeft kort geleden gezegd, dat hij er spijt van heeft dat hij zich het vorige jaar door de Minister-President heeft laten overhalen, zijn handtekening onder een motie van zijn C.D.A.-strijdmakker Kruisinga terug te nemen. Dat was van een hartverwarmende naïviteit! Juist omdat collega Kruisinga vorig jaar het voortouw heeft genomen met het bestrijden van de laksheid van het milieubeleid van dit kabinet, laat ik het graag aan hem over dit varkentje verder te wassen. Uitgebreider wil ik stilstaan bij een vraagstuk dat door mijn partij bij monde van mijn fractiegenoot Tuijnman enige maanden geleden in deze Kamer en begin juli door oud-minister Polak in de Eerste Kamer aan de orde is gesteld: de aanhoudende en aanzwellende stroom van Surinamers naar ons land. Wij hebben toen een pleidooi gevoerd voor het tot stand brengen van een wettelijke regeling die de toelating van Surinamers naar ons land zou moeten beperken. Formeel is zo’n regeling mogelijk. Het Koninkrijksstatuut staat haar niet in de weg. Moreel – ik zeg dat er nadrukkelijk bij – is een toelatingsbeperking alleen aanvaardbaar, als zij gepaard gaat met het richten van een maximale inspanning van Nederlandse kant op verbetering van de sociale en economische omstandigheden in Suriname. Misschien kan de Minister-President nog wat nadere mededelingen doen over het kort geleden gehouden overleg tussen de Nederlandse en de Surinaamse regering?

Enkele weken geleden heb ik gezegd dat wij dit vraagstuk, een politiek zeer teer vraagstuk, boven de partijpolitieke scheidslijnen willen uitvullen. Ik spreek daarom ook geen oordeel uit over het beleid van het kabinet tot nu toe. Wel heb ik een dringende vraag: Is de Regering bereid alsnog te overwegen voorstellen aan het parlement te doen toekomen om een dergelijke toelatingsregeling mogelijk te maken? Wat is er waar van het gerucht dat Minister Gruijters en enkele andere bewindslieden zich krachtig voor de totstandkoming van zo’n regeling hebben uitgesproken? Ik kan het mij heel goed voorstellen, dat juist de heer Gruijters dit zou zeggen, omdat hij Minister van Volkshuisvesting is.

De vragen die wij stellen over de toelatingsregeling stellen wij in het belang van de toekomst van Suriname en ook in het belang van ons eigen land. Laten wij toch de feiten onder ogen zien. Laten wij de feiten durven noemen. De situatie in sommige steden, met name Amsterdam en Rotterdam, is ernstig. De P.v.d.A.-afdeling Bijlmer-

Wiegel

meer spreekt zelfs van een explosieve situatie. Daarom kan niet langer lijdelijk worden toegezien. Er moet een beleid worden gevoerd en er moeten beslissingen worden genomen. Daaraan is niet te ontkomen.

Als de Regering langer in gebreke blijft, dan kan de Kamer toch niet steeds maar die zaak laten passeren? Dan moet er toch een keer een oordeel komen?

Kan de Regering nader antwoorden op mijn vraag of zij bereid is alsnog de totstandkoming van een toelatingsregeling te overwegen?

Het vierde voorbeeld van de besluiteloosheid van het kabinet is de burgemeestersbenoeming in Rotterdam. Wij weten al een jaar dat er een nieuwe burgemeester in Rotterdam moet worden benoemd en wij weten al maandenlang dat de Partij van de Arbeid haar voorzitter voor dit ambt kandidaat stelt.

De vorige week lazen wij plotseling in de krant dat de heren Aantjes en Andriessen zich scherp tegen de benoeming van de heer Van der Louw verzetten. Ook heb ik gelezen dat de confessionele ministers, als een soort zetbazen van hun fractievoorzitters, tegen zo'n benoeming moeten zijn. Ik heb begrepen dat de confessionele partijen niet tegen Van der Louw zijn omdat zij vinden dat de Partij van de Arbeid geen recht heeft op de post in Rotterdam en ook niet omdat zij hem niet bekwaam achten, maar zij zijn tegen zijn benoeming omdat zij het niet kunnen verkroppen dat zij in een reeks gemeenten door de P.v.d.A. uit de colleges van burgemeester en wethouders zijn gezet.

Er behoeft geen twijfel over te bestaan dat wij die politiek van afdelingen en fracties van de Partij van de Arbeid volstrekt onjuist vinden en voor de kwaliteit van het bestuur van provincie en gemeente ook gevaarlijk. Om het echter als argument te hanteren om niet te komen tot de benoeming van de heer Van der Louw, dat zien wij niet zitten.

De heer Van Thijn heeft zaterdag jl. zo'n argumentatie een 'slaan onder de gordel' genoemd. Dit kan duiden op de aard van de samenwerking binnen de coalitie. Naar ik meen, is het begrijpelijk, dat hij, gezien vanuit zijn positie en gelezen en gehoord hebbende wat de confessionele fractievoorzitters hebben gezegd, zo reageert.

Ook wij zijn tegen de benoeming van de heer Van der Louw tot burgemeester van Rotterdam, maar op zakelijke gronden. Wij zijn namelijk van me-

ning, dat hij te weinig bestuurservaring heeft voor die post, welke een van de zwaarste posten in ons land is. De strijd om die benoeming wordt door de coalitiegenoten uitgevochten via pers, radio en televisie. Mijn fractie heeft niet de indruk, dat daarmee het aanzien van de politiek wordt vergroot. Het zou het kabinet en de fractievoorzitters, die zich met de affaire bezighouden, dan ook sieren als zij hier opening van zaken kwamen geven.

De heer **Schakel** (A.R.P.): Voor de televisie?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Als de televisie erbij is en het uitzendt, heb ik daartegen geen enkel bezwaar. Misschien is het goed, dat de heren, juist omdat zij zonder dat de Kamer vergaderde, van alles en nog wat hebben gezegd, dit hier, zeker als de televisie erbij is, komen herhalen.

De heer Van der Louw om wie het nu gaat, heeft in maart 1972 juist al die geheimzinnigdoenerij rond de benoeming van burgemeesters aan de kaak gesteld. Men zou kunnen zeggen, dat dit er toch van getuigt, dat de man enige bestuurlijke kwaliteit heeft.

Ik moge mij nu beperken tot het stellen van de vraag, of wij opheldering over al die geheimzinnigdoenerij kunnen krijgen. Wij krijgen met name graag opheldering over het wel of niet gebruiken van het dreigement van een kabinetscrisis in deze zaak. De Minister-President heeft verleden week in een, overigens kostelijke, televisie-uitzending gezegd, dat hij niet heeft gezegd, dat er geen kabinetscrisis van zou kunnen komen. Wij vragen daarom nu opening van zaken.

Ik kan mij overigens heel goed voorstellen, mijnheer de Voorzitter, dat de heren Aantjes en Andriessen over de rug van de heer Van der Louw bij de Partij van de Arbeid hun gram willen halen. Als een van de redenen, waarom zij de samenwerking op regeringsniveau met mijn partij hebben verboden, hebben zij indertijd aangevoerd, dat de Partij van de Arbeid niet langer in de oppositie moest blijven. De K.V.P. en de A.R.P. wierpen zich op om de P.v.d.A. voor verdere radicalisering te behoeden. Wij hebben altijd gevonden, dat dit getuigde van een volstrekt gebrek aan inzicht in de ontwikkelingen binnen de P.v.d.A. Misschien dat dat inzicht nu eindelijk bij de confessionelen begint door te breken.

De achterban van de Partij van de Arbeid radicaliseert verder. Of haar fractie in de Tweede Kamer nu regeringsverantwoordelijkheid draagt of niet. Of

haar politiek leider, de heer Minister-President, nu wel of niet de functie bekleedt die hij nu inneemt.

Twee weken geleden is dat voor de zoveelste keer duidelijk geworden. Het verloop van het debat over de Defensienota, de aangenomen moties, het commentaar van de voorzitter van het gewest Amsterdam van de Partij van de Arbeid en het komende congres van de P.v.d.A. over de NAVO leggen een tijdbom onder het kabinet. Wij wachten behoedzaam af, wanneer de lont in het kruitvat zal worden ge-gooid.

Mijnheer de Voorzitter! A.R.P. en K.V.P. worden steeds duidelijker geconfronteerd met het dilemma, waarin zij zich zelf hebben gewerkt. Of zij laten de Partij van de Arbeid los, of zij worden door de verdere radicalisering van die partij naar links meegezogen.

De heer Andriessen viel hier vorig jaar de Minister-President in de armen. Hij zocht bij hem steun en toeverlaat. Hij verwachtte, dat de Minister-President er wel in zou slagen, zijn achterban in toom te houden, dat hij de politieke moed zou tonen, waar nodig tegen de radicale stromingen in zijn partij in te gaan en dat hij de bereidheid zou hebben de confessionelen in het kabinet het volle pond te geven. De heer Andriessen moet zijn eigen politieke conclusies maar trekken. Misschien helpt hem daarbij lezing van de brief, die de Minister-President aan zijn partijgenoot de heer Mansholt heeft geschreven. Want die brief, om openbaarmaking waarvan ik heb gevraagd, geeft precies weer hoe de Minister-President opereert. Uit die brief blijken: angst voor kritiek uit de eigen achterban, gebrek aan moed om waar nodig tegen die achterban in te gaan, en de onwil om zich onverkort achter het beleid, waarvoor zijn confessionele ambtgenoten de eerste verantwoordelijkheid dragen, te stellen.

Er is meer. De politicus Den Uyl heeft het allemaal een beetje te handig willen doen. Toen hem vrijdag 27 september jl. werd gevraagd of hij over het kernenergiebeleid brieven aan partijgenoten had geschreven, antwoordde hij niet op de man af, dat dat inderdaad het geval was. Toen later bekend werd, dank zij de openhartigheid van de heer Mansholt – welke redenen zou de Mansholt voor zijn openhartigheid kunnen hebben? – dat de Minister-President niet de waarheid en de volle waarheid had gesproken, reageerde hij weer niet ronduit. De Minister-President – dat is al eerder gebleken, denk aan zijn opmerking over de gasprijzen, denk aan zijn antwoord op de vraag of

Wiegel

de Minister van Defensie wel eens met aftreden had bedreigd – heeft er een handje van om langs de waarheid heen te scharrelen. Hij heeft zijn les nog steeds niet geleerd.

Waarom niet onduidelijk op mijn vraag geantwoord, dat hij de desbetreffende brief wél geschreven had? Waarom niet geantwoord waarom hij eerst ontkend heeft? Waarom mijn vraag, of hij zijn handelwijze een passende vond, niet aangegrepen om eerlijk te zeggen, dat hij fout is geweest en dat hij zijn verontschuldiging daarvoor aanbood? De Minister-President is zich steeds verder aan het verstrikken. Hij vond het passend om in de loop van de affaire te zeggen, dat hij met slijk werd gegooid, dat hij gemaltraitéerd is. Hij noemde de manier waarop hij is gekritiseerd 'een godvergeten schandaal'. Als ik hem was, zou ik mij maar eens matigen.

Mijn fractie heeft drie vragen aan het kabinet, vragen waar een antwoord op moet komen, een ondubbelzinnig antwoord. Wij zeggen op voorhand, dat wij er geen genoegen mee zullen nemen – en de Minister-President begrijpt waarop ik doel – als onze vragen onbevredigend worden beantwoord. Die vragen zijn:

1. In welk jaar zal naar de bedoeling van het kabinet met de bouw van de eerste nieuwe kerncentrale worden begonnen?

Is dat in 1976 of is dat in 1979?

2. Wil de Minister van Economische Zaken óf zelf, óf via de mond van de Minister-President, antwoord geven op de vragen die ik hem de vorige week heb voorgelegd, met name op de vraag wat zijn oordeel is over de handelwijze van de Minister-President.

3. Wil de Minister-President nu volledig, exact en naar de volle waarheid vraag voor vraag antwoord geven op datgene, waarover ik uitsluitend gevraagd heb?

Mijnheer de Voorzitter! Ik rond af. Het kabinet leek van de zomer op rozen te zitten, maar het miste de kans op prinsjesdag een beleid te presenteren dat een werkelijk antwoord geeft op de geweldige problemen, waar ons land voor staat.

Dat is een bewijs voor de onmacht van deze Regering. Die onmacht wordt nog duidelijker aan licht gebracht door de verdeeldheid binnen de coalitie over de richting van het te voeren beleid.

De Minister-President weet geen leiding te geven, is niet in staat te verenigen, wat verdeeld is en heeft door eigen toedoen veel aan respect verloren.

De positie van het kabinet is zo aangetaast, dat het in het belang van het land maar beter kan verdwijnen.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Er zijn tijdens een kabinetsperiode momenten waarin geen verkiezingsprogramma, geen partijstrategie, geen algemene beschouwing voorziet, momenten waarop bewindslieden voor eigen rekening en risico onder uiterste spanning de proeve van bekwaamheid moeten afleggen. Het gijzeldrama was voor Den Uyl en Van Agt, Van der Stoep en De Gaay Fortman zo'n situatie. Zij hebben op bewonderenswaardige wijze aan een oplossing gewerkt, waarbij beginselen van algemeen menselijk belang op de voorgrond stonden. Mijn fractie is hen daarvoor bijzonder dankbaar.

Het kabinet heeft een veelbewogen jaar achter de rug, waarin het op tal van terreinen zijn vaardigheden heeft bewezen. Zo heeft de sociaal-economische driehoek: Boersma, Lubbers, Duisenberg ons land op bekwame wijze door de energiecrisis geloodst. Vergeleken met tal van landen om ons heen is onze economische positie goed. Opnieuw wordt een belangrijk overschot op de betalingsbalans verwacht. De gulden behoort tot de hardste valuta in de wereld. Nederland is op de ranglijst van de inflatielanden vele plaatsen gedaald. Ik constateer dat dit kabinet wortel heeft geschoten. Geboren uit een wankel evenwicht levert het in toenemende mate een bijdrage aan grotere politieke stabiliteit, een schaarsteartikel in het Europa van vandaag. Toen de premier kortgeleden – knikkebollend neem ik aan – het diner voor de negen regeringsleiders in Parijs bezocht, trof hij van de topconferentie in Kopenhagen, alleen nog zijn lense en nog net op de valreep zijn Italiaanse collega; grote veranderingen dus in het leiderschap binnen de EEG, ingrijpende veranderingen nog binnen de NAVO, de onafzetbare Nixon eerloos vertrokken en de gehate dictaturen in Portugal en Griekenland geliquideerd.

Temidden van een turbulent wereldgebeuren ziet het er in Nederland naar uit dat dit kabinet-Den Uyl zijn tijd zal uitdienen. De uitslag van de statenverkiezingen gaf daarvoor ook de nodige houvast. Binnen het kabinet is men het eens geworden over een uitgavenprogramma tot '78, een unieke prestatie. De leider van de oppositie heeft deze zomer al bij voorbaat een lustrumboekje gepubliceerd, waarin hij voorspelt dat de regeringsploeg tot 1977 blijft zitten.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): De Minister-President maakt wel een tweede herziene druk noodzakelijk.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ik begrijp dat ik uw laatste zin dan wel uw boekje met een korreltje zout moet nemen. Dat wacht ik dan wel af.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik herhaal dat de Minister-President een tweede herziene druk noodzakelijk maakt. Misschien kan de heer Van Thijn daarover ook zijn licht laten schijnen.

Minister **Duisenberg**: Is de eerste druk dan al uitverkocht?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Dat zou bijzonder jammer zijn, want het boekje dat de heer Wiegel heeft gepubliceerd is ontzettend aardig. Ik wilde er juist een paar zinnen aan wijden. Misschien kan de heer Wiegel bij de correctie voor de tweede druk daarmee rekening houden.

Dat boekje, het blauwdrukje, van de heer Wiegel bevat ook een soort draaiboek voor de komende oppositieperiode, een strategie van de oppositie, welke erg interessant is. Daarin wordt met zoveel woorden gezegd:

Kijk, de V.V.D. gaat in de komende jaren van oppositie lief zijn voor de confessionelen. Waarom gaat de V.V.D. dat doen? Omdat er in het politieke midden van ons land een vacuüm ontstaat. Dat zal het gat van Nederland wel wezen. Dat moet worden opgevuld en wie moet dat opvullen? U raadt het nooit: de V.V.D.

Dat lijkt mij nogal sneu voor de confessionelen, want die hadden naar ik meen ook al plannen in die richting. Dat is de heer Wiegel niet ontgaan, want de conclusie van het boekje luidt, dat de strijd om het midden in de eerstkomende jaren zal gaan tussen de V.V.D. en de confessionelen, en deze zouden nou net worden geliefkoosd.

Van Thijn

Het draaiboek draait wel, maar helemaal rondlopen doet het niet. In de komende jaren, als de heer Wiegel werkt aan de derde, vierde, vijfde, zesde enz. druk, zou hij dat punt echt nog eens moeten bekijken. Een ding is duidelijk: de V.V.D. rekent op vele jaren oppositie.

Intussen is de 'braindrain' in volle gang. Zo schrijft dr. Hogendijk op 31 augustus in 'Elsevier' over het vertrek van de heer Vonhoff – ik citeer letterlijk, want ik zou het nooit zo durven zeggen –:

'Het is natuurlijk wel tekenend dat bij het vertrek van een prominent kamerlid de geestelijke noodklok wordt geluid. En het is een feit, dat een grote partij als de V.V.D. thans te weinig geestelijke bagage heeft.'

Het zal je kruier maar wezen! Intussen blijkt de C.H.U. rijk gezegend te zijn met oppositoneel talent. De heer Krusinga lijkt wel een zachte heelmeeester, maar wij weten wat die voor wonden kunnen maken. Zeker als de heer Tolman als landbouwwaard tijdens de operatie het doktersmes verwisselt voor een mestvork. De C.H.U. heeft de smaak van het 'recht voor zijn raap' te pakken. Na het succes bij de statenverkiezingen zei de heer Krusinga dit toe te schrijven aan de 'duidelijke oppositie' en kondigde aan deze lijn te zullen voortzetten. In de 'NRC' van jl. zaterdag verklaarde hij voorlopig niet te denken aan 'nieuwe formaties', naar ik aanneem ook niet aan nieuwe partijformaties. Die opstelling is vervelend voor A.R.P. en K.V.P. Het is niet zo tactvol van mij om dat nu zo aan te snijden, maar ik geloof niet dat het zin heeft op dit zo wezenlijke punt verstoppertje te spelen. Er bestaat 'gerede twijfel' in vele kringen over de vraag hoe lang het streven naar hechte samenwerking met de C.H.U. verenigbaar is met het streven naar betere politieke verhoudingen met de progressieve partijen. Op grond van dat laatste streven is het kabinet-Den Uyl in staat geweest, op een aantal belangrijke beleidsterreinen een progressief beleid te voeren. Ik noem vier voorbeelden.

1. Met de verkleining van inkomensverschillen is in het afgelopen jaar een goed begin gemaakt. Ondanks de moeilijke economische situatie zijn de laagstbetaalden behoorlijk vooruitgegaan. Het netto-minimumloon steeg bij voorbeeld reëel met 5%, terwijl de inkomens van circa f 60 000 en hoger met 2% of meer achteruit zijn gegaan.

Dit beleid wordt voortgezet in het belastingplan voor '75, al hebben wij daar wel nadere verlangens en kritiekpunten. Mijn fractiegenoot Dolman zal daar nader op terugkomen.

Maar ook andere plannen van het kabinet dragen bij tot de inkomensverdeling. Ik noem: het nieuwe huur- en subsidiebeleid, een nieuw stelsel van studiefinanciering en niet te vergeten: de komst van de volksverzekering arbeidsongeschiktheid, die ook van grote betekenis is om de achterstand van de kleine zelfstandigen op het punt van de sociale zekerheid weg te werken.

2. De voorrang voor gemeenschapsvoorzieningen blijkt het duidelijkst uit de meerjarenafspraken, het visitekaartje voor de komende vier jaar van dit kabinet. De verschuivingen ten gunste van welzijn en onderwijs, ontwikkelingssamenwerking en sociale voorzieningen, huursubsidies en stadsvernieuwing, openbaar vervoer en gemeentefinanciën komen in grote lijnen overeen met onze programmatische wensen, al vragen wij ons af of niet een aantal regelingen uit de Wet op de stadsvernieuwing vervroegd moeten worden ingevoerd, willen wij echt de steden redden en vaart achter de vernieuwbouw zetten, ook in verband met de werkloosheid in de bouw. Ook op milieugebied heeft het kabinet zich gepresenteerd, getuige bij voorbeeld de aanpak van Dollard en Oosterschelde.

3. De spreiding van kennis: Onderwijsvernieuwing en welzijnsbeleid concentreren zich op het wegnemen van maatschappelijke barrières, het overbruggen van achterstanden. Op onderwijsgebied: kleinere klassen, afschaffing van kleuterschoolgeld, extra onderwijzers in oude wijken en nieuwe onderwijsvormen. Op welzijnsgebied wordt een sprong voorwaarts gemaakt. De CRM-begroting is de snelst stijgende begroting, met goede initiatieven op het gebied van permanente educatie, culturele participatie en sportieve recreatie.

CRM zal ook een bijdrage moeten leveren aan de opvang en begeleiding van Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Ik vind – dat wil ik uitdrukkelijk stellen – dat het humanitaire gehalte van een samenleving wordt bepaald door de wijze, waarop zij in staat is minderheden in zich op te nemen. Natuurlijk onderschat ik niet de grote praktische problemen, met name in oude buurten van grote steden, maar het is mijns inziens principiële onjuist als Nederland eenzijdig een toelatingsregeling zou afkondigen of

een bevolkingsgroep – sommige bevolkingsgroepen zijn hier al jaren – van de ene dag op de andere tot ongewenste vreemdeling zou verklaren. De migratiestroom is vooral een gevolg van de grote economische ongelijkheid tussen het rijke Nederland en het arme Suriname. Daar zit de kern van het probleem en in die kern moet de zaak worden aangepakt. Een staatkundig onafhankelijk Suriname heeft ook recht op economische onafhankelijkheid. Nederland zal via gerichte ontwikkelingsamenwerking daaraan moeten bijdragen.

4. Ik kom daarmee op de ontwikkelingsamenwerking, naar onze mening het pronkstuk in het kabinetsbeleid. Bij de opstelling van Keerpunt '72 is één ding vastgesteld: Wat er ook verandert in economische vooruitzichten, op één punt valt niet af te dingen: de 1,5% in 1976. Wij zijn verheugd dat dit wordt waargemaakt in de meerjarenramingen. Wij zijn het ook eens met de manier, waarop de hulp gericht gaat worden: op de allerarmste landen, en op landen, waar de garantie bestaat, dat de bevolking zelf van de ontwikkeling gaat profiteren.

Er wordt de laatste tijd ook in de Kamer veel gesproken over het aanzien van Nederland in de wereld. Welnu, wie onder de wereld ook echt de wereld wil verstaan en niet de burelen van het NAVO-secretariaat, weer, hoe dit beleid ons aanzien vergroot. Wie daaraan twijfelt, mag ik verwijzen naar een afscheidsartikel – helaas – in 'Die Zeit' (12 juli 1974) van Erhard Eppler, de door Helmuth Schmidt geloosde Minister van Ontwikkelingsamenwerking, waarin deze oproept een voorbeeld te nemen aan Nederland.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): U hebt dus kritiek op de aan de P.v.d.A. verwante S.P.D.?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ja, mijnheer Wiegel, ik heb daarop kritiek. Het feit, dat de S.P.D. een minister, die werkt aan een verhoging van het Duitse budget voor ontwikkelingsamenwerking uit het kabinet ontslaat, geeft mij daartoe aanleiding.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): U hebt dus niet zoveel verwantschap met de S.P.D.?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ach, mijnheer Wiegel, als ik alle liberale partijen noem, waarmee uw partij volstrekt geen verwantschap heeft, dan kan ik nog een uur praten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb enkele voorbeelden gegeven van een nieuw beleid, gericht op spreiding van inko-

Van Thijn

men, kennis en bezit, nationaal en internationaal, een beleid, dat ons sterk aanspreekt, een beleid, dat er wezen mag en dat is mogelijk gemaakt in de huidige politieke verhoudingen in Regering en parlement. Mijn fractie wil echter verder; met name vinden wij, dat de spreiding van macht nog onvolgende op gang komt.

Met alle bewondering voor de nieuwe aanzetten op tal van beleidsterreinen, onder geen beding kunnen wij accepteren dat na voltooiing van deze regeringsperiode de Partij van de Arbeid ten derden male na de oorlog zal moeten constateren, dat er veel goeds tot stand is gekomen, maar dat de machtsverhoudingen in Nederland niet wezenlijk zijn veranderd.

Ook kunnen wij niet accepteren, dat het bij voorbeeld ten derden male onmogelijk zou blijken de waardestijging van de grond aan de gemeenschap te doen toekomen.

Wij zijn erg teleurgesteld dat de in de vorige Troonrede aangekondigde wetsontwerpen er niet zijn gekomen. De hernieuwde aankondiging in een andere vorm maakt ons argwanend. Een verdere vertraging of afzwakking vinden wij niet aanvaardbaar. Twintig jaar is die zaak al in discussie. Er ligt een pasklaar initiatiefontwerp van onze fractie reeds geruime tijd gereed. Technische problemen kunnen dus niet de oorzaak van de vertraging zijn. Daarom rijst bij mij de vraag of de politieke wil wellicht opnieuw verstek laat gaan.

Een daarbij behorende vraag – ik speel maar open kaart – is de volgende: Is er wel een politiek klimaat om dit soort voor ons zo wezenlijke maatschappelijke hervormingen door te voeren? Is er nu, na anderhalf jaar ervaring, sprake van een reële klimaatverbetering? Mijnheer de Voorzitter! Als wij open kaart spelen, moeten wij constateren dat er over en weer nog veel wantrouwen bestaat. Van beide kanten noem ik in dit verband één voorbeeld.

Bij A.R.P. en K.V.P. is dat bij voorbeeld de collegevorming, die naar onze mening ten onrechte op landelijk niveau wordt getrokken.

Wij – het partijbestuur en de kamerfractie – hebben ons steeds op het standpunt gesteld, dat dit een zaak is van de mensen op lokaal niveau. Soevereiniteit in eigen kring nietwaar? Daar staan wij nog voor.

Dit betekent echter niet, dat er niets is gebeurd op landelijk niveau. Wat ons partijbestuur wel heeft gedaan, is het opstellen van aanbevelingen. In een

beleidsnota 1973, aanvaard door ons partijcongres, wordt geadviseerd te breken met afspiegelingscolleges zonder afspraken vooraf en te kiezen voor programcolleges. Ik meen dat een soortgelijk advies – werken aan programcolleges – is uitgebracht door de C.D.A.-besturen aan hun mensen. Mijnheer de Voorzitter! In onze beleidsnota worden diverse varianten van programcolleges besproken. Eén daarvan – het meerderheidscollege, zonder afspraak vooraf, met uitsluiting bij voorbaat van belangrijke minderheden – wordt door ons partijbestuur uitdrukkelijk afgewezen.

Dat was de lijn van partijbestuur en congres. Wij kunnen constateren, dat die lijn niet overal is gevolgd, zozeer als ook het C.D.A.-advies niet overal in alle gemeenten is gevolgd en de Partij van de Arbeid in een aantal gevallen bij voorbaat van deelneming werd uitgesloten.

Ik blijf erbij, dat dit over en weer het recht is van lokale volksvertegenwoordigers, die een eigen verantwoordelijkheid hebben en daarvoor niet door een partijbestuur op landelijk niveau ter verantwoording kunnen worden geroepen.

Mijnheer de Voorzitter! Het voorbeeld van een irritatiepunt bij ons is wèl terug te voeren op landelijk beleid. Ik noem de ontruiming van het Nieuw-Dennendal-paviljoen.

Tot het laatste moment heeft mijn fractie geprobeerd via het overlegmodel tot een oplossing te komen, maar het politieke klimaat stuurde aan op het dwangmodel.

In concrete spanningssituaties – en dat is dan onze irritatie – blijken de bordjes harmonie of conflict dikwijls verhangen.

Mijn vraag aan de Minister-President is wanneer Nieuw-Dennendal nu kan doorgaan met zijn werk aan de vernieuwing van de geestelijke volksgezondheid.

Ik vond trouwens – dit ter zijde – de gezondheidsparagraaf in de Troonrede wel erg schraal. Met nota's alleen brengt men geen reorganisatie van de gezondheidszorg tot stand. Concrete beleidsmaatregelen zijn nodig.

Mijnheer de Voorzitter! Irritatie van beide kanten; het heeft geen zin om die te bedekken onder een mantel van parlementaire diplomatie. Open kaart, dat is maar het beste, want wij moeten verder. Verder met de spreiding van macht, die in het kabinetsbeleid tot onze spijt te langzaam op gang komt. De premier heeft vorige week een rede gehouden waarin hij erop heeft gewe-

zen dat het huidige economische stelsel, de ondernemingswijze productie, tekortschiet als het gaat om het oplossen van de kwalen van deze tijd. Dat lijkt mij juist. Maar waar blijkt uit het kabinetsbeleid dat er gewerkt wordt aan een hervorming van dat stelsel? Vorig jaar werd in de Troonrede aangekondigd dat de selectieve investeringsregeling een eerste stap zou zijn in de richting van een toetsing van investeringen aan criteria van maatschappelijk belang. Het is bij een hink gebleven, nu blijkt dat het vergunningstelsel beperkt gaat worden tot Rijnmond, een onaanvaardbare beperking. Waar blijft de hink-stap-sprong naar een instrumentarium waarbij de gemeenschap in staat wordt gesteld richting te geven aan de investeringsbeslissingen? Kunnen wij dat tegemoet zien in de aangekondigde Economische Structuurnota van Minister Lubbers? Ik heb kennisgenomen van een Bibeb-interview met de Minister van Economische Zaken – ook gij, Lubbers! – waarin hij zichzelf uitroept tot 'kapitalist pur sang'. Ik neem aan, dat dit een grapje was; ik weeg woorden van bewindslieden in het algemeen niet op goudschaaltjes, zoals mijn collega's Andriessen en Aantjes dat plegen te doen. Ik vrees toch wel, dat uitgerekend bij dit onderwerp deze Minister een bezinningsperiode van vijf jaar nog niet zo gek zou vinden. Zolang wachten zou echter onverantwoord zijn. Wat is er namelijk aan de hand? Door de ontwikkeling van de technologie voltrekt zich in snel tempo een grote concentratie van economische macht. Dit leidt tot een zodanige opeenhoping van macht bij enkele multinationale ondernemingen dat alleen daardoor al de vrije ondernemingswijze productie met bijbehorende economische theorieën en therapieën op losse schroeven komt te staan. De machtsverschillen binnen dat stelsel worden zo groot dat het kolderiek is, te doen alsof dit systeem nog functioneert op basis van vrije concurrentie.

Charles Levinson, een publicist op dit gebied, heeft op diverse plaatsen een beeld geschilderd van tempo en omvang van deze ontwikkeling. In de westerse wereld is op dit moment nog 80% van de investeringen nationaal gebonden, 20% is reeds internationaal georganiseerd. Binnen vijf jaar, aldus Levinson, zal 50% van de investeringen internationaal georganiseerd zijn. Dan vallen de kernbeslissingen over welvaart en werkgelegenheid, over welzijn en milieu, over groei en uitput-

Van Thijn

ting in de ongecontroleerde directiekamers van enkele mammoetconcerns. Als het om zulke fundamentele machtsvragen gaat, kan dit kabinet, dat de spreiding van macht in zijn vaandel draagt, geen afwachtende houding aannemen. Dan is het nu of nooit met het realiseren van maatschappelijke veranderingen. In een artikel 'Het kabinet-Den Uyl en de bierkaai' heb ik A.R.P. en K.V.P. gevraagd of men dit kabinet daartoe in de gelegenheid wil stellen. De reactie – tot nu toe – heeft mij hevig teleurgesteld. Andriessen antwoordde in het dagblad 'De Tijd' (slachtoffer van die bierkaai) voorstander te zijn van de spreiding van macht, maar een 'greep van de gemeenschap op aard, omvang en richting van de investeringen' fundamenteel te wantrouwen.

Overdracht van beslissingsmacht naar de overheid leidt tot nieuwe machtsconcentratie, aldus Andriessen. Bij de algemene beschouwingen van vorig jaar poneerde hij de stelling dat de meest ideale vorm van spreiding van macht is, het particulier initiatief en een gezond midden- en kleinbedrijf. Hoezeer Andriessen ook gelijk heeft dat gemeenschap en overheid geen synoniemen zijn en dat een grotere greep van de overheid niet per definitie een bijdrage is aan een grotere spreiding van macht, toch vind ik dat zijn benadering tekort schiet. Wat heeft het nog voor zin het particulier initiatief te verheerlijken als een ideaalbeeld van spreiding van macht, als zich daarachter zowel de multinational als de buurtwinkel verschuilen? Wordt niet juist het gezonde midden- en kleinbedrijf, maar ook een deel van het industrieel bedrijf, bedreigd door de vrije ondernemingswijze productie waarbinnen zich een steeds grotere ongelijkheid van 'economische macht' voltrekt? Wat te doen als deze opeenhoping van economische macht gevaren gaat opleveren voor een aantal doelstellingen die ook in het confessionele program Op Hoofdzaken centraal worden gesteld?

Ik noem er een aantal:

- de zorg voor werkgelegenheid;
- ons leefmilieu;
- een samenhangend inkomensbeleid;
- een welzijnsbeleid;
- een economische macht die voldoende gespreid is en verantwoord wordt gebruikt, mede uit een oogpunt van interne bedrijfsdemocratie';
- actief bijdragen aan rechtvaardiger internationale economische structuren

en het bevorderen van een betere arbeidsverdeling in de wereld.

Dit zijn enkele punten uit het 'Groene Boekje'. Ons wordt wel eens verweten dat wij Keerpuntomanen zijn, maar ik zou willen dat A.R.P. en K.V.P. als boeken op de haverkist de realisatie van deze programmapunten, hun programmapunten, zouden najagen. Het zijn programmapunten die, evenals de onze, dwars ingaan tegen de feitelijke sociaal-economische ontwikkeling, die zich binnen ons economisch stelsel voltrekt.

Ik zal deze probleemvelden stuk voor stuk doorlopen. In de eerste plaats wil ik iets zeggen over de werkgelegenheidssituatie. Centraal staat vandaag het probleem van de structurele werkloosheid. Ook van onze kant is er nu kritiek op de onvoldoende aanpak van dit probleem. De interimnota schiet tekort. Het is teleurstellend dat de meer fundamentele aanpak tot later in het jaar wordt uitgesteld. Ik moet er onmiddellijk wel bij zeggen dat geen der critici tot nu toe een panklare oplossing heeft kunnen aandragen. Bestedingsimpulsen, uitdijende overheidsuitgaven, aanvullende werkgelegenheidsprogramma's bieden slechts het hoofd aan de conjuncturele werkloosheid. Natuurlijk moet die ook bestreden worden. Het maakt voor een werknemer weinig uit of hij structureel of conjunctureel werkloos is. De beperking van de extra-werkgelegenheidsmaatregelen vergeleken bij vorig jaar komt hard aan in gebieden waar de werkloosheid sneller stijgt dan het landelijk gemiddelde, het Noorden, het Oosten, Limburg en Brabant. Als schoenen oud worden en men heeft nog geen nieuwe moet men zeker niet de zolen weggooiden. Extra maatregelen, gericht op die gebieden, met name gericht op stimulering van de bouw, blijven nodig. Ik moet er niet aan denken, gelet bij voorbeeld op de werkloosheid in de bouw, wat er zou gebeuren als de Regering het advies van de heer Wiegel zou opvolgen om maar flink te hakken in de overheidsuitgaven.

Wat nu te doen aan de structurele werkloosheid? Aanbevelingen om het te zoeken in de bevordering van het investeringsklimaat, het ondernemingsklimaat – wij weten nu wat dat is –, door middel van verdere belastingfaciliteiten, lijken mij niet alleen ontoereikend maar werken zelfs averechts. Het kenmerkende van de huidige economische situatie is dat er niet zoiets bestaat als één investeringsklimaat, laat staan één ondernemingsklimaat. De Macro-Economische Verkenningen

schilderen een glashelder beeld: Er is sprake van een 'naar sectoren gedifferentieerde ontwikkeling'. Enkele kapitaalintensieve, voornamelijk op de export gerichte bedrijfstakken bepalen hierbij in hoge mate de productiegroei. Wat zich hier aftekent, is een toenemende ongelijkheid in economische ontwikkeling – onze economie beweegt zich op een dubbel spoor –, waarbij de sterke sectoren steeds sterker worden, de zwakke sectoren het steeds moeilijker krijgen. Daarbij komt, dat de bloei van een bedrijfstak tegenwoordig niet betekent dat het daar ook zo goed gaat met de werkgelegenheid. Uit de interimnota van Minister Boersma blijkt dat oorzaak nr. 1 is de groei van arbeidsbesparende, vervangingsinvesteringen (machines i.p.v. arbeiders). Ja, zeggen de werkgevers dan in een rapport aan de Kamer: dat komt door de alsmat toenevende loonkosten; de vakbeweging met haar looneisen, die heeft de schuld. Dat durft men zeggen na de matiging van de afgelopen jaren. Neen, de oorzaak zit dieper. Daarmee kom ik weer op de toenemendemachtsongelijkheid binnen de ondernemingswijze productie. De eerder genoemde Zevinson heeft erop gewezen (in 1972) dat in het geïndustrialiseerde Westen reeds 65% van de totale investeringen arbeidbesparende investeringen zijn en slechts 35% bijdraagt tot vergroting van de werkgelegenheid. De technische ontwikkeling, economische machtsconcentratie en groei van arbeidsbesparende investeringen gaan hand in hand. Dit proces, dat zich overal in de westerse wereld voltrekt, is de belangrijkste oorzaak van de structurele werkloosheid in een reeks van landen. Schumacher stelt vast in 'Hou het klein': 'Het ideale standpunt van de werkgever zou wel eens kunnen worden productie zonder werknemers!' Misschien is dat op den duur ook wel het ideale standpunt van de werknemer. Een andere arbeidsethos, een maatschappij waarin recht op inkomen belangrijker is dan een recht op arbeid. De weg daarheen zal echter een planmatige en democratische moeten zijn. Wat nu gebeurt, een eenzijdig dictaat waarbij mensen onvrijwillig van de ene dag op de andere aan de dijk worden gezet, is een onaanvaardbare ontwikkeling. Mijnheer de Voorzitter! Terugkerend naar mijn uitgangspunt: op een gedifferentieerde ontwikkeling in onze economie past maar één antwoord, namelijk een gedifferentieerd beleid. De tijd van globale maatregelen lijkt mij voorbij. Men kan toch niet serieus menen,

Van Thijn

in naam der werkloosheidsbestrijding een premie te willen zetten op investeringen die arbeiders vervangen door machines? De meeste globale lastenverlichtingen zullen echter wel dat effect hebben. Over afremming spreek ik niet. Mij lijkt een gericht beleid, toegespitst op zwakke regio's, zwakke sectoren en zwakke bedrijven meer voor de hand te liggen. Ja maar, schrijft het VNO, dat is concurrentievervalsing. En daarmee zitten wij dan in het hart van de ondernemingsgewijze produktie. Als ons economisch systeem niet meer garant staat voor volledige werkgelegenheid, dan kan de overheid niet anders dan bijsturen, dus ingrijpen in de concurrentieverhoudingen. Dan gaat het maatschappelijk belang boven het bedrijfseconomische rendement. Dan zal de overheid een instrumentarium moeten ontwikkelen om de investeringen mede te toetsen aan het belang van behoud en uitbreiding van arbeidsplaatsen. Ik geloof wel, dat daarvoor een gedecentraliseerde oplossing te vinden zou zijn. Regionale ontwikkelingsmaatschappijen die met overheidskapitaal in bedrijven kunnen deelnemen of zelfs bedrijven kunnen opzetten, zouden daartoe een aanzet kunnen zijn. De NOM is een goed begin, maar anderen moeten volgen: Een oostelijke ontwikkelingsmaatschappij is onderweg, maar ook in Limburg en in de Brabantse stedering zullen ontwikkelingsmaatschappijen moeten komen. De rijksoverheid moet daartoe niet een afwachtend, maar actief beleid voeren. Daarbij moeten een aantal voorwaarden worden vervuld. Het beleid van deze maatschappijen mag niet uitsluitend afhankelijk worden gesteld van ondernemingsbeslissingen die uitsluitend gebaseerd zijn op bedrijfseconomische afwegingen. Even beslissend dient te zijn of de gemeenschap behoefte heeft aan bepaalde produkten en bepaalde bedrijven op bepaalde plaatsen. Aanbestedingen en overheidsopdrachten op het terrein van openbaar vervoer, stadsvernieuwing, milieubeheersing, enz. zouden daarop beter afgestemd moeten kunnen worden. Een andere voorwaarde is een landelijke overkoepeling van deze maatschappij, niet om toch tot een gecentraliseerd beleid te komen, maar om te voorkomen dat er onderlinge concurrentie ontstaat, waar juist landelijke coördinatie geboden is. Ten slotte, mijnheer de Voorzitter, dienen bij deze coördinatie ook de activiteiten van be-

staande overheidsbedrijven te worden betrokken, zoals bij voorbeeld de DSM die in de komende vijf jaar 3 miljard in Nederland gaat investeren. Ook zo'n investeringsprogramma van zo'n overheidsbedrijf dient te worden goetst aan maatschappelijke eisen zoals die van de bevordering van de werkgelegenheid.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie wil naar een actief interventiebeleid van de overheid toe, een beheersing van investeringen, planningsafspraken tussen overheid en bedrijfsleven en een meer planmatige economie. Als ik het verlangen uitspreek, daarvoor een aanzet te vinden in de structuurnota van Minister Lubbers, dan hoop ik bijval te krijgen van de heren Aantjes en Andriessen, gelet op punt 23 in hun program Op Hoofdzaken: 'Sociaal-economische planning op middellange termijn van bedrijfsleven en overheid, afgestemd op de uiteenlopende situaties in de verschillende landsdelen en de verschillende bedrijfstakken.'

Mijnheer de Voorzitter! Sociaal-economische planning als onderdeel van de grondslag van dit kabinet!

Een tweede beleidsterrein wordt gevormd door de grenzen van de groei (milieu, energie). Een grotere greep op het economisch gebeuren zal op zich al gemotiveerd kunnen worden door de gevaren van milieurampen en uitputting van grondstoffen. Het dubbelspoor waarop zich onze economische ontwikkeling beweegt voegt ook hier nieuwe argumenten toe. Tot dusver bewoog zich de discussie over milieuproblemen voor een belangrijk deel in het spanningsveld tussen welvaart en welzijn, leefmilieu en werkgelegenheid. Nu blijkt meer en meer dat met name die sectoren in onze economie, die de meeste milieuproblemen veroorzaken en de grootste energieverbruikers zijn, in toenemende mate de motoren zijn van de vervanging van arbeid door machines. Het werkgelegenheidsargument wordt dus steeds ongeschikter om als alibi voor niets doen te dienen.

Ook bij de confessionele partijen wordt dit onderkend. Ik wijs op 'Oriëntatie 1974' van de A.R.P. en 'Gerede twijfel' van de confessionele drie. De vraag is ook bij dit probleem: Zijn wij bereid te erkennen dat deze gevaren voortvloeien uit ons economisch systeem en dat derhalve hervorming van dit systeem geboden is? 'Oriëntatie 1974' zegt hierover:

'Het lijkt erop, dat wij binnen de gevestigde maatschappelijke en staatkundige orde op den duur de problemen die

zich aandienen niet zullen kunnen oplossen, omdat, zoals wij het zien, deze problemen zelf juist een produkt van deze maatschappelijke orde zijn. Een nieuwe bezinning is nodig op de betekenis van 'verantwoordelijk rentmeesterschap' in deze tijd, bezinning tot actie en tot het scheppen van nieuwe structuren.'

En 'Gerede twijfel' komt tot de conclusie dat 'een beleid, gericht op een genormeerde economische ontwikkeling, die de structuur van onze samenleving niet onaangetast laat', nodig is.

Dit is niet gering, mijnheer de Voorzitter. Welke concrete conclusies trekken wij hier nu uit? Neem nu bij voorbeeld de energienota, om maar eens een lakmoesproef te noemen, een toetssteen voor de vraag of dit kabinet bereid is een beleid te voeren dat rekening houdt met de grenzen van de groei. Het beleidsuitgangspunt van deze nota lijkt ons goed: Een zo doelmatig mogelijk verbruik tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten. Maar om zo'n beleid te kunnen voeren is een zo groot mogelijke greep van de overheid op de energievoorziening een voorwaarde. Als ergens maatschappelijke en economische belangen botsen, is het hier. Een staatsmonopolie voor de exploitatie van kerncentrales is daarom een juiste beslissing, mits de Staat dan ook bereid is het maatschappelijk belang de doorslag te laten geven. Helaas is de bezinningsperiode tot 1979 vervangen door een beginningsperiode vanaf 1976, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Gezien het belang van de gestelde voorwaarden kan ik het kabinet op een briefje geven dat mijn fractie zich nog wel drie keer zal bezinnen alvorens het kabinet toestemming te geven in 1976 te beginnen.

De heer **W. Scholten** (C.H.U.): Wat voor briefje wordt dat? Aan mijnheer Mansholt?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ik zal u een afschrift sturen, ook al bent u geen partijgenoot.

Mijnheer de Voorzitter! Als één land het zich kan veroorloven verantwoordelijke beslissingen op dit gebied te nemen, is het ons land met zijn aardgasrijkdom. Op die rijkdom moeten wij zuinig zijn. Potverteren, zo is gezegd. Maar dat is wat er in het verleden dreigde te gebeuren toen er verantwoordelijke exportcontracten werden afgesloten waarbij oliemaatschappijen onderhandelden met oliemaatschappijen. Wij juichen het toe, dat de ex-

Van Thijn

portprijzen worden aangepast. Het is onvermijdelijk – en dat accepteren wij ook – dat de binnenlandse tarieven meegaan, al kunnen wij de nu voorgestelde kleinverbruikstarieven niet zonder meer aanvaarden. Wat wij in het geheel niet kunnen aanvaarden, is dat de oliemaatschappijen nog verdienen aan de meeropbrengst waar geen enkele tegenprestatie voor geleverd is. Ik zou de Regering willen vragen de 95-5 afspraak om te zetten in een 100%-opbrengst voor de Staat. Daarnaast is het mijn indruk dat de oliemaatschappijen met hun meerderheidsbelang in de winning zowel op het vasteland als op het continentale plat – en nu ik hierover spreek, komt de Minister-President natuurlijk binnen – overwinsten maken ten koste van de gemeenschap. Ik zou de Regering willen vragen, of zij bereid is, voor te stellen het minderheidsaandeel van de overheid om te zetten in een meerderheidsaandeel, naar het voorbeeld van Engeland, Noorwegen, Frankrijk en Italië. Als Europa hier ook eens met één stem zou kunnen spreken! Een greep van de nationale overheid op winning en exploitatie van de eigen bodemschatten is een van de weinige effectieve instrumenten waarmee een land te midden van de sterk groeiende internationale economische machten nog enig tegenspel kan bieden, een argument dat door u, mijnheer de Voorzitter, in 'Nasmaak en voorproef' overtuigend is uiteengezet. In dat boek komt een afweging voor van de argumenten voor en tegen betreffende een meerderheidsaandeel van de staat. Er wordt een reeks argumenten voor genoemd. Onder de rubriek tegenargumenten staat: Ik heb er geen kunnen bedenken. Dat is dan al vele jaren geleden. Ik denk – ik spreek nu in uw spreektijd, mijnheer de Voorzitter – dat u er nog steeds niet een heeft kunnen bedenken. Het derde punt is de spreiding van inkomens en vermogens. Ook hier schept de dubbelsporige ontwikkeling in onze economie nieuwe problemen. Het naast elkaar bestaan van zwakke en sterke sectoren maakt het moeilijk tot een gecoördineerd arbeidsvoorwaardenbeleid te komen, laat staan een centraal akkoord. Als de vakbeweging kiest voor een gecoördineerd beleid en daarbij rekening houdt met de moeilijke positie van de zwakke sectoren, moet zij afstand doen van een haalbare inkomensverbetering in de sterke sectoren, een inkomensverbetering waarop men normaal gesproken

recht heeft. Vandaar het voorstel van de vakbeweging, om evenredige winsten die daarvan mede het gevolg zijn af te romen. Deze kunnen dan worden benut voor stimulerende maatregelen in de zwakke sectoren. Opbrengsten kunnen in dat plan een pensioenbestemming krijgen. Naar onze mening gaat het hier niet om een incidentele vraag waarop een incidenteel antwoord moet worden gevonden. Het gaat hier om een principieel antwoord op de toenemende machtsongelijkheid binnen ons economisch stelsel, waardoor onevenredige winstvorming niet meer door concurrentie wordt gecorrigeerd. Dan komt zeer fundamenteel de vraag aan de orde of ons antwoord op deze ontwikkeling luidt, dat de kapitaalverschaffer mag profiteren van de winstontwikkeling in de sterke sectoren en de werknemer het slachtoffer mag worden van de structurele werkloosheid. Onze mening is, dat de werknemer een aandeel behoort te krijgen in de winstontwikkeling en in het productief vermogen van de ondernemingen. Ik verneem graag van de Regering, hoe zij de aankondiging in de Troonrede denkt uit te werken, dat het probleem van de onevenredige winsten wordt betrokken in het overleg met de sociale partners. Zijn al voorbereidingen getroffen voor een wettelijk instrumentarium?

Over een wettelijk instrumentarium gesproken: De Machtigingswet zal op oudejaarsavond te midden van veel vuurwerk uiteenspatten. Er is echter nog geen zicht op een inkomensbeleid dat alle inkomensgroepen omvat. Wij zijn teleurgesteld dat van het vorig jaar aangekondigde beleid alleen maar blijkt te zijn overgebleven een interimnota waarin op – ik citeer de Troonrede – 'mogelijkheden en grenzen van een verdere verkleining van inkomensverschillen' wordt ingegaan. Wij zijn in dit stadium van het kabinetsbeleid niet meer zo geïnteresseerd in vrijblijvende filosofieën – die zitten wel goed – maar wel in concrete instrumenten en beleidsmaatregelen, zoals openbaarheid van inkomens, uitbreiding van de werkingssfeer van de c.a.o.'s, controle op de inkomensontwikkeling bij vrije beroepen en een maximuminkomen. Ook hier menen wij op de medewerking van A.R.P. en K.V.P. een beroep te mogen doen, ook al gezien hun belangstelling voor de zelfstandige ondernemer in midden- en kleinbedrijf. Ik heb het al eerder gezegd: als het waar is dat een meerderheid van zelfstandigen in midden- en kleinbedrijf, ook zij die werkzaam zijn in land-

tuinbouw, tot de lagere inkomensgroepen behoren, dan ligt het toch voor de hand dat men medewerking geeft aan een inkomensbeleid dat in het bijzonder gericht is op de optrekking van de onderkant, ook in het midden- en kleinbedrijf. Dan is het toch onjuist te pleiten voor globale maatregelen die juist aan diegenen ten goede komen die de grootste bedreiging vormen voor de kleine zelfstandigen. Er zijn partijen en belangenorganisaties die specifiek op kleine zelfstandigen gerichte maatregelen principieel afwijzen. Ook hier is het argument: geen ingreep in de ondernemingswijze productie, die de concurrentieverhoudingen aantast. Mijn collega Geurtsen, die in het dagelijks leven voorzitter van het KVO is, zei in antwoord op een toespraak die ik daar heb mogen houden – ik vergeet het nooit – 'Wij komen niet op voor de kleine zelfstandigen. Wij komen op voor de zelfstandigen.' Een collega van hem, de heer Perquin, zei in de 'Haagse Post': 'Ik heb er geen moeite mee als Simon De Wit en Albert Heyn ten gevolge van mijn activiteiten in de situatie blijven waarin geldende concurrentieverhoudingen intact blijven' (13/7/74).

Dat zijn belangenbehartigers van de grote meerderheid van de kleine zelfstandigen die in deze concurrentieverhoudingen overeind moeten blijven. Tienduizenden zijn in de afgelopen jaren van deze dogmatische aanpak het slachtoffer geworden. In de landbouw – enkele weken geleden is dat gebleken – gaat men meer en meer, dwars tegen de voormannen in, het belang inzien van een benadering vanuit een samenhangend inkomensbeleid. Ook bij de middenstand zal dit inzicht veld winnen. Ik kan, aan de hand van een reeks maatregelen, aantonen dat dit kabinet op dit punt al meer gedaan heeft voor de kleine zelfstandigen dan menig voorgaand kabinet. Ik sta open voor verdere verbeteringen, maar als ik de K.V.P. was, zou ik de verdediging van het beleid van hun bewindslieden op Landbouw en Economische Zaken niet aan de P.v.d.A. overlaten. Mijn vierde punt is welzijn en democratisering. Ik kom nu op een terrein waar de economische schaalvergroting misschien nog wel het hardste aankomt, de humaniteit, de menselijke schaal van onze samenleving. Ik neem aan, dat dit partijen die de soevereiniteit in eigen kring dan wel het subsidiariteitsbeginsel aanhangen ook zeer ter harte gaat. Deze schaalvergroting is het gevolg van een maatschappij-

Van Thijn

vorm, die in de Bisschoppelijke Vastenbrief 1974 'Macht, onmacht en hoop' als volgt wordt gekarakteriseerd: 'Waar het winststreven als alles overheersend doel geldt, ... ontbreekt er nog veel aan het menselijk gehalte en de redelijkheid van onze samenleving als geheel'.

De economische schaalvergroting leidt tot een vreemde paradox in onze samenleving. Enerzijds is er een permanente stijging van opleiding en ontwikkelingsniveau bij de werknemers. Maar anderzijds leidt de schaalvergroting tot een uitsplitsing over deeltaken en -taakjes, die steeds minder verantwoordelijkheid vragen. De technologische vooruitgang staat op deze wijze steeds minder ten dienste van de mens. Integendeel, zoals Schumacher beschrijft: het leidt tot 'zielloos, zinloos, mechanisch, eentonig, idiotot werk dat een belediging is voor de menselijke natuur en noodzakelijk en onvermijdelijk moet leiden ofwel tot escapisme ofwel tot agressie'. Er is veel gepraat over een uit de hand lopen van de sociale voorzeningen, een te snel stijgende premiedruk enz. Minder om de maatschappelijke problematiek die aan deze ontwikkeling ten grondslag ligt, 20 % van de actieve bevoelingsbevolking staat op enigerlei wijze naast het arbeidsproces; ziekteverzuim, gedeeltelijke of gehele arbeidsongeschiktheid, verborgen werkloosheid. Als ergens de ondernemingsgewijze produktie faalt de techniek dienstbaar te maken aan de mens in plaats van omgekeerd, dan is het hier. En wij kunnen prachtige beleidsplannen ontwikkelen op het terrein van het welzijnswerk, knelpunten, raamwetten, raderwerken ontwikkelen, maar een echt welzijnsbeleid behoort zich uit te strekken tot alle bewindlieden met als centrale opdracht: de vermenselijking van ons economisch systeem; met zijn schaalvergroting, die in toenemende mate tot ontmenselijking en discriminatie leidt. Iedereen die vandaag de dag maar een grijntje afwijkt van de model-werknemer staat voor hij het weet buitenspel.

De werkende jongere die één dag vorming krijgt, betekent produktieverlies; de werknemer die de veertig gepasseerd is en opnieuw aan de slag wil is niet meer zo interessant; de gehandicapte die best nog mee zou kunnen draaien zij het niet voor de volle 100%; zij allen komen moeilijk of helemaal niet aan de slag. En dan de gehuwde vrouw die een gedeeltelijke dagtaak zou willen hebben, ach, mijn-

heer de Voorzitter, dat is veel te lastig in een gedisciplineerd bedrijf, dat alleen maar kijkt naar het rendement! En o wee, de model-werknemer zelf die het psychisch of lichamelijk niet kan bolwerken. Voordat hij het weet wordt ook hij afgekeurd, arbeidsongeschikt. En daarmee zijn wij terug bij de sociale premielast, waar de werkgevers zich dan vervolgens weer over komen beklagen.

Het probleem van de verborgen werkloosheid, de moeilijke plaatsbaarheid van voor werkgevers minder aantrekkelijke groepen, de vervreemding door arbeidsorganisatie en technologie, hebben als gemeenschappelijke achtergrond het falen van onze economische orde, zowel uit een oogpunt van arbeidsmotivatie, als uit een oogpunt van arbeidsorganisatie. Dit vraagt om een nieuw arbeidsmarktbeleid; het weerbaarder maken van de werknemer door bij-, her- en omscholing; het optuigen van de gewestelijke arbeidsbureaus tot behartigers van de werknemersbelangen waarvoor ze destijds er bedoeld waren; het overwegen van een eerlijker verdeling van de arbeid: werktijdverkorting, eerdere pensioering, langere leerplicht, part-time-arbeid voor man en vrouw. Maar vooral is nodig, de werknemer écht verantwoordelijkheid te geven.

Daarmee kom ik op één van de meest dwingende maatschappijhervormingen die dit kabinet tot stand moet brengen: die van de bedrijfsdemocratie (in n.v.'s en b.v.'s!). Ons wetenschappelijk bureau heeft een studie gepubliceerd met als titel 'Op weg naar arbeiderszelfbestuur'. Dit kabinet zou de eerste stappen moeten zetten: een verzelfstandiging van de ondernemingsraad met ruimere bevoegdheden, het scheppen van grondrechten voor de individuele werknemers, de vrijheid voor vakbondswerk in het bedrijf. De Regering blijft er naar streven, nog in 1975 tot nieuwe regelingen te komen. Wij rekenen daarop, hopelijk met de SER, maar zo nodig daar zonder. Al stelt de opgetreden vertraging met het stakingsrecht - waarover wij graag opheldering krijgen - ons vertrouwen wel op de proef!

Mijnheer de Voorzitter! Mijn vijfde en laatste onderwerp is de internationale machtsverdeling.

Het was opvallend, dat zowel Aantjes als Andriessen in zijn commentaar op Prinsjesdag positief heeft gereageerd op de 1,5% in 1976. Uit diverse recente publikaties blijkt hoe de kloof tussen arm en rijk in de wereld ook hun partij en bezighoudt. Dat blijkt met name uit het rapport 'Olie en Ontwikkeling' van

de fractie van de A.R.P. Daarin wordt geconstateerd:

'Vóór alles is nodig een open oog voor het feit, dat de internationale economische processen 'van nature' functioneren in het nadeel van de zwakke partners'.

Hier wordt de economische orde in het beklagdenbankje geplaatst en terecht, want ook hier zijn het de economische machtsconcentraties die de kloof tussen arm en rijk nog voortdurend vergroten en roofofbouw plegen op de hulpbronnen en bodemschatten van de derde wereld. Op deze wijze wordt een beleid van ontwikkelingssamenwerking, ook al loopt Nederland nog zo voorop, een relatief gebeuren. De multinationale ondernemingen vormen de machtigste internationale organisatie in de wereld en proberen meer en meer hun stempel te drukken op het buitenlandse beleid van de nationale regeringen in plaats van omgekeerd.

Meer dan ooit is het noodzakelijk dat er gewerkt wordt aan een nieuwe economische orde op wereldniveau, te beginnen met een internationaal toezichthoudend orgaan met voldoende bevoegdheden om algemene gedragsregels met betrekking tot particuliere investeringen van multinationale ondernemingen voor te schrijven en de uitvoering ervan te controleren. Op nationaal niveau zal Nederland alles moeten doen om te voorkomen dat de economie de politiek gaat dicteren in plaats van omgekeerd. Een progressief buitenlands beleid betekent dat mensenrechten gaan vóór handelsbelangen.

De marges van de buitenlandse politiek zijn smal, zeker voor een klein land, maar als het gaat om doelstellingen als het doorbreken van de afschrikkingskloof tussen Oost en West, het verkleinen van de economische ongelijkheid tussen Noord en Zuid, het opkomen voor mensenrechten, waar ook ter wereld, dan mag een klein land best lastig zijn. Dan is het geen 'nationalisme' wanneer je weigert je te schikken in de diplomatieke 'bon ton' van de NAVO-partners of de Europese Negen. Integendeel, opkomen voor universele waarden is internationalisme van het zuiverste water. Het leidt niet tot isolement maar tot lotsverbondenheid, zoals Van der Stoep bij aankomst in het nieuwe Griekenland heeft mogen ervaren.

Een progressief buitenlands beleid kan niet zonder een stuk engagement. Nederland zou samen met gelijkgezinde landen (bij voorbeeld Zweden, Austr-

Van Thijn

lië, Tanzania, misschien het nieuwe Portugal) een internationale actiegroep moeten vormen, die bereid is, als het om deze waarden gaat, de geijkte kaders van de internationale machtspolitiek te doorbreken.

De Regering roept bij herhaling de NAVO uit tot hoeksteen van het buitenlandse beleid, maar de NAVO kan nooit een doel op zichzelf zijn, hooguit een instrument om bepaalde doeleinden te bereiken. Binnen mijn partij is al jaren een discussie gaande over de vraag of de NAVO wel het beste instrument is om vrede en veiligheid te realiseren. Er is veel twijfel, er is veel weerstand tegen de bewapeningswedloop. Dat is begrijpelijk. Wie twijfelt niet van dag tot dag als het om zaken gaat als nucleaire afschrikking? Is men binnen de A.R.P. en de K.V.P. volstrekt zeker over de koers van vandaag? Klinkt daar nooit iets door van een gewetensvolle worsteling zoals die zich voltrekt bij Pax Christi en het Interkerkelijk Vredesberaad? Er zijn in mijn partij velen als bij de P.P.R., die de NAVO afwijzen. Er zijn anderen, die de NAVO aanvaarden, niet als doel maar als middel om via de Oost-West-dialoog tot wederzijdse ontwapening te komen. Maar niemand van ons is bereid de NAVO daarbij klakkeloos en kritiekloos te volgen. Wij verwachten van dit kabinet dat het een lastige, kritische bondgenoot is, die de NAVO-politiek in permanentie toetst aan de uitgangspunten van ons buitenlandse beleid. Wij hopen, dat de Regering dit waar zal maken in de Ontwapeningsnota. Wij hopen, dat daarin een scenario wordt neergelegd, op basis waarvan Nederland druk zal uitoefenen om van de ontspanningspolitiek en de Oost-West-dialoog een succes te maken. Bij dit alles kan ik niet heen om onze houding ten opzichte van onze grootste bondgenoot de VS. De VS hebben in de laatste jaren niets nagelaten om velen van zich te vervreemden. Wat er nu aan het licht is gekomen over de inmenging van de VS in de binnenlandse politiek van het destijds democratisch Chili van Allende tart alles. In antwoord op vragen van P.P.R.-zijde deelt de Regering mee eerst nadere inlichtingen te willen inwinnen om een oordeel te kunnen uitspreken. Ik heb dit niet afgewacht. De Amerikaanse ambassade is zo vriendelijk geweest, mij die inlichtingen te verschaffen. Het blijken dezelfde inlichtingen te zijn als die waarvan de Regering in haar antwoord gewag maakte. Het betreft mededelingen die president Fort op een

persconferentie heeft gedaan. Daaruit blijkt dat Amerika niet betrokken was bij de machtsovername en dat het enige wat gebeurd is – een kleinigheid – het helpen voortbestaan was van oppositionele kranten en andere media en oppositionele politieke partijen. Dat gebeurde 'in het belang van het Chileense volk, en zeker ook in het belang van de VS'.

Mijnheer de Voorzitter! Wij vinden dit ongehoord: een geheime dienst van een bondgenoot die in een democratisch land de oppositie subsidieert en financiert en daardoor meewerkt in dat bijzondere geval aan het omverwerpen van dat democratische systeem. Dat is een omgekeerde Brezjnevdctrine, door de president van Amerika voorgesteld als de normaalste zaak van de wereld. Hierop past maar één antwoord van dit kabinet: – wij zijn verbaasd het nog niet te hebben beluisterd – een vlammend protest zonder diplomatieke plichtplegingen. Het heeft mij zeer verwonderd dat dit nog niet gebeurd is.

Buitenlandse politiek kan niet ondergeschikt worden gemaakt aan economische machtsvorming. Het omgekeerde dient te gebeuren. Wij betreuren de crisis waarin Europa verkeert. Wij hebben Europa nodig om op het multinationale vlak de economische machtsvorming onder controle te krijgen. Daarmee kom ik weer terug op het uitgangspunt van mijn betoog. Wij waarschuwen het kabinet: het gaat te langzaam met de spreiding van de macht. Wij vragen A.R.P. en K.V.P.: Waar blijft de politieke wil om wezenlijke hervormingen door te voeren? Waar blijft de wil het eigen program uit te voeren? Vanwaar de schrik en de ontsteltenis over de rede van de Minister-President, gelet bij voorbeeld op punt 12 uit het program over toezicht op economische macht. Daar lees ik:

'Effectieve controle door de overheid op het gebruik van economische macht, bij voorbeeld door in marktbeheersende ondernemingen commissarissen ter behartiging van het algemeen belang te benoemen.'

In Keerpunt staat: 'Bij grote banken en bij de grootste ondernemingen benoemt het parlement een commissaris die in het bijzonder toeziet op de behartiging van het gemeenschapsbelang en daarover jaarlijks verslag uitbrengt aan het parlement'. Waar is het wachten op? Spreiding van macht maakt dergelijke ingrepen toch onvermijdelijk? De heer Andriessen heeft er terecht op gewezen dat de overheid op

zich geen garantie voor spreiding is. Voor zover wij als socialisten nog vertrouwen hadden in centralistische oplossingen hebben onze niet-socialistische partners D'66 en P.P.R. ons in de loop der jaren van hun twijfel weten te doordringen. In ons gezamenlijk regeerakkoord waarin wij ons gedieën in voor- en tegenspoed tot 1977 verbonden hebben, blijkt zonneklaar hoezeer wij overtuigd zijn van de noodzaak van democratisering en decentralisatie van het overheidsapparaat om nieuwe concentraties van macht te voorkomen. Ook daaraan zal het kabinet moeten werken.

Ik geloof dat ook op dat punt het beleid van de overheid actiever zal kunnen zijn. Wij zijn bij voorbeeld niet tevreden over wat er gebeurt op het terrein van de openbaarheid. Ik zou de fracties van de A.R.P. en de K.V.P. erop willen wijzen dat het, als zij spreken over een democratiseerde overheid, van groot belang is dat onze volksvertegenwoordiging meer in staat wordt gesteld een greep te krijgen op de ontwikkelingen die zich in onze samenleving afspelen. Ik zou de rede die de heer Terlouw ons heeft toegestuurd over de relatie tussen parlement en wetenschap, dwars door alle partijpolitieke verhoudingen heen, in ieders aandacht willen aanbevelen.

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet zal in het komende jaar moeten aantonen, dat het zijn mannetje staat op het punt van de spreiding van macht. Ik ben begonnen te zeggen, dat het er normaal gesproken, van kan uitgaan tot 1977 te blijven zitten. Er is echter één bedreiging en dat is het Jaar van de Vrouw. Want naar de maatstaven van de vrouwenemancipatie is dit kabinet een minderheidskabinet met een witte rand, maar een minderheidskabinet en dat is triest. Een kabinet dat werkt aan de spreiding van macht kan niet heen om de achtergestelde positie van de vrouw in alle sectoren van onze samenleving.

Ik eindig met dit vraagstuk omdat het geen punt apart is, dat nergens in mijn betoog afzonderlijk een plaats had kunnen krijgen, maar een vraagstuk dat verweven is met alle daarin behandelde onderwerpen. De emancipatie van de vrouw vereist dan ook een integrale benadering door het gehele kabinet. De Regering gaat een emancipatiecommissie instellen, maar daarmee zijn wij er niet. Het beleid zal pas echt geslaagd zijn, als in een niet al te verre toekomst kabinet en volksvertegenwoordiging echt een afspiegeling zullen zijn van het Nederlandse Volk. Ik dank u wel, mevrouw de Voorzitter!

Voorzitter

De algemene politieke en financiële beschouwingen worden geschorst.

De vergadering wordt te 16.28 uur geschorst en te 16.40 uur hervat.

De Voorzitter: Staatssecretaris Steinerdink heeft mij meegedeeld, dat hij vandaag en morgen vroeg wegens familie-omstandigheden niet in de gelegenheid zal zijn, de vergadering bij te wonen.

Ik stel aan de Kamer voor, aan de orde te stellen en te behandelen in de vergadering van dinsdag 15 oktober aanstaande onmiddellijk na de eerste termijn van de zijde der Kamer over het wetsontwerp Tijdelijke Verstrekkingen-wet maatschappelijke dienstverlening (11 371) de brieven van de Minister van Verkeer en Waterstaat over de oostlijn van de metro in Amsterdam (12 978, nrs. 1, 2 en 4).

Na raadpleging van de meest geïnteresseerden ga ik ervan uit, dat dit debat ten hoogste anderhalf uur zal duren.

Ook stel ik aan de Kamer voor, aan de orde te stellen en te behandelen in de vergaderingen der Kamer van 12, 13 en 14 november aanstaande, mits de voorbereiding zal zijn voltooid, de gezamenlijke behandeling van: hoofdstuk XIII (Economisch Zaken) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (13 100); vaststelling van de begroting van het Fonds Ontwikkeling Snelle Kweekreactor voor het dienstjaar 1975 (13 100 K); hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (13 100).

Ik stel verder aan de Kamer voor, in afwijking van een eerder door de Kamer genomen besluit de vergadering van aanstaande donderdag te doen beginnen om 13.00 uur in plaats van om 14.00 uur. Nader overleg met de Regering heeft mij tot de overtuiging gebracht, dat de bijdrage van de zijde van de Regering vóór de avondmaaltijd zal zijn voltooid, zodat de gehele avond voor fractievergaderingen beschikbaar zal zijn.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de **algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (13 100).**

Hierbij zijn tevens aan de orde: de motie-Koning c.s. betreffende de uitbreiding van de investeringsaftrek ten behoeve van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf (12 696, 12 919, nr. 9);

de motie-Van Rossum c.s. betreffende een verlaging van het btw-tarief voor de sierteeltsector van 16 tot 4 pct (13 020, nr. 12);

de motie-Wiegel c.s. betreffende verbetering van de inkomenspositie van de zelfstandigen (13 100, Miljoenennota, nr. 4).

De heer Kruisinga (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! De christen-democratie vindt haar fundament in de christelijke mensbeschouwing. De bedoeling met de mens is, dat hij verantwoordelijkheid draagt voor zich zelf en dat hij bovendien bereid is verantwoordelijkheid te dragen voor zijn medemensen. Naarmate die bedoeling verlaten wordt, naarmate de secularisatie toeneemt, naarmate de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens overgenomen wordt door een collectieve verantwoordelijkheid van de overheid, naar die mate dreigt naar onze wijze van zien schade toegebracht te worden aan de mogelijkheden in de maatschappij tot ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid. Wij achten het geen goede ontwikkeling als men dit op enigerlei wijze bevordert. In onze visie moet dan ook aan het particulier initiatief, waarin de burgers participeren, grote waarde worden toegekend. De mensen zelf moeten zich vrij kunnen ontplooien. Dat moeten ze kunnen binnen de grenzen, die door de overheid in het algemeen belang worden gesteld. In dit kader wil ik een drietal vragen stellen. De eerste over een zin in de Troonrede:

'De Regering onderzoekt hoe een gesubsidieerde instelling een democratische bestuursvorm kan worden gegeven.'

Geef de Regering die bestuursvorm of kiest de instelling die zelf? Blijft de autonomie van de instelling gewaar-

Regeling van werkzaamheden n.r.
Algemene politieke en financiële beschouwingen

borgd of gaat de overheid vertellen hoe het moet?

In dat kader past ook een vraag over de educatieve centra. In de betrokken tekst wordt een verbinding gelegd tussen deze centra, de open school en verdere educatieve voorzieningen. Wat bedoelt het kabinet hier precies? Educatie is onderwijs en opvoeding en daarin speelt de visie op mens en maatschappij een fundamentele rol. Juist hier is de eigen verantwoordelijkheid van de burgers van uitzonderlijke betekenis. Wij kennen de vrijheid van richting en inrichting van het onderwijs als een groot goed. Dat geldt ook voor de educatieve centra. Het is erg merkwaardig – en zo begrijpen wij de stukken – als hier alleen de overheid in een interdepartementale commissie bezig zou zijn, zeker als ze bezig zou zijn zonder inschakeling van het particulier initiatief. Het doet ons merkwaardig aan als enkel een interdepartementale werkgroep moet nagaan hoe een meer gericht beleid kan worden gestimuleerd. Daarbij wordt de inschakeling van het particulier initiatief niet genoemd. Wij proeven hierin een mogelijke ontwikkeling naar een centralistische en dirigistische overheidsbemoeyenis.

Een soortgelijke nadrukkelijke bemoeienis van de overheid vermoeden wij achter een zinsnede in de Troonrede, namelijk 'het dienstbaar maken van de media aan de permanente vorming'. Maakt de overheid uit, waar de media dienstbaar aan willen zijn of mogen ze dat zelf beslissen? Hoe wil de overheid dat doen?

Deze drie voorbeelden kunnen wijzen op een toenemende inmenging van de overheid. Wij vernemen graag of dat de bedoeling is.

Graag willen wij onze voldoening uitspreken over het feit, dat wij nu beschikken over de Knelpuntennota en over de Structuurnota Gezondheidszorg. Er is echter meermalen in deze Kamer aangedrongen op kaderwetgeving in de welzijnssector. Ook ik heb dat vorig jaar gedaan en doe het nu weer met grote klem.

Het welzijn heeft naast materiële elementen immateriële elementen. De mensen in de samenleving kunnen pas waarlijk tot ontplooiing en ontwikkeling komen, als zij de gelegenheid hebben om eigen activiteiten te beginnen en eigen verantwoordelijkheid te dragen. Wij vragen ons wel eens af, of deze Regering hier wel voldoende oog voor heeft.

Het particulier initiatief is voor een democratische samenleving volgens christen-democratische opvattingen

Kruisinga

van beslissend belang. Daar moeten wij dan ook daarom zuinig op zijn. Het particulier initiatief openbaart zich zeker op het terrein van de welzijnsbehoortiging in meer specifieke zin. Mijnheer de Voorzitter! Het zal niet verwonderen, dat wij in dat kader sterke voorstanders zijn van decentralisering. Bij meer dan één gelegenheid hebben wij al gewezen op het grote belang van de kleine structuren, kleine samenlevingsverbanden. De mens voelt zich niet veilig in grote anonieme structuren. Daarin vervreemdt hij van zijn omgeving, van zijn medemens, van zichzelf. De mens is pas waarlijk zichzelf in de kleine verbanden. Daarin vindt hij erkenning en geborgenheid. Het gezin is zo'n kleine structuur. Ook het dorp, ook de vrije-tijdsvereniging, de kerkelijke gemeenten vormen dat kleine samenlevingsverband. Wij vinden, dat tegenover de steeds sterker wordende tendensen van schaalvergroting en centralisatie moet worden geplaatst de noodzaak van schaalverkleining. Wij vinden de schaalverkleining, de decentralisatie, van essentieel belang. Dat is een zaak, die in de totaliteit van beoordeling van regeringsbeleid een essentiële rol speelt. Ook daarover horen wij graag een meer gespecificeerd betoog van de Minister-President. Mijnheer de Voorzitter! Naast de aandacht voor maatschappelijke structuren en omstandigheden staat in de optiek van de christen-democratische richting centraal de aandacht voor aspecten van vorming en ontwikkeling van de mens. Daartoe behoort het onderwijs. Ook bij de buitenschoolse educatie achten wij de bijdrage van het particulier initiatief van het grootste belang. Wij willen daar nu reeds op wijzen, ten einde later misverstanden te voorkomen. Wij willen verder het verwerpelijke stelsel van de loterij bij de toelating tot de universiteit doen verdwijnen. Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn teleurgesteld in het milieubeleid van dit kabinet. Ter zake van dit milieubeleid werden gouden bergen beloofd. Over het milieubeleid in het kader van de energienota komen wij nog nader te spreken. Wij hebben daartegen zeer ernstige bezwaren. Maar daarnaast – en wij achten dat buitengewoon belangrijk – blijft de wetgeving sterk achter. Verleden jaar hebben wij bij motie gevraagd om een spoedige indiening van een wet op de geluidshinder en een wet op de bodemverontreiniging. Daar heeft de premier hele of halve toezeggingen over gedaan in het debat. Men kan erover twisten of het hele

of halve toezeggingen waren. Men kan er echter niet over twisten, dat, voorzover het hele toezeggingen waren, ze niet zijn gehonoreerd. Wij hebben zeer ernstig bezwaar tegen het tempo van wetgeving in de milieusector van dit kabinet. Dat ligt veel te laag. Dat is een zo essentieel punt, dat men daarop niet een minister mag aanspreken, maar het gehele kabinet. Wij hebben overigens niet enkel tegen het tempo van wetgeving bezwaar, maar ook het feit, dat men van de ene wet op de bodemverontreiniging is afgestapt en deze in drieën heeft geknipt, roept bij ons bezwaren op. Evenals vorig jaar overwegen wij ook thans weer bij onvoldoende beantwoording van de zijde van de Minister-President hierover een uitspraak van de Kamer te vragen. Ik kom thans tot een aantal opmerkingen over de omvang van de overheidsuitgaven. Mede tegen de achtergrond van hetgeen ik zoëven heb gezegd heeft de fractie van de C.H.U. grote bezwaren tegen de verhoging van het uitgavenniveau zoals het kabinet dit voor 1975 voorstelt. Een verhoging met maar liefst 23%! Daarvan moet ongeveer één derde deel als een reële stijging worden beschouwd. Die reële stijging is ongeveer het dubbele van de reële stijging van het nationale inkomen zoals dit voor 1975 wordt geschat. In het beleid op langere termijn dient rekening te worden gehouden met een geringere economische groei in de oude zin van dat woord. In het rapport 'Gerede Twijfels' wordt deze zaak nog eens fundamenteel uit de doeken gedaan. Dit rapport is hier naar ons genoegzaam al meer aangehaald. Het is terecht, dat het christen-democratisch programma een ombuiging van de lijn van de stijging van de overheidsuitgaven bepleitte. Het kabinet-Den Uyl doet voor 1975 precies het omgekeerde. Dat wordt ook erg duidelijk uit het antwoord op de vragen naar aanleiding van de miljoenennota. Daaruit blijkt, dat in de jaren 1972 tot en met 1974 de stijgingspercentages van de gecorrigeerde relevante uitgaven resp. 8, 8 en 9 zijn. Voor het jaar 1975 springt dit percentage op liefst 14. Daarna zou het weer dalen tot 0. De Minister van Financiën heeft met dit lijstje beter dan wie ook aange-toond, dat het kabinet voor 1975 een uitzonderlijk grote en gevaarlijke uitgavenstijging voorstelt. Wij kunnen als C.H.U. het kabinet daarin niet volgen. Overigens vergist de Minister van Financiën zich, wanneer hij denkt dat hij, door nu op zo ruime schaal aan de ver-

langens van zijn ambtgenoten tegemoet te komen, in de komende jaren een beperkend beleid zou kunnen voeren. Het tegendeel zal eerder het geval zijn. Ik denk dat de Kamervoorzitter, die ook enige ervaring heeft met bilaterale besprekingen bij de vaststelling van de begrotingsuitgaven, mij dat zou willen bevestigen. Van verschillende zijden is erop gewezen – ik denk aan Koopmans en Stevers – dat de nu voorgestelde uitgavenexplosie in de komende jaren onvermijdelijk tot nog grotere uitgavenclaims zal leiden. De meerjarenramingen die nu voor de eerste maal zijn opgenomen zullen daaraan – de praktijk zal dit leren – nauwelijks iets afdoen. Overigens hecht ik eraan, vast te stellen dat de meerjarenramingen geen extern bindend karakter hebben. Het parlement is na behandeling van deze miljoenennota niet aan die ramingen gebonden. Aangezien wij op dit punt ook enige bezwaren hebben, hechten wij eraan dit nu reeds te zeggen. De Christen-Democraten hebben in 1971 de naar hun oordeel toelaatbare stijging van overheidsuitgaven uitgedrukt in een percentage belastingdrukstijging. De Christen-Democraten deden dit, omdat zij in andere factoren, welke de budgettaire ruimte bepalen, geen wijziging voorzagen. Nu blijken de factoren, te weten het toelaatbaar begrotingstekort en de opbrengst van de niet-belastingmiddelen, zeer belangrijk te zijn gewijzigd. Onder die omstandigheden kan de toelaatbare stijging van overheidsuitgaven in 1975 niet afgemeten worden aan de mutatie in de belastingdruk in een enge zin van dit begrip. Rekent men het aardgas wel mee – daarvoor is veel, zo niet alles te zeggen – dan is er in 1975 wel een belangrijke lastendrukstijging voor de burger. In de jaren 1976 en volgende zal die drukstijging bij ongewijzigd beleid tot boven 1% stijgen. Ook dat is voor onze fractie niet aanvaardbaar. Het niveau van geldontwaarding dat wij in Nederland thans hebben bereikt, vormt naar het oordeel van de C.H.U. een bedreiging, ook van de democratische structuren van onze samenleving. Bovendien heeft deze mate van geldontwaarding een verwoestende invloed op een rechtvaardige inkomens- en vermogensverdeling. De kleine spaarder en grote groepen van zelfstandigen worden daar zeer in het bijzonder de dupe van. Nadrukkelijk wil ik er in dit verband op wijzen dat de begroting voor 1975, zoals het kabinet ons die voorlegt, in strijd is met de aanbevelingen van de Europese Com-

Kruisinga

missie in zijn op 18 september 1974 verschenen jaarverslag over de economische situatie van de Gemeenschap. Kennelijk hecht het kabinet weinig belang aan een gecoördineerd optreden in EEG-verband ten aanzien van de voor 1975 te voeren economische politiek. Wij betreuren dat. Wil de Minister-President medelen welke beoordeling hij aan die passage van het rapport van de Europese Commissie geeft. Wat zal het standpunt van Nederland zijn in de Raad van Ministers in Brussel op dit punt?

De fiscale politiek welke het kabinet voornemens is in 1975 te voeren bevat helaas geen antwoord op de meest dringende vraag van dit moment, namelijk de vraag hoe de verhouding is tussen geldontwaarding en fiscale politiek. De kleine spaarder, de middenstander, de boer en de tuinder worden met deze fiscale politiek het kind van de rekening. De verhouding tussen belastingpolitiek en het huidige tempo van geldontwaarding zou naar het oordeel van de C.H.U. nu centraal moeten staan. Wij zitten nu in een ongekend tempo van geldontwaarding. Het is noodzakelijk dat men daarmee in de belastingpolitiek rekening houdt. Dat had naar ons gevoel nu uit de voorstellen van het kabinet moeten blijken. Nu worden de zelfstandigen en de kleine spaarders de dupe.

Ook de loontrekkenden moeten door het slechts voor 80 % doorvoeren van de inflatiecorrectie een verdere erosie van hun besteedbaar inkomen door geldontwaarding aanvaarden. De argumenten welke het kabinet aanvoert om de inflatiecorrectie slechts voor 80 % door te voeren, acht de fractie van de C.H.U. onvoldoende basis voor een dergelijke beslissing. De middenstander, de boer, de tuinder en de kleine zelfstandige moeten belasting betalen over een inkomen dat bij lange na niet beschikbaar is voor persoonlijke besteding. De voortwoekerende geldontwaarding noodzaakt hen een steeds groter deel van het belastbaar inkomen in het bedrijf te investeren. De kleine spaarder moet de vergoeding voor de geldontwaarding die hij ontvangt, voor een belangrijk deel aan de staatskas afdragen, omdat de fiscus die vergoeding rente noemt en dus volledig belast. Bij het huidige tempo van geldontwaarding is die stellingname natuurlijk een fictie.

Naar het oordeel van de fractie van de C.H.U. is het de hoogste tijd dat dit probleem van geldontwaarding en belastingheffing ten principale aan de orde wordt gesteld. De meest getroffen

nen kunnen echter op de resultaten van een studie, die geruime tijd zal vragen, niet wachten. Daarom vraagt de C.H.U. voor de zelfstandigen een herinvoering van de zelfstandigenaftrek. De C.H.U.-fractie overweegt hierover een uitspraak van de Kamer te vragen. Daardoor kan althans enige pijn worden weggenomen. Daarom ook vragen wij voor de kleine spaarder begrotingsruimte voor het nog bij de Kamer liggende wetsvoorstel om een bedrag van f 200 aan inkomsten uit vermogen vrij te stellen van inkomstenbelasting.

De spaarder heeft spaarzaamheid betracht. Dat is iets waarvoor wij in deze tijd, waarin wij allen in gerede twijfel over de economische zin in de oude zin van het woord verkeren, grote waardering moeten opbrengen. Laten wij die waardering dan niet enkel met de mond belijden, maar laten wij die ook in onze standpunten ter zake van het beleid gestalte geven.

Het belastingplan voor 1975 bevat naast negatieve punten, zoals de verlenging van de verhoging van de vermogensbelasting tot 8 pro mille, het afwijzen van het weer aftrekbaar maken van de onderhoudskosten van de eigen woning en het verlengen van de noodvoorzieningen AOW, ook enkele positieve punten. Ik wil noemen de vrijstelling voor de vermogensbelasting van f 50 000 vermogen, belegd in de onderneming, en de verhoging van de liquidatievrijstelling tot f 15 000, maar in zijn totaliteit beschouwd, komt het fiscale beleid van dit kabinet bij ons als weinig geïnspireerd over. Het is een beleid, waarin weinig is terug te vinden van de echte grote problemen, waarvoor wij ons nu en voor de toekomst geplaatst zien.

In het begin heb ik gewezen op het belang van het stimuleren van particulier initiatief. Particulier initiatief openbaart zich ook bij de zelfstandigen, de boeren en alle ondernemers, die iets van de grond hebben gebracht of willen brengen. Zelfstandigen spannen zich daarvoor geweldig in. Zij leveren een wezenlijke bijdrage aan de opbouw van een gezonde samenleving. Een- en andermaal heeft de C.H.U. het kabinet gewaarschuwd voor het inkomensverloop in de middenstand en de landbouw. Bij de algemene beschouwingen bij het optreden van het kabinet heeft de heer Tilanus al gewaarschuwd dat de zelfstandigen de dupe zullen worden. Bij de algemene beschouwingen van vorig jaar is onzerzijds bij motie aandacht gevraagd voor het vraagstuk van het inkomensbeleid van de middenstand en de landbouw.

De zeer ongunstige inkomensontwikkeling bij de middenstand en in de landbouw gaat echter steeds voort en voldoende maatregelen van de zijde van dit kabinet blijven uit. Mag ik er nog eens op wijzen dat het een grote inkomensgroep betreft, een bevolkingsgroep waar men lange arbeidstijden maakt, waar men slechte sociale voorzieningen kent en waar het inkomen vaak wordt behaald door de arbeid van het gehele gezin?

De C.H.U. kan met dit beleid van de zijde van dit kabinet op het terrein van de middenstand en de landbouw geen genoegen nemen. Zoals ik reeds zei, betreft het een groep met slechte sociale voorzieningen en veelal lage inkomens. Het kabinet laat echter gebeuren, dat de inkomens van deze groep van jaar op jaar in een tot nu toe ongekend tempo achteruit gaan. Dit voorjaar is bij een interpellatie over de inkomensontwikkeling in het midden- en kleinbedrijf en de landbouw een motie mijnerzijds aangehouden. Ik overweeg voor te stellen, die motie in een aangepaste vorm weer aan de orde te stellen bij uitblijven van een bevredigend antwoord van de zijde van de Minister-President.

Bij de begroting van Volkshuisvesting is door mijn fractiegenoot Tolman bij motie om aanvullende werkgelegenheidsprogramma's in de bouw gevraagd. Hoe staat het kabinet daar nu tegenover? Wij achten de werkloosheid in de bouw ontstellend. Wij zijn van oordeel dat hiet specifieke maatregelen nodig zijn, naast andere maatregelen ter bestrijding van de werkloosheid in het algemeen. In dit kader wil de fractie van de C.H.U., die zich in deze Kamer destijds ook heeft verzet tegen afschaffing van de aftrekbaarheid van onderhoudskosten van het eigen huis, hierop terugkomen. Wij vragen het kabinet, de aftrekbaarheid van onderhoudskosten van het eigen huis weer in overweging te willen nemen. Naast de inflatie is de werkloosheid het meest dringende probleem in de sociaal-economische sector. De voorlopige kabinetsfilosofie ter benadering van de investeringen is naar onze mening niet onbedenklijk, ten eerste omdat zij negatief kan uitwerken op het ondernemingsklimaat en dus op de werkgelegenheid en ten tweede omdat wij vrezen dat in die benadering een fundamentele aanval verborgen ligt op het stelsel van ondernemingsgewijze productie. Zonder de betekenis van dit stelsel te willen verabsoluteren, vinden wij dit in principe nog een juist stelsel. Wij zijn van mening dat een fundamentele aanval op dit

Kruisinga

systeem op deze wijze kan leiden tot een verslechtering van de werkgelegenheid. Is de Regering trouwens niet van oordeel dat deze zaak in haar totaliteit, die van zo groot structureel belang is, gehaald moet worden uit het loonoverleg dat slechts op één jaar betrekking heeft?

Wat de stimulering van de werkgelegenheid betreft zou ik, ook op deze plaats, willen wijzen op het rapport van de commissie van economische deskundigen. Wij pleiten nadrukkelijk voor aanvullende maatregelen ten behoeve van de werkgelegenheid. Bij het optreden van dit kabinet is door mijn voorganger, Tilanus, gevraagd naar een nota Oosten des lands. Het vorig jaar heb ik die vraag als vraag voor een nota Knelpunten Oosten des lands herhaald. Beide malen ontvingen wij geen reactie. Wij herhalen de vraag. Wij zijn voorts van oordeel, dat in het kader van de thans aan de dag getreden werkgelegenheidsproblematiek het spreidingsbeleid verfijnd dient te worden. Het moet dat ook in het kader van een modern milieu- en welzijnsbeleid.

Wij zetten vraagtekens bij de eenzijdige nadruk op de stad Groningen. Het komt ons voor, dat de specifiek zwakke gebieden in het Noorden en Oosten des lands als Twente meer gericht aandacht behoeven en dat ook de speciale problemen van een stad als Den Haag meer aandacht behoeven dan dit kabinet ze geeft. Overleg met de bestuurscommissie Noorden des lands lijkt daarbij noodzakelijk.

Wat de ontwikkelingssamenwerking betreft, volsta ik met enkele opmerkingen. De keuze van landen, waaraan Nederland ontwikkelingshulp verleent, zal meer dan voorheen worden bepaald door de mate van armoede, de behoefte aan bijstand en door het aldaar gevoerde beleid, aldus de Troonrede. Wij hebben er geen enkele moeite mee, dat armoede en behoefte aan bijstand een grotere rol gaan spelen. Echter, dat het in het betrokken land gevoerde beleid een geheel andere plaats gaat innemen, doet bij ons ernstige vragen rijzen. Vragen, die toeneemen indien we zien dat bij de concentratielanden thans ook de keuze op Cuba is gevallen.

Graag zou ik van de Minister-President willen vernemen welke elementen hem tot deze stap hebben gebracht; elementen in het beleid van de Cubaanse regering, naar ik aanneem. Het is van groot belang, dat in de provincies, gewesten en gemeenten colleges gevormd worden, die zo represen-

tatief mogelijk zijn. Daarom is de C.H.U.-fractie voorstander van afspiegelingscolleges, die ontstaan door na de verkiezingen over te gaan tot programvergelijking met zoveel mogelijk partijen. Elke partij wordt dan in staat gesteld om mee te denken over de bestuurlijke samenstelling in het belang van het algemeen. Wanneer de P.v.d.A., D'66 of de C.P.N. in onderling overleg en rekening houdend met hun stemoverwicht in de betrokken staten en raden beslissingen gaan afdwingen en een uitsluitend eenzijdig links college kiezen, miskennen zij naar ons oordeel in hoge mate het karakter van Geëerde Staten en B en W. De wet gaat uit van een collegiaal optreden van de colleges als dagelijkse besturen van staten en raden.

De eenzijdige samenstelling van colleges geeft juist niet wat de P.v.d.A. wel steeds belijdt, namelijk spreiding van macht in de zwaarste politieke organen in provincies en gemeenten. Het kabinet maakt zich sterk voor de spreiding van macht en wil de vervreemding tegengaan. De handelwijze van sommige gemeentelijke afdelingen van de P.v.d.A. lijkt ons hiermee in strijd. In plaats van het spreiden van macht is het eerder een monopoliseren van macht. Een poging daartoe – als zodanig ervaart de C.H.U. ook de gang van zaken bij de formatie van dit kabinet – wordt naar ons gevoelen voortgezet in provincies en gemeenten. De visie van de C.H.U. op de verantwoordelijkheid van de mens voor zijn naaste en voor de samenleving als geheel omvat niet de uitsluiting. In die visie passen niet de polarisatie en het conflictmodel maar het harmoniemodel, waarin de verantwoordelijkheid zoveel mogelijk gezamenlijk wordt gedragen. In verband met de resolutie van het P.v.d.A.-congres in Het Turfschip te Breda kan men verwachten, dat het bestuur van een aantal belangrijke gemeenten niet meer primair alleen in handen is van de gemeenteraad maar voor een gedeelte wordt overgeheveld naar partijbestuurders. Wij zijn – het zij hier nog eens herhaald – voorstanders van colleges die werken op basis van een programma, in een zo breed mogelijk overleg tussen partijen tot stand gekomen.

De positie van het kabinet wordt op twee onderdelen gekenmerkt door – ik wil het niet overdrijven – enig gebrek aan homogeniteit. Het valt op dat bewindslieden verschillen van opvatting tussen ministers onderling naar buiten brengen. Dat mag op het eerste gezicht misschien passen in de openheid en de democratisering die het kabinet

wil nastreven maar het lijkt ons voor de eenheid van de presentatie en voor het kabinetsbeleid zelve een slechte zaak om, wanneer het een minister uitkomt, een meningsverschil met een of meer collega's naar buiten te brengen. Een minister die de collegialiteit in de ministerraad schendt, bevordert niet de openheid van het bestuur maar doet afbreuk aan de regeerkracht van het kabinet.

Verder wreekt zich de merkwaardige constellatie waarop Tilanus bij het debat over de regeringsverklaring heeft gewezen: een deel van de regeringspartijen heeft een extra-parlementaire binding met het kabinet, een ander deel beschouwt het kabinet als parlementair en wenst bovendien de daden van de bewindslieden voortdurend te toetsen aan Keerpunt 72. Wij wensen respect van elke partij voor de eigen plaats van de christen-democratie. Wanneer dan ook de P.v.d.A. in het landsbestuur en in de provincies en gemeenten de christen-democraten slechts wenst te gebruiken zolang zij nog geen linkse meerderheid kan vormen, dient zij deze doelstelling openlijk aan de kiezers kenbaar te maken. Men moet niet alleen politieke duidelijkheid aan anderen vragen maar ook zelf die duidelijkheid betrachten. Dan de positie van de Minister-President. Wij zijn met de beantwoording van onze vragen over de aardgastarieven in de verschillende stadia, de interventies van de premier daarbij, met de beantwoording van de premier van vragen inzake vastgestelde museumtarieven en zijn beantwoording inzake de brieven aan zijn partijgenoten Mansholt en Kloos niet gelukkig. De standpunten die daarin achtereenvolgens zijn ingenomen, kan men in onze visie moeilijk als consistent zien. Ter zake van de brieven aan Mansholt en Kloos nog twee vragen. Is van deze brieven ook een afschrift aan de betrokken ambtsgenoot van Economische Zaken gezonden en, zo neen, waarom niet? Welke betekenis – wellicht geen – moet worden toegekend aan de in de brieven met de hand aangebrachte correctie, die een zeer belangrijk getal betrof? Brengt men de laatste voorvallen in relatie tot de elkaar tegensprekende bewindslieden, dan blijkt een tekort aan eenheid van beleid, omdat de premier zelf die eenheid niet altijd voldoende bevordert. Op welke wijze zullen het kabinet en de premier hierin verbetering brengen? Wij als C.H.U. achten de toename van de agressie en misdadigheid een van de ergste vraagstukken van deze tijd.

Kruisinga

Bij de vorige algemene beschouwingen heb ik een opsomming gegeven van een zeer verontrustende cijferreeks. Wil het kabinet in zijn repliek de voortzetting van die reeks geven en wil het daarbij zeggen tot welke maatregelen dit het kabinet aanleiding geeft? Bij de behandeling van de begroting van Justitie is door mijn fractiegenoot Scholten destijds een motie ingediend. Die motie is met een kleine meerderheid verworpen. Wij achten die motie nog in hoge mate actueel, juist nu. Wij krijgen de indruk dat het kabinet nu bereid is om hetgeen in die motie wordt gevraagd te gaan uitvoeren. Wil de Regering meer gedetailleerd en gespecificeerd haar geactualiseerde visie op die motie geven? Tot slot heb ik er behoefte aan nog iets te zeggen over een zaak waarover de premier en wij waarschijnlijk fundamenteel van mening verschillen. Ik meen dat niet beter te kunnen doen dan een enkele passage te citeren uit een artikel van mijn collega van de overzijde, prof. Van Hulst. Zoals gezegd is de bede slechts een der aspecten van een rijke nationale traditie. Indien het nodig blijkt dat dit complex grondig ter discussie wordt gesteld, zal de C.H.U. daaraan gaarne deelnemen. Zij zal zeker niet het starre standpunt innemen dat bepaalde tradities gehandhaafd moeten blijven alleen omdat het tradities zijn. Maar als de C.H.U. zich geplaagd ziet voor het feit dat op willekeurige wijze een van deze facetten, zonder voorgaande dialoog, wordt weggehakt, dan zal zij de protesthouding daartegen moeten aannemen.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! In 1975 is Nederland dertig jaar vrij. Wij zijn geen grote vierders van onze vrijheid en toch is er in onze samenleving erg veel om voor te staan en om in stand te houden. Er is reden tot voldoening over wat er in die periode tot stand is gekomen. Er is ook reden tot kritiek op wat veranderd moet worden. Als men de Troonrede hoort, barstensvol beleidsvoornemens, begrijpt iedereen wat ik hiermee bedoel. De politieke debatten die wij vandaag en in de komende maanden zullen voeren staan – dat is in de discussie van hedenmiddag al duidelijk gebleken – onder de spanning van twee programma's, twee visies op de samenleving, de socialistische en de christendemocratische. Van de liberale heb ik vanmiddag nog niet veel gehoord.

Het is wel duidelijk dat niemand volledig zijn zin zal kunnen krijgen. Toen ik collega Van Thijn zojuist hoorde, voortdurend citerend uit ons program en uit geschriften van onze partijen, vroeg ik mij onwillekeurig af: waarom heeft het toch zo'n moeite gekost toen dit kabinet tot stand kwam om beide programma's als programmagrondslag van dit kabinet erkend te krijgen? *Wat zat daar toen achter?*

Ik ben blij met de bijdrage van de heer Van Thijn aan de discussie van vanmiddag. Zijn betoog was dermate fundamenteel – in mijn terminologie is dat een compliment – dat ik meen dat wij bij de bespreking van de diverse onderwerpen, als zij bij de behandelingen van de begrotingen aan de orde komen, die handschoenen zullen moeten opnemen.

Ik wil er ook nu wel iets van zeggen. Ik meen dat de invalshoek van de wijze waarop je een probleem aanpakt bij hem een andere is dan bij ons. Het is dan vers twee of je ten slotte toch niet komt tot een werkbaar compromis. Om dat te staven wil ik twee citaten geven uit hetzelfde 'Gerede twijfel' waaruit hij zo heeft geciteerd.

Inzake de vraag, hoe men het probleem moet aanpakken en waarvan men uit moet gaan, staat op blz. 19 van 'Gerede twijfel' het volgende: 'Waar staan wij nu zelf?

Wij zijn van mening, dat wij vanuit onze partijen het accent niet moeten leggen op een centralisatie van de besluitvorming bij de overheid. Allereerst, omdat wij vrezen dat het niet doeltreffend zal blijken te zijn: in een complexe samenleving als de onze zullen wij bemerken, dat met het louter centraliseren van zulke ingrijpende beslissingen de problemen niet worden opgelost. Het werk zal ons bij de handen afbreken.

Maar bovendien, en dit is van meer principiële betekenis, strookt deze opvatting niet met wat wij binnen onze partijen proberen aan te geven met het begrip 'verantwoordelijke maatschappij'. Dit betekent naar onze opvatting juist, dat wij er op uit zullen moeten zijn voor ons allemaal als het ware de ruimte open te breken om metterdaad onze verantwoordelijkheid in deze levensvragen tegenover God en tegenover onze naaste te kunnen beleven'. In verband met de vraag, hoe wij moeten verdelen en hoe wij alles moeten betalen wat wij willen, staat er in 'Gerede twijfel':

'Collectieve sector: herwaarderen
Het is niet moeilijk in te zien, dat deze geringe groeipercentages' – waarvan eerder in het betreffende hoofdstuk

wordt gerept – 'ons voor de noodzaak plaatsen de herwaardering van bestaande en nieuwe collectieve uitgaven veel serieuzer in overweging te nemen dan onder vorige kabinetten werd gedaan. Hier ligt in onze opvatting zowel in de overheidssector als in de sfeer van de sociale verzekeringen, een politieke opgave van de eerste orde voor politieke partijen, het kabinet en de sociale partners.'

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat deze twee citaten bij deze discussie betrokken moeten worden. Het laatste citaat zou tijdens deze debatten nog wel eens reële betekenis kunnen krijgen. Ik wil daarmee uiteraard de discussie niet afdoen, maar ik wil graag zeggen, dat wij hierop bij de behandeling van de verschillende begrotingshoofdstukken nader zullen ingaan. Op een enkel punt zal dat ongetwijfeld ook vanmiddag gebeuren in het vervolg van mijn betoog, omdat ik natuurlijk op een aantal structurele vragen wil ingaan. De heer Wiegel heeft met instemming de woorden geciteerd van een vooraanstaand katholiek die mij – hetgeen mij op mijn leeftijd verwonderde – tot acoliet in de socialistische eredienst heeft bestempeld. Ik wil hem erop wijzen, dat het sinds enige tijd in onze liturgie gebruikelijk is, dat ook mensen van mijn leeftijd tot deze staat van dienst worden toegelaten. Dat is niet de enige verandering. De tweede verandering is, dat die acolieten een veel zelfstandiger en een veel onafhankelijker positie in de eredienst innemen dan vroeger het geval was. Ook daarvan hoop ik vanmiddag getuigenis af te leggen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij beoordelen vandaag het beleid van een typisch Nederlands kabinet. Het heeft niet zijn grondslag in het program van één partij, van één politieke groep maar in de programma's van twee politieke groe-

Andriessen

pen. Beide groepen zullen daarmee rekening moeten houden.

In de samenleving lijkt soms meer sprake van een gevecht om de macht dan van spreiding van macht. Ik denk dan niet alleen aan pomphouders, die de benzedistributie opblazen, studenten, die de collegegelden boycotten, en landbouwers, die het verkeer lamleggen. Ik denk dan ook aan groepen, die het recht in eigen hand nemen in hun hervormingsdrift zoals is gebeurd op Dennendal en in de faculteit der politicologie in Amsterdam. Ik denk voorts aan het botte meerderheidsstreven bij de vorming van colleges van B en W.

Naar aanleiding van de woorden van de heer Van Thijn in dezen, wil ik wat het laatste betreft zeggen, dat mij niet bekend is dat in Nederland zonder enig overleg de Partij van de Arbeid a priori uit de colleges is gehouden. Ik wil niet zeggen, dat zij er overal in gekomen is, maar het is mij niet bekend dat er sprake is geweest van iets zoals in Rotterdam is gebeurd, waarbij men zegt: Dat hoeft voor ons niet en dat gaat eenvoudig niet door. Vroeger is dat wel eens het geval geweest maar toen ook van die zijde héftig bestreden. Wij hebben toen toegegeven, dat die bestrijding juist was. Als het nu weer is voorgekomen, is dat in mijn ogen even onjuist als wat de heer Van Thijn heeft gezegd.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Het is niet de bedoeling, hier de gemeenteraads-politiek als zodanig aan de orde te stellen, maar ik wijs wel op de voorbeelden van Roermond, Venlo en De Bilt.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): In De Bilt is het zeker niet a priori gebeurd. Ik ben daar zeker van. Ik woon er namelijk zelf en heb er toevallig iets over in de plaatselijke pers gelezen. Het is van mij bekend, dat ik het niet a priori wil, nu niet en in de toekomst niet, ook niet in de landspolitiek.

Mijnheer de Voorzitter! Het moet duidelijk zijn, dat wij aan deze vormen van gevecht om de macht niet mee kunnen en willen doen. Ik geloof niet – ik heb het eerder gezegd – in ordening door conflict in een samenleving, die door en door democratisch is. Ik heb daarbij uiteraard niet het oog op sprekende uitzonderingsgevallen, waarin recht niet anders dan buiten de wet kan worden gevonden. Wij gaan de verkeerde kant op, als het conflict het gaat winnen van het overleg. Daarom betreur ik ten zeerste wat zich in Rotterdam en Amsterdam heeft afgespeeld. Ik zou de

Minister-President willen vragen zijn visie op het probleem van collegevorming te geven. Ik vrees, afgezien van de afwijzing waarover ik al sprak, voor uitholling van de positie van de burgemeester of de voorzitter van een gewest; Rijnmond duidt daarop al. Ik acht het niet in het belang van de gemeentelijke democratie. Het legt een zware hypotheek op de verdere ontwikkeling van de nationale samenwerking tussen christen-democraten en socialisten.

Mijnheer de Voorzitter! Wij spreken veel over macht, weinig over gezag. Toch gaat het om dat laatste, en dan niet zozeer over het bevoegd gezag dat over machtsmiddelen moet beschikken om het gezag te handhaven. Het gaat mij vooral om die andere betekenis van gezag, niet dat men gezag is, maar dat men gezag heeft. Waar gezag ontbreekt, falen machtsmiddelen, vroeg of laat. In extreme vorm hebben wij dat gezien in Portugal en Griekenland. Ook in onze samenleving is er een gezagsvacuüm. Er is een spanning tussen de indirecte democratie, die van de gekozen vertegenwoordiger, en de directe van zelf meepraten en beslissen. Die spanning wijst op een gezagsvacuüm. Wij moeten zo'n vorm aan het waardevolle proces van inspraak in de besluitvorming geven, dat er ook nog besluiten worden genomen.

In welke mate is bijvoorbeeld de besluitvorming ten aanzien van ruimtelijke ordening, industrievestiging, stadsvernieuwing, herstructurering van het welzijnswerk vertraagd door onvoldoende afstemming van nieuwe inspraakprocedures op bestaande besluitvorming? Hoeveel frustraties zijn daardoor weer opgeroepen bij hen, die in hun ontwikkeling of belangen worden geschaad, bijvoorbeeld bij landbouwers door milieu- en landchapseisen? Er is ook het gevaar dat de inspraak-democratie te eenzijdig het deelbelang zou benadrukken. De afweging van alle aspecten van een bepaald probleem zou dan de weinig dankbare rol van de gekozen volksvertegenwoordiger worden. Dat zou wel eens een te grote spanning kunnen oproepen.

Dat gezagsvacuüm kan ook overwonnen worden door een gezond verkeer tussen Regering en parlement. De gekozen formateur, zoals door de Regering voorgesteld, achten wij daartoe bepaald geen bijdrage. Wel een bijdrage zal het zijn, eraan vast te houden dat moeilijke zaken ten slotte in het parlement worden beslist.

Het vorig jaar heb ik ervoor gewaar-schuwd, de machtsspreiding te veel te zien als een concentratie bij de overheid en binnen de overheid als een accentverschuiving naar de centrale overheid. Die tendens is er nog. De financiële armsglag van de gemeenten wordt groter; maar zit het niet te veel in de doeluitkeringen? Komt de Regering met een visie op die problemen in de ontwerp-Gewestwet, die nu echt snel moet komen? Deelt de Regering de opvatting, dat wij aan een fundamentele herziening van de spreiding van taken over de overheden toe zijn? Mijnheer de Voorzitter! Ook over de machtsconcentratie bij de overheid in zijn geheel moet ik weer spreken, vanuit de ordening van het economische leven en vanuit het welzijnswerk. Voor ons blijft de ondernemingsgewijze produktie de harde kern van de economische bedrijvigheid, al erkennen wij dat verdergaande reglementering onvermijdelijk is. Ook daarover worden in het boekje 'Gerede twijfel' in de slot-hoofdstukken aanbevelenswaardige opmerkingen gemaakt, maar een centrale leiding van de economie die naar mijn idee ook het gevolg is van de gedachte die aan het boekje van de Wiardi Beckmanstichting ten grondslag ligt wijzen wij af.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mag ik u op dit fundamentele punt enige opheldering vragen?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ja, als het maar niet van mijn spreektijd afgaat.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Dat gaat nooit van uw tijd af. Interrupties vallen in blessuretijd. Op dit zeer fundamentele punt zijn wij het er blijkbaar over eens, dat de ondernemingsgewijze produktie op zich zodanig onvoldoende functioneert, dat ook u van mening bent dat een nadere reglementering nodig is. Daar zijn wij het dus over eens.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik ben het met de heer Van Thijn eens dat nadere reglementering nodig is.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Dat kan alleen maar geschieden door de overheid. Daarover zijn wij het ook eens.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Neen.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Wie anders reglementeert deze samenleving?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Men kan binnen de onderneming tot een betere reglementering komen en men kan in een bedrijfstak tot een betere reglementering komen. Ik zal straks in dit

Andriessen

verband nog een opmerking over de PBO maken.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): U zegt steeds dat het geen centralistische oplossing mag worden. Ik heb gezegd: Laten wij dan zoeken naar gedecentraliseerde oplossingen, in de vorm van gedecentraliseerde planning, sociaal-economische planning van investeringen. Staat u daarvoor open?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Het zal in ieder geval gedecentraliseerd moeten gebeuren, maar daarmee is nog niet gezegd, dat het initiatief en de leiding dan volledig bij de overheid moeten liggen. Ook voor het gedecentraliseerde beleid geldt wat dat betreft naar mijn gevoel hetzelfde. Ik ben overigens blij met de nogal fundamentele uitspraak, dat de uitvoering van dit soort zaken gedecentraliseerd zou moeten gebeuren. Ik denk dat wij in het beleid, zoals dat op het ogenblik wordt gevoerd, hier en daar nog wel iets kunnen aantreffen waarop kritiek kan zijn, over welke kritiek wij het eens zouden kunnen zijn. Ik ga thans door, aannemende dat deze interrupties in blessuretijd zijn gedaan, met mijn betoog.

Ik vind dat wij uit de moeizame worsteling om de selectieve investeringsregeling tot een reële uitvoering te brengen moeten leren, hoe moeilijk het is om de fundamentele eindverantwoordelijkheid voor zaken bij de overheid te leggen. Ik zou graag zien dat de bedrijven zelf tot spreiding zouden besluiten. Ik wijs erop – ook de heer Van Thijn heeft hierop trouwens ook gewezen – dat dit bij overheidsbedrijven niet vanzelf gaat. Het is misschien een teken aan de wand dat ook voor overheidsbedrijven toch nog weer overheidsinvloed moet worden voorgesteld om de gesignaleerde problemen op te lossen. Ik ontken dan ook dat de overheid als zodanig een beter oordeel over gewenste beslissingen zou hebben dan de bedrijfsgemeenschap zelf. Je vraagt je dan af, of wij niet te gemakkelijk de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie als een instrument voor machtsspreiding uit het oog hebben verloren, en of die gedachte wellicht niet opnieuw actuele betekenis zou moeten gaan krijgen bij nieuwe vormen van machtsspreiding die aan de orde zijn.

Ik sprak over gedeelde macht in de onderneming; ik wil duidelijk zijn. Het ongeduld van de P.v.d.A. kan ik niet volgen. Zeker als men een fundamentele herziening wenst – ik heb begrepen

dat dit de bedoeling van de heer Van Thijn is –, dan dient deze door grondige voorbereiding en overleg te zijn onderbouwd. Zolang de meningsverschillen in het georganiseerde bedrijfsleven zo groot zijn als zij vandaag de dag nog zijn, zie ik niet in hoe wij in 1975 ingrijpende herzieningen tot stand zouden kunnen brengen. Met nadruk wil ik zeggen dat voor ons de huidige wetgeving geen eindpunt is, maar ik vind wel dat zij de kans moet krijgen, beginpunt te worden.

Concentratie van macht bij de overheid wil de Regering ook in het huur- en subsidiebeleid. Zij wil voor nu en altijd beslissend overheidsingrijpen bij de vaststelling van alle huurprijzen in het gehele land. De noodzaak daartoe wordt naar mijn smaak volstrekt onvoldoende duidelijk gemaakt en ik kan nog niet zien hoe wij voor deze fundamentele koerswijziging gewonnen kunnen worden.

Er zit in het stelsel tevens een selectieve ingreep in de consumptievrijheid bij voorbeeld bij de aangekondigde doorstromingsheffing, die wij moeilijk zullen kunnen aanvaarden. De ontwikkeling van het totale subsidiebedrag van 1100 mln. in 1974 naar 2700 mln. in 1978 maakt naar ons gevoel duidelijk dat de gekozen uitgangspunten voor basishuren en huurverhogingen niet juist kunnen zijn. Pogingen om de subsidies meer daar terecht te laten komen waar zij het hardste nodig zijn, hebben overigens onze instemming.

De aanpak van het gevoelige vraagstuk van de onteigeningswaarde van grond lijkt in de Troonrede langs twee kanten te zijn veranderd. Het voorkeursrecht van gemeenten lijkt betrekking te zullen krijgen op alle onroerend goed en niet alleen op grond. De nieuwe vaststelling van de onteigeningsvergoeding schijnt landbouwgronden uit te sluiten, maar daarentegen alle in de stadsvernieuwing betrokken onroerend goed te omvatten, dus: beperking en uitbreiding.

De uitbreiding maakt het er voor het kabinet niet eenvoudiger op om op korte termijn met voor ons aanvaardbare voorstellen te komen, als ik rekening houd met de beperkingen die het kabinet zichzelf gesteld heeft in het zgn. preconstituerend beraad. Ik denk daarbij met name aan correcties voor onbillijkheden, bij voorbeeld bij noodzakelijke vervanging.

Overheid en welzijnswerk. Ik moet opnieuw opkomen voor een juiste spreiding van macht tussen overheid en particulier initiatief. Waar gaat het om? Het gaat er om, dat individuele burgers alleen of met elkaar concreet werk

doen voor anderen op het gebied van onderwijs, maatschappelijke en culturele zorg, gezondheidszorg, volkshuisvesting en ontwikkelingshulp. Het betekent deelneming aan de welzijnsmaatschappij en per definitie spreiding van macht. Het voorkomt exclusieve overheidsmacht, geeft ruimte voor invloed van levens- en wereldbeschouwing, het motiveert de burgers om een aandeel te nemen in de welzijnsontwikkeling, het heeft een grote vormende waarde en sluit voor wat betreft het onderwijs aan bij opvoedingsrechten en -plichten van de ouders, dit alles uiteraard alleen als de organisaties zelf echt verantwoordelijkheid dragen voor beleid en uitvoering van hun werk. Is dat een pleidooi voor absolute autonomie? Nee, allerminst! De overheid, die de voorwaarden schept voor het particulier initiatief, heeft een eigen verantwoordelijkheid voor de doelmatigheid ervan. Dit betreft onder meer de omvang en kwaliteit van het werk, ook door middel van controles, spreiding en planning, financiering. Maar de overheid moet er niet op uit zijn om het zelf te doen. Nieuwe activiteiten met minder strakke rechts- of organisatievormen moeten kunnen meedoen, vrijwilligers moeten hun plaats kunnen krijgen. Schaalvergroting verandert de structuren en dat mag, maar men moet blijven uitgaan van de eigen verantwoordelijkheid. Ook interne democratisering moet worden gerealiseerd. Daar wordt overigens aan gewerkt. De overheid mag ook dat stimuleren, mits in goed overleg en met behoud van de eigen verantwoordelijkheid van het particulier initiatief. Mag ik zo de betreffende zinsnede in de Troonrede verstaan en deelt de Minister-President mijn principiële opvatting over taak en plaats van het particulier initiatief in onze samenleving?

Voor het onderwijs voeg ik nog toe, dat de vrijheid van onderwijs niet beperkt is tot het instituut van school en schoolgebouw. Ook binnen centrale begeleidingsdiensten buiten de school dient, als eigen voorzieningen voor het bijzonder onderwijs niet mogelijk zijn, een eigen plaats voor het particulier initiatief te worden ingeruimd. Alleen op die voorwaarde zullen wij medewerking aan de plannen van de Minister kunnen geven. De overheid is verantwoordelijk – mede verantwoordelijk, zou ik willen zeggen – voor het behoud van pluriformiteit in de samenleving. Als zij die verantwoordelijkheid aanvaardt, mag zij hoge eisen stellen aan hen die aan die pluriformiteit gestalte geven. Maar

Andriessen

eisen stellen is iets anders dan beslissen. De overheid moet richten, stimuleren, begeleiden. De overheid kan en moet normen stellen, controleren, verbieden desnoods. Maar de overheid moet ook ruimte laten. De overheid moet ook partner willen zijn. Met die opvatting heeft naar het schijnt het socialisme moeite; die opvatting strijdt met het systeem van planning, programmering, leiding. Centralisme en individualisme passen beide niet in onze samenleving. Wij zullen beide blijven wantrouwen. Voor ons blijft beleidsvorming in samenspraak – ik heb het ook tegen een ander kabinet gezegd – de basisvoorwaarde voor echt gezag en daardoor macht in grote en kleine samenleving. Waar gaat het bij dit alles om? Om het verder brengen van een samenleving, waarin de mensen gelukkig kunnen zijn in zelfontplooiing en verantwoordelijkheid. Om gelukkig te zijn, moet de mens zich veilig weten. Wij hebben ons hart vastgehouden bij de gijzeling in de Franse ambassade. Wij hebben verlicht ademgehaald toen alles was opgelost. Ik wil de Minister-President, de Vice-Minister-President, de andere Ministers en al hun medewerkers prijzen voor hun aanpak van deze afschuwelijke zaak. Er is ook veel persoonlijk gevoel van onveiligheid. Er is toenemend geweld. Er is harde, berekende misdaad. Wat doen wij daaraan? Meer politie is belangrijk, niet voldoende. Het opsporings- en vervolgingsbeleid moet ook worden aangepast. De Minister-President moet hierover duidelijke taal spreken. De onzekerheid, die in ons volk leeft, moet worden weggenomen. Om gelukkig te zijn moet de mens bestaanszekerheid hebben. Dat vraagstuk komt op veel manieren op ons af. Ik wil er enkele noemen: De inflatie. Inflatie is in diepste wezen meer willen hebben dan er is of meer willen hebben dan een ander. Ieder wil zijn deel vergroten, daarom bestelen wij elkaar. Inflatie is diefstal, maar wij raken eraan gewend. Nog even en praktisch het hele leven is geïndexeerd en wij wentelen af op de weerlozen, die niet kunnen indexeren. Inflatie is de nekslag voor menig zelfstandig ondernemer in het midden- en kleinbedrijf, in land- en tuinbouw. Zij tast zijn vermogen aan, stuwt de rente op, zodat de financiering onbetaalbaar wordt, zij vreet aan zijn inkomen, dat gemiddeld in 1974 10 % reëel achteruitgaat. Daarom alleen al moet de eigen betekenis van het vermogen en het inkomen van de zelfstandige onder-

nemer worden erkend en een eigen belastingaanpak tot stand komen. Voor het vermogen is die erkenning er nu; ik waardeer dat, maar ook voor het inkomen wil ik graag van de Minister-President uitdrukkelijk die erkenning horen. Wij hebben eerder beslissingen genomen om bestaande verschillen tussen loontrekkenden en zelfstandigen weg te nemen. De fiscale oude-dagsreserve is daarvan het resultaat. De hollende inflatie noodzaakt tot een nieuwe vergelijking en aangepaste maatregelen. Het gaat om gelijke kansen, die wezenlijk door de inflatie worden aangevreten. Ik wil nadrukkelijk van de Minister-President horen, dat de Regering de inflatie zelf en de gevolgen daarvan voor deze groepen adequaat zal aanpakken. Er is een andere kant aan de bestaanszekerheid: de mogelijkheid om te werken, recht op arbeid, maar niet voor iedereen. Er liggen studies op tafel, maar nog onvoldoende beleid. Het overgrote deel van de werkloosheid is 'structureel'. Voorlopig betekent dat, dat wij er geen raad mee weten. Er is defaitisme bij velen in het bedrijfsleven. Velen zien het niet meer zitten, vooral ook jonge beginnende ondernemers, waaraan de Regering veel minder geld besteedt dan aan studenten. Belasting- en premiedruk zijn uitermate hoog, er blijft voor velen weinig over om te besteden. Dat is geen prikkel tot ondernemen. Ondernemen is een goede zaak en dient in ons land een goede zaak te blijven. Van het ondernemen moet het tenslotte komen. Groei – zij het selectief – is goed, produceren is goed, winst maken is goed. Zonder dat alles is er geen werkgelegenheid. Vrijwel alle deskundigen wijzen op de noodzaak van lastenverlichting, rendementsverbetering, investeringen. Ik ben het daarmee eens en vraag, of de Regering die mening deelt. De Regering zit niet stil: investeringsaftrek, een bijdrage aan de sociale verzekeringspremies. Toch legt de Regering erg het accent bij de toename van de overheidsuitgaven als bijdrage aan bevordering van de werkgelegenheid. Intussen erkent de Minister van Financiën dat aanwending van de ruimte door lastenverlichting in de particuliere sector evenveel werkgelegenheid schept. Voor een meer blijvend effect vinden wij een groter accent op de particuliere sector met het oog op de werkgelegenheid beter. Niet om meer te verteren, maar om door verlichting van de lasten en een mindere inflatie de structuur van de bedrijven te versterken en daardoor de

werkgelegenheid en dus onze maatschappelijke structuur te verbeteren. Dat heeft ook met de motivatie van de mensen te maken. Er is herstel van vertrouwen nodig. Daarvoor zijn fraaie volzinnen of de opvatting van één minister onvoldoende. Nodig is een gebaar, dat de oprechte overtuiging van de gehele Regering overbrengt dat het zonder de honderdduizenden grote en kleine ondernemingen niet kan en dat ook hun gelijke kansen geboden moeten worden. Dit is niet een probleem van één jaar. Daarom is het goed dat er voor het eerst meerjarenafspraken liggen. Maar ik vind deze gedachten in het meerjarenplan te weinig terug. De lastenstijging gaat vrijwel onverminderd door. Er is slechts een adempauze. Voor 1976 is wederom een drukstijging van meer dan een miljard voorzien en de jaren daarna ook. Ook de sociale premies blijven stijgen. En dat ondanks de extra miljarden inkomsten aan aardgas. Wij kunnen dit niet volhouden. Er zijn grenzen aan deze groei. Om de inflatie verder te bestrijden, de structuur van het bedrijfsleven te versterken en daardoor de werkgelegenheid te bevorderen, menen wij, dat voor de jaren na 1975 gestreefd dient te worden naar een langduriger stabilisering van de belastingdruk. Het extra aardgasgeld zou daarvoor kunnen dienen. In de Energiënota vind ik daarvoor aanwijzingen, bij voorbeeld op blz. 239. De Regering zou op grond daarvan de veronderstellingen onder de meerjarenafspraken moeten heroverwegen. Collega Notenboom werkt deze gedachte verder uit. Er ligt voor de werkgelegenheid een nota op tafel, een interimnota. Wij komen er nog niet uit, helaas. Ik verwijt de Regering niet dat zij niet alles weet. Niemand heeft nog een aangepaste oplossing voor dit vraagstuk gevonden. Ik verwijt de Regering wel, dat zij te laat begonnen is. Het is geen ontdekking van de laatste weken dat er een groeiende harde kern in de werkloosheid zit. Ik vraag de Regering in de eigenlijke nota, die wij nog krijgen, te betrekken de vraag naar het verband tussen rendement en werkgelegenheid. Ook de vakbeweging erkent de noodzaak van een zeker minimum rendement. Men zegt dat buitenlandse investeerders Nederland meer en meer mijden, dat Nederlandse investeringen meer en meer naar het buitenland gaan. Is dat waar en waar ligt dat dan aan? Ik vraag ook aandacht voor een herziening van het regionale beleid. Terecht

Andriessen

ligt het accent op Zuid-Limburg en het Noorden. Meer gericht en globaal zal het klimaat elders verbeterd moeten worden. Ik denk dan in het bijzonder aan Brabant.

De bouwnijverheid is de zwaarst getroffen bedrijfstak. Moeten wij niet durven zeggen, dat wij om de woningnood op te lossen teveel werkers naar de bouw hebben gehaald? Als dat zo is, wat doen wij dan? Een koude sanering of een gerichte aanpak door een behoorlijke afvloeiing? Graag een antwoord.

Iedereen is pessimistisch over het centraal akkoord. Wat gebeurt als het er niet komt? Een nieuwe machtigingswet wil niemand en dat kan ook niet. De Regering heeft verzuimd haar instrumenten te verbeteren. De SER komt met zijn advies niet klaar. Toch staat of valt de inflatiebestrijding met een redelijke ontwikkeling van lonen en prijzen. De lonen zijn daarbij extra belangrijk, nu het scherp terugvallen van rendementen omzichtigheid in het prijsbeleid vraagt. De inflatie moet nu vooral bestreden worden vanuit de kostenkant. Ik vraag de Regering met grote nadruk bij het te voeren loon- en prijsbeleid in overleg met het bedrijfsleven bijzondere aandacht te geven aan de effecten voor de inflatie én de gevolgen voor bepaalde sectoren, zoals het midden- en kleinbedrijf en de land- en tuinbouw. Daar is sinds jaar en dag de zwaarste last gedragen en de mensen hebben er recht op, dat met hun belang in het bijzonder rekening wordt gehouden. Het hele bouwwerk, dat de Regering in zijn beleid heeft opgetrokken staat of valt naar mijn mening met het slagen van de loonveronderstelling. Het moet ook de Regering iets waard zijn om dat doel te bereiken, bij voorbeeld door een verdergaande lastenverlichting voor het bedrijfsleven ten aanzien van de sociale premies in de orde van grootte van enkele honderden miljoenen. Dit zou zelfs niet misstaan bij de uitzonderlijk hoge stijging van de overheidsuitgaven voor 1975 en later. Het zou daarenboven naar de toekomst toe een bijdrage zijn om inflatie via lastenafwenteling tegen te gaan.

Kan lastenverlichting voor het geheel samengaan met lastenverzwaring voor de sterke bedrijven door afroming van onevenredige winst? De vraag ligt op tafel in verband met het centraal akkoord. Maar zij is niet ten onrechte en in elk geval te vroeg bij het parlement neergelegd? Dit behoort tot de primaire verantwoordelijkheid van het

bedrijfsleven. Het antwoord zal gegeven moeten worden vanuit de belangen van het bedrijfsleven en de economische ontwikkeling in het algemeen. Ik beperk mij ertoe in eerste termijn de opvatting van de Regering over deze vraag te horen, nu blijkens de troonrede de Regering hierover reeds van gedachten wil wisselen met het bedrijfsleven.

Ook voor de zelfstandige ondernemer in midden- en kleinbedrijf en land- en tuinbouw zijn vanuit de erkenning van de eigen functie van het inkomen verdergaande tegemoetkomingen nodig. Het gaat mij thans ook bijzonder om de principiële erkenning. Bij een concrete maatregel, zoals die van een zelfstandigenaftrek, is te denken aan 100 mln. à 150 mln. Dat is geen gebrek aan waardering voor de voorstellen die er al zijn, intendeel, maar die zijn nog niet voldoende. Daarenboven dient het uiterste te worden gedaan om de VAO op 1 januari 1976 in werking te doen treden. Gaarne verneem ik de opvatting van de Minister-President hierover.

Om gelukkig te zijn moet een mens een redelijke beloning voor een redelijke prestatie kunnen verwerven. Het is bijzonder frustrerend, dat er nog steeds geen enkele concretisering is van het inkomensbeleid dat de Regering wil voeren. De indruk wordt gewekt alsof het alleen gaat om nivelleren van bruto-inkomens. Dat zou ik volstrekt onjuist vinden; voor een eerlijke vergelijking moet je kijken naar netto-bedragen en werkelijke lasten. Wij hebben een steile progressie, hoge sociale premies, wij kennen al dan niet schoolgelden en studiebeurzen bij bepaalde inkomens, het vallen buiten de sociale verzekeringen, het niet in aanmerking komen voor huursubsidies. In het energie- en volkshuisvestingsbeleid zitten nieuwe aanzetten. Waarom worden geen tijdige heldere uiteenzettingen gegeven over de vraag hoe de netto-situatie is? Mijn dringende vraag is: wil de Regering nog voor de behandelings van de belastingwetten gegevens verschaffen, die het ons mogelijk maken de voorstellen ook uit dit gezichtspunt te beoordelen. Ons oordeel straks zal mede daarvan afhangen. Om gelukkig te zijn is zelfontplooiing nodig. Dat is voor veel jeugdigen aan de slag kunnen komen, dat is voor bejaarden meer nadruk op het open bejaardenwerk. Dat is voor de consument inzicht en overzicht van de mogelijkheden. Er komt meer subsidie voor dat doel. Wij vinden dit positief. Wij zien het aangekondigde wetsontwerp inzake misleidende reclame met grote belangstelling tegemoet.

Het is voor de gehandicapten aandacht voor hun problemen bij openbare gebouwen, verkeersvoorzieningen, de woningbouw.

Dat is voor de vrouw in het jaar van de vrouw een nieuwe duidelijke stap voorwaarts bij het wegnemen van nog altijd bestaande ongelijkheid onder meer in de belastingfeer. De vrouw moet gelijke kansen krijgen ook in het bedrijfsleven. Er is een duidelijk vermoeden – lees ik in de stukken – dat werkloosheid vrouwen nog harder treft dan mannen terwijl hun positie toch al zwakker is. Wat is meer concreet de opdracht van de nationale commissie emancipatie? De commissie moet een apparaat met handen en voeten krijgen om onderzoek aan te pakken, acties te voeren, bewustwording te bevorderen via media en vormingswerk. Wil de Regering via de ontwikkelingsamenwerking en de handhaving van de mensenrechten ook internationaal werkzaam zijn tegen de overal in de wereld nog bestaande grote ongelijkheid van de vrouw? Gaarne ontvang ik antwoord op deze vragen. Bij zelfontplooiing gaat het naast schaalvergroting ook om schaalverkleining. Wij zijn in de grote greep op de ruimtelijke ordening de kleine kernen vergeten. Er komen nieuwe verrijningen bij de gemeentelijke financiën. Komt er ook een verfijningsregeling voor kleine kernen die niet verder mogen groeien, maar wel redelijk moeten kunnen voortbestaan?

Ik vraag in verband met de eigen verantwoordelijkheid opnieuw serieus aandacht voor de bezitsvorming. Het eigen huis krijgt positief aandacht door handhaving van de rente-aftrek. Ik zou graag wettelijke maatregelen zien om winstdeling dienstbaar te maken aan de spreiding van de eigendom van de produktiemiddelen. Ook collega Van Thijn vroeg hierom. Wil de Minister-President zijn visie eens geven op wenselijkheid en mogelijkheid van stimulering van de bezitsvorming? Zelfontplooiing moet er ook zijn voor onze vele Surinaamse landgenoten. Er komt geen beperking in de toelating, maar er is nog weinig inzicht in opvang, begeleiding, huisvesting, mogelijkheden voor gepaste arbeid. Kernvraag is: hoe worden hun belangen het best gediend en wat kan de Regering doen om hen in vrijheid de beste oplossing te laten kiezen? De Regering zou moeten streven naar een tweezijdige regeling tot beheersing van de migratiestroom met tegelijkertijd zoveel mogelijk steun voor de opvang in Suriname zelf.

Andriessen

Om een gelukkig mens te zijn moet je kunnen ademen in schone lucht. Het beleid op dat punt stelt ons teleur. De Minister-President heeft vorig jaar verwachtingen gewekt over de indiening van nieuwe wetten – dat was de heer Wiegel terecht niet vergeten – voor ons reden om een motie-Kruisinga niet te steunen. Aan mijn verwachtingen is niet voldaan. Een toegezegde nota over de coördinatieproblemen en de aanpak daarvan is er niet. Toch is er bij voorbeeld in Rijnmond dringend behoefte aan coördinatie en overlegstructuren. Er is vertraging in de uitvoering van reeds bestaande wetten. Het kabinet praat er wel over, maar wat doet het eraan? Wil de Minister-President dit eens duidelijk maken?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Als de Minister-President dat niet doet, wat doet u dan? Ik vraag nu niet naar uw visie.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dan zullen wij zien op welke wijze wij vanuit de Kamer duidelijk kunnen maken wat wij op dit punt van de Regering verwachten.

De heer **Kombrink** (P.v.d.A.): Wat is dat?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dat zou een uitspraak van de Kamer kunnen zijn. Ik heb er op dit moment nog geen behoefte aan om daarmee te dreigen. Desgevraagd zeg ik alleen dat wij, als het antwoord niet bevredigend is, aan een dergelijke uitspraak van de Kamer zouden meewerken, of daartoe, als dit nog niet gebeurd is, het initiatief zouden nemen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat lijkt mij heel wat concreter dan het constant verhalen houden over visies. Ik meen dat het beter is om te praten over wat men precies aan beleid doet. Daar gaat het om in deze vergadering.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik begrijp dat u dit graag afdoet met quasi-filosofie.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Juist, dat hebt u goed begrepen.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik heb van u nog niet veel echte filosofie over het liberalisme gehoord, ook vanmiddag niet.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Wij zitten in dit huis om met elkaar te discussiëren over maatregelen van de Regering en niet om elkaar de beginselprogramma's van onze partijen voor te lezen.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik lees geen beginselprogramma's voor. Ik probeer in een concrete maatschappelijke werkelijkheid de toepassing te vinden van die programma's en actieprogramma's. Naar mijn mening zouden algemene politieke beschouwingen daartoe bij uitstek de gelegenheid behoren te bieden. Als men die kans krijgt, moet men daarvan ook gebruik maken.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Zonder meer, maar ik dacht dat men de politiek van een bepaalde partij meer herkent aan datgene, wat die partij uiteindelijk aan beleid presenteert, dan aan een situatie, waarbij men dat beleid niet biedt, maar zich verhuut in 'wollige' termen, zoals de term 'visie'.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik begrijp dat u het jammer vindt, dat u op het ogenblik helemaal geen beleid kunt laten zien. U staat inderdaad langs de kant en ik begrijp, dat u dat niet prettig vindt.

Mijnheer de Voorzitter! Energieproductie en -verbruik hebben ten nauwste met het milieu te maken. Ik erken de noodzaak, de vraag naar energie te matigen, maar de nota maakt wel duidelijk, dat dat zeer moeilijk is. Ons aardgas zal schaars zijn voor wij het weten, ook al voelen wij ons nog zo rijk, en wij zullen zeer veel in onze toekomstige energie moeten investeren. Als de staat een groter deel van de opbrengsten voor zichzelf reserveert – daartegen hebben wij geen enkel bezwaar – dan zal het financieel-economisch beleid wel ruimte voor deze investeringen moeten laten. Ons respect overigens voor de nota, één van de weinige echte beleidsnota's van het kabinet, naast de Defensienota en de nota huur- en subsidiebeleid. In het wereldbeeld is in een jaar tijd veel veranderd. Ik noem de oliecrisis, de problematiek van het Midden-Oosten, de verhouding tussen Europa en Amerika, de Watergate-affaire in Amerika, Portugal en Griekenland, de kwestie Cyprus, de Oost-West-verhoudingen, de kernproef in India en de Europese crisis.

Ik heb er geen behoefte aan mij schuldig te maken aan anti-Amerikanisme, zoals op de partijraad van de P.v.d.A. gebeurde. Evenmin verdoezel ik de kritiek, die bij ons leeft rondom het optreden van Amerika in Chili. Watergate is een benaauwenis, die verder reikt dan Amerika. Dat kan niet anders, gezien de positie van de president van onze belangrijkste bondgenoot. Ik ben dankbaar dat de krachten van de democratie Watergate hebben overwon-

nen en onaanvaardbare inmenging in binnenlandse aangelegenheden van andere landen aan het licht brachten en veroordeelden. Dat kan niet van elk land, waar zulke toestanden voorkomen, gezegd worden.

Wij stemmen in met de hoge prioriteit, die de Regering toekent aan een bevredigende relatie met de VS. Een even hoge prioriteit kennen wij toe aan de Europese samenwerking, al zijn beide doelstellingen niet altijd helemaal te verenigen. Te denken valt aan de nawerking van de oliecrisis. Europa en de VS hebben daarbij nu eenmaal verschillende posities. De VS zullen daar begrip voor moeten en – naar ik hoop – willen hebben. Interessant is wel, dat de Energie Coördinatie Groep verder is gevorderd dan het Energiecomité van de EG. De in de ECG overeen gekomen besluitvorming bij meerderheid wijst naar onze mening op een fundamentele doorbraak. Wil de Regering haar oordeel over deze problematiek nog eens geven, en met name over de vraag hoe beide posities met elkaar zo goed mogelijk in overeenstemming kunnen worden gebracht? Vordering in de Oost-West-verhoudingen gaan zeer moeizaam. 'Geduld en fantasie', zegt de Regering, maar de Troonrede is nogal mat, de begrotings-toelichting gelukkig wat minder. Wij zijn er vóór, een poging te doen de tactische kernwapens bij de MBFR te betrekken. Overigens laten wij het moment en de wijze waarop graag aan de Regering over.

Mijnheer de Voorzitter! De ontwikkelingssamenwerking wordt sterk vergroot. Speciaal motief daarvoor is de positie van de ontwikkelingslanden na de energiecrisis. Wij stemmen daarmee van harte in, maar kunnen wij de gelden ook besteden? Ik kondig bij dezen aan dat wij een voorbehoud maken ten opzichte van de criteria, die thans worden genoemd, met name het in de desbetreffende landen gevoerde beleid. Hoe pas je dat criterium toe? Hoe past het in internationaal gehanteerde maatstaven? Kan het niet leiden tot minstens de indruk van een streven naar neo-kolonialisme? Wij zullen op dat punt bij de begroting terugkomen. De vergroting van de ontwikkelingssamenwerking dient gedragen te worden door brede lagen van ons volk. De Regering stelt dat terecht. Er zijn er nog velen in ons volk, die sceptisch staan tegenover een vergroting van de ontwikkelingshulp. Dat scepticisme kan mede overwonnen worden door royale uitbreiding van de mogelijkheden der medefinancieringsorganisaties.

Andriessen

Uit het antwoord van Minister Pronk op schriftelijke vragen van enkele fractiegenoten maak ik op, dat hij de eigen taak en plaats van het particulier initiatief erkent, dat hij daarmee serieus wil samenwerken en dat hij uitgaat van een in principe evenredige groei van hun projecten. Als de Minister-President deze opvatting kan bevestigen, zullen wij over deze belangrijke zaak met vrucht kunnen discussiëren bij de behandeling van de begroting.

Ten slotte Europa. In Portugal en Griekenland zijn verheugende democratische ontwikkelingen waar Europa positief op moet reageren. Het onlangs in Brussel bereikte landbouwresultaat doet echter niet af aan de ernstige crisis waarin Europa verkeert. Juist in crisisperiodes blijkt het nationalisme te overheersen. Het gevaar van intergouvernementele boven communautaire samenwerking is wederom toegenomen.

Wij houden onverkort vast aan de Top van Parijs, bevestigd in Kopenhagen: dat het geheel van de betrekkingen tussen de lidstaten moet worden omgezet in een politieke unie. Intussen lukt het maar niet om de economische en monetaire unie in haar tweede fase te brengen. Daardoor komen sectoren waar reeds wat is gebeurd, zoals de landbouw, weer op de tocht te staan. De politieke unie zal moeten uitmonden in een Europese regering, gecontroleerd door een rechtstreeks gekozen Europees parlement. Daarin ligt de beste waarborg dat het een Europa wordt waarin ook de christen-democraten zich kunnen herkennen, een sociaal-dynamisch Europa, open voor samenwerking met de wereld en een historische rol spelend ten opzichte van de Derde Wereld. Een Europa ook, waarin de jeugd geloven kan. Deelt de Regering deze gedachte en wil zij met alle mogelijkheden trachten de intergouvernementele ontwikkelingen af te wentelen? Is de Regering bereid:

- de verdragen onverkort toe te passen;
- de eenstemmigsregel in de raad van Ministers te doen afschaffen;
- de Europese Commissie het haar toekomstig initiatiefrecht te doen herkrijgen;
- de instelling te bevorderen van een politiek secretariaat binnen het kader van de raad als vaste ondersteuning van de wisselende presidenten zodat ook communautaire besluitvorming op buitenlands terrein en dat van de veiligheid tot stand kan komen? Zo nodig zijn wij bereid verdragswijziging ter zake te aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom aan mijn slotbeschouwing.

Door het brief-incident is de positie van de Minister-President er niet beter op geworden. Ik acht het ontoelaatbaar, dat aan het waarheidsgehalte van mededelingen van de Minister-President getwijfeld kan worden. Het brief-incident heeft zeker ook te maken met het feit, dat de Minister-President zich te veel met zaken van zijn collegae bemoeit en te weinig boven de partijen staat. Dat is mijns inziens onjuist ten opzichte van de collegae, onverstandig als leider van het team en het doet stellig schade aan de presentatie van het beleid van het kabinet. Hoe staan wij tegenover het kabinet? Op menig punt zijn wij het eens. Er zijn echter ook duidelijke verschillen. Ik heb in mijn betoog onder meer genoemd de gekozen formateur, aspecten van het huur- en subsidiebeleid, het grondbeleid, de overheidsuitgaven, het ondernemingsrecht, de rol van de overheid ten opzichte van het particulier initiatief en de economische ordening. Ik zeg niet dat er geen compromissen mogelijk zijn, maar zij zullen niet eenvoudig zijn. Veel hangt af van de bereidheid om elkaar in compromissen te vinden. Die bereidheid kan positief worden beïnvloed als de P.v.d.A. en christen-democraten in samenwerking op langere termijn voordelen zouden zien voor verwezenlijking van hun eigen program. Het ontbreken van enige afspraak over wezenlijke zaken alsmede de onjuiste getalsverhoudingen in het kabinet maken het vaak zeer moeilijk om compromissen te vinden. Dat wordt nog versterkt door de verschillende posities van de christen-democraten ten opzichte van het kabinet, waarvan K.V.P.- en A.R.P.-bewindslieden deel uitmaken, terwijl de C.H.U. in de oppositie is. De P.v.d.A. heeft dit zo gewild en zal moeten begrijpen, dat wij vasthouden aan het C.D.A. Wij vinden dat voor de politiek in Nederland van essentieel belang. Men moet ons onze eigen moeilijkheden maar laten oplossen. Het zou onverstandig zijn te pogen een bewust beleid van verdeel en heers tussen de christen-democraten te voeren. Dat zal de positie van het kabinet niet versterken. Om die positie wèl te versterken zal de P.v.d.A. haar behoefte aan eigen identiteit moeten bedwingen en tot redelijke compromissen moeten komen. Ik hoop in de bijdrage van de heer Van Thijn een bijdrage daaraan te hebben mogen beluisteren. Niet elk punt van groot belang kan op het scherp van de snede worden uitgevochten. Vanuit deze benadering zijn wij uit op versterking van de positie van het kabinet.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): U noemt wel een zestal punten die ik in mijn rede essentieel heb genoemd. Het zijn onze verwachtingen van het kabinet. Naar ik aanneem bent u zich dat bewust.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik heb gezegd dat wij op een aantal essentiële punten vragen hebben ten aanzien van het beleid zoals het wordt gepresenteerd en het beleid zoals wij het verwachten. De duidelijkheid gebiedt dat vandaag, nu die voornemens er zijn, duidelijk hieraan uiting wordt gegeven. Ik heb tevens gezegd, dat ik het vinden van compromissen niet uitsluit. Ik heb ook gezegd, dat dit niet eenvoudig zal zijn. Daarbij moet ik het op dit ogenblik laten. Ik meen dat dit wat ons betreft duidelijke taal is.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Vindt de heer Andriessen dat de heer Van Thijn met zijn rede, mijns inziens een duidelijke profilering van de socialistische opvattingen, de standpunten van zijn partij niet duidelijk heeft geprofileerd?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): In het feit dat de heer Van Thijn met instemming veel uit ons programma heeft geciteerd zie ik aanleiding voor de veronderstelling dat wij tot een compromis kunnen komen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik heb niet de indruk dat de heer Van Thijn dit als een geweldig compliment zal opvatten.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dat moet u maar aan de heer Van Thijn vragen. Daarmee heb ik verder niet veel te maken. Ik heb uitsluitend gesproken over de P.v.d.A. omdat D'66 als partij geen rol meer speelt in de politiek en omdat de P.P.R. zichzelf in feite heeft afgeschreven in verband met de beslissing Nederland los te maken uit de NAVO. Er komt eindelijk een Wet openheid en openbaarheid van bestuur. Informatie is voor de democratie belangrijk. Informatie is wezenlijk voor het dragen van eigen verantwoordelijkheid. De Regering moet haar beleid meer richten op gelijke kansen voor het dragen van die verantwoordelijkheid door iedereen. De oriëntatie van het beleid op het welzijnsterrein beoordeel ik daarbij als geheel positief. Dit moet echter gecombineerd kunnen worden met ontplooiingskansen voor het bedrijfsleven, ook de zelfstandige ondernemer, en een afnemende inflatie. Vervanging van bestaande taken door nieuwe is daarbij onontkombaar, ook in de welzijnssector. Inkomensherverdeling langs vele kanten biedt ook mogelijkheden om meer voor eigen zaken op

Andriessen

te komen en minder aan te leunen tegen de gemeenschap. Stilstand is achteruitgang en vooruitgang ontmoet weerstand. Die ontwijken wij niet. Maar wij willen wel blijven binnen de marges, die de samenleving zelf stelt. Vandaag betekent dat vooral: steun aan de zelfstandige ondernemer; bevordering van een gezond bedrijfsleven; bestrijding van de inflatie door matiging van onze eisen. Dit alles is werkgelegenheid. Dat betekent ook: veiligheid tegen agressie en geweld; gelijke kansen voor iedereen, voor werknemers en ondernemers, jeugdigen en bejaarden en niet in de laatste plaats de vrouw.

De heer **Drees** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Het jaar sinds de vorige algemene beschouwingen is in hoge mate beïnvloed door het Midden-Oosten. Wij leven in een onveilige wereld. Voor zover mensen elkaar niet onderling bedreigen weten wij dat wij gezamenlijk met een wereldbevolking van vier miljard staan tegenover schaarser wordende ruimte en schaarser wordende grondstoffen. De grote hoeveelheid stukken die het kabinet op tafel legt wekt de indruk dat het kabinet de voornaamste problemen aanpakt. Dit valt tegen. Het kabinet probeert om tactisch te manoeuvreren tegenover de eigen achterban, maar het ontwijkt de grote problemen. Dit valt ook de meer bewuste aanhang van het kabinet op. Kok zei dat 'gevoelens van twijfel en onbehagen rijzen als je bedenkt dat het kabinet -Den Uyl er nu alweer de helft van de rit op heeft zitten - dat is dus een lagere schatting van de zittingsduur van dit kabinet dan

die in een recent boekje - en er op een aantal belangrijke beleidsgebieden te veel sprake is van nota's, studies en onderzoeken die uitsluitend worden aangekondigd. De zwakke plek bij uitstek is de werkgelegenheid.' Laurens ten Cate 'blijkt zich boos te maken over de geringe activiteit van het kabinet-Den Uyl inzake problemen van de toekomst als geschetst door de Club van Rome. De maatregelen om de mentaliteit om te buigen zie ik nergens . . . er is geen rem op de STER-reclame . . . Dan had je ook geen rapport (Mansholt) hoeven te schrijven'. Zo schrijft de 'Leeuwarder Courant' kortweg. 'Adieu Tinbergen, Mansholt en Goudzwaard'. In tegenstelling tot de heer Wiegel vind ik het dan ook redelijk van de premier dat hij Mansholt niet meer tot de 'partijgenoten' rekent. Over de binnenlandse veiligheid hebben wij vorig jaar met de Minister-President gedebatteerd. Het kabinet droeg zich vorig jaar naïef. Sindsdien is meer aandacht gegeven aan versterking van de politie ter voorkoming van misdrijven. Als wij de nieuwe Troonrede beluisteren krijgen wij de indruk dat onze motie van vorig jaar wordt uitgevoerd. Maar er wordt nog te weinig gedaan aan de hele veiligheidsketen, van eenvoudige bepalingen in de wetgeving af, via politie en rechterlijke procedure, tot aan hulp aan de slachtoffers. Er is veel te doen om te zorgen dat Nederland veiliger wordt. Vooral zwakke groepen zoals kinderen en bejaarden worden - denk bijvoorbeeld aan het verkeer - voortdurend bedreigd. Naïef is, naar onze indruk, het kabinet ook inzake de dictatuur in Oost-Europa. Wij hebben twee weken geleden gesproken over de Defensienota en de politieke achtergrond daarvan. Hoe staat het kabinet tegenover de acute brandhaard van agressie in het Midden-Oosten, waar een groep staten het bestaan van een medelid van de Verenigde Naties niet aanvaardt? Het kabinet heeft het vorige jaar in het begin bij de Yom Kippur-oorlog een goede indruk gemaakt. Het liet afschuw blijken van de aanval. Later is dat beeld wat veranderd, toen, samen met andere landen van de Europese Gemeenschap, een wat dubieuze verklaring werd gepubliceerd, waarin olie werd vermengd met een bemiddelarsrol. Landen die bloot staan aan chantage, en dat nota bene zelf toegeven, zijn ongeschikt als bemiddelaar. In dit verband wil ik iets zeggen over het gemopper van de heer Van Thijn over de multinationals. Ik wijs erop dat als het vorige jaar de olieaanvoer naar

Europa in nationale handen was geweest wij volledig door de Arabieren waren geboycot. Frankrijk en Engeland hadden dan alle olie, die zij normaal krijgen, ook willen krijgen. Nu, dank zij het feit dat de olieaanvoer nog in handen is van multinationals, is het mogelijk dat zij verschuivingen hebben aangebracht in de olieaanvoer. Zij hebben minder uit Iran, Venezuela en Nigeria gestuurd naar Engeland en Frankrijk en meer uit die landen, die ons niet boycotten, aan ons geleverd. Daardoor zijn wij er behoorlijk afgekomen.

Het verbaast mij wat dat men soms zo'n primitieve aanval doet op multinationals zonder aan te geven waarom het beleid daarvan zoveel verkeerder zou zijn dan dat van de nationalistische landen om ons heen.

De heer **Jansen** (P.P.R.): Zou de heer Drees zich kunnen voorstellen dat de aanwezigheid van raffinaderijen in Rotterdam, ook wanneer zij niet in handen van multinationals geweest zouden zijn, aanleiding zou zijn geweest om oliestromen op ons land te richten in een situatie waarin er ook een tekort aan raffinagecapaciteit was?

De heer **Drees** (DS'70): Dat neemt niet weg dat Frankrijk en Engeland hiertegen de grootste bezwaren hadden. Als de macht over de olieaanvoer voor ieder land afzonderlijk in handen was geweest van een eigen oliemaatschappij met eigen contracten met de leveranciers - in dit voorbeeld Iran en Venezuela - dan zouden Frankrijk en Engeland al die olie uit die niet-Arabische landen zijn blijven krijgen en dan hadden wij niet die re-routing naar Rotterdam gekregen.

De heer **Jansen** (P.P.R.): Herinnert u zich ook niet het aanbod van de Verenigde Staten om gebruik te maken van onze raffinagecapaciteit, waarbij dan een deel van de olie hier achtergelaten zou kunnen worden? Dat hij daarmee ook heel nauw samen. Dat was ook een verplaatsing van oliestromen.

De heer **Drees** (DS'70): Dat vind ik voortreffelijk. Ik wilde juist gaan spreken over de samenwerking in noordatlantisch verband. Ik ben blij dat de P.P.R. daar zo voor opkomt. Het enige verweer tegen die cantage is namelijk de samenwerking in West-Europa onderling en van West-Europa met de Verenigde Staten. Daarom is het goed dat er die Energie Coördinatiegroep in Washington is, die heeft voorgesteld te komen tot versobering,

Drees

voorraadvorming, onderlinge verdeling in tijd van nood, opdat een tweede maal de Arabische druk beter kan worden opgevangen, en samenwerking om te komen tot nieuwe energiebronnen.

Minister Lubbers schrijft in zijn Energienota, die al eerder bij voorbeeld door collega Andriessen is geprezen – en terecht – dat dit een goed beleid is. Maar wat zegt zijn collega Pronk? Volgens 'NRC/Handelsblad' van 21 september jl. zegt hij:

'Het kan zijn dat de rijke landen hun economische macht gaan misbruiken om zichzelf opnieuw te isoleren van de grondstoffenlanden. Ik ben een beetje bang . . . ik kijk naar de positie van de energiegroep in Washington . . . ik ben een beetje bang dat de rijke landen de publieke opinie willen voorhouden: we moeten eenvoudig autarkisch worden, we zouden niet afhankelijk moeten zijn van Saoedi-Arabië.'

Minister Pronk wil dus de afhankelijkheid van het feodale Saoedi-Arabië handhaven. Sheik Yamani heeft in 'Het Parool' van 5 oktober 1974 gezegd, wat hij daarmee kan doen. Hij zei: 'We zitten nog met enkele problemen, zoals van de Palestijnen. Als die problemen niet worden opgelost dan komt er weer oorlog en dan gaat de oliekraan weer dicht.'

En Minister Pronk wil, dat Europa vatbaar blijft voor een dergelijke chantage!

Hoe beschrijft deze Minister achteraf de oliecrisis, die voortduurt nu de prijzen verviervoudigd zijn? Een crisis die zwakke landen naar hongersnood drijft. Hij spreekt met zijn collega Van der Stoel van 'actieve prijspolitiek'. De oliecrisis van verleden jaar, dat kartel, die boycot, dat doorbreken van alle afspraken van het GATT, dat alles is 'actieve prijspolitiek'; dat is 'frontvorming door exporterende landen'. En dat is 'begrijpelijk en billijk'. Beide Ministers suggereren, dat de Arabieren hebben gehandeld omdat zij hun industriële producten onvoldoende mochten exporteren naar Europa of Noord-Amerika of omdat de Arabische landen zo slecht af waren in vergelijking met de industriële landen. Maar Saoedi-Arabië, Koeweit, Abu Dhabi e.d. inden al tientallen miljarden dollars per jaar en hadden al een inkomen per hoofd van Europees peil. Het is nonsens dat de twee Ministers dit kartel, dat Israël en zijn vrienden wilde wurgden, beschrijven als een soort van

redelijke vakvereniging van onderdrukte volkeren! Hier is sprake van een frontvorming van feodale oliesjeiks tegenover de rest van de wereld en met name ook tegenover de armste landen.

Het masochisme van het kabinet vindt zijn hoogtepunt in het voorstel, ontwikkelingshulp te gaan geven aan Egypte. Tot nu toe werd géén hulp gegeven aan landen, die actief in oorlog zijn of een oorlog voorbereiden. Wij zetten die hulp zelfs stop, zoals aan India en Pakistan toen tien jaar geleden tussen beide landen de oorlog uitbrak. Egypte gunt een buurstaat het licht in de ogen niet. Egypte geeft voortdurend miljarden uit aan agressie-oorlogen. Wij menen dat Nederland geen landen mag financieren die andere staten willen vernietigen. Ik heb de eer, mijnheer de Voorzitter, hierover een motie in te dienen.

De Voorzitter: Door de leden Drees, De Brauw, Berger, S. Keuning en Van Veenendaal-van Meggelen wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

'De Kamer, gehoord de algemene politieke en financiële beschouwingen; van mening, dat het van fundamenteel belang is voor de wereldvrede dat leden van de Verenigde Naties elkaars bestaan erkennen; van mening, dat Nederland geen financiële hulp mag geven aan landen die oorlogen tegen andere leden van de V.N. voeren met het doel hun bestaan te vernietigen; verzoekt het kabinet hiermede rekening te houden bij zijn beleid inzake ontwikkelingshulp, en gaat over tot de orde van de dag.'

De heer **Drees** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Een bladzijde na hun beschrijving van het kartel geven de Ministers toe, dat de toestand van de armere landen door de prijsstijging van brandstof en kunstmest uitermate ernstig is geworden. In deze landen is er al sprake van een ramp. Terecht wordt aan snelle hulp aandacht gegeven. Intussen zijn de inkomsten van de olie-exporterende landen in één klap gestegen met \$ 70 mld. per jaar. Dit feit beheerst de betalingsbalansen in de wereld van Italië tot India. Een deel wordt besteed voor goederen en voor aankoop van wapens, maar het merendeel van die \$ 70 mld. blijft liquide in goud, deviezen of andere vorderingen. De inkomsten van Saoedi-Arabië

alleen al in zes maanden zijn voldoende om de dertig grootste industriële bedrijven van Engeland op te kopen tegen de huidige beurskoers. Misschien zou die beurskoers iets oplopen.

Het kabinet beschrijft deze feiten – dat gebeurt door Minister Duisenberg, Minister Van der Stoel en anderen – maar het zwijgt over het probleem dat opdoemt. De Arabische landen zijn niet bereid, veel geld op lange termijn aan zwakke landen te lenen. Bovendien zou een dergelijke belegging met rente op rente leiden tot een dominante Arabische macht in westerse bedrijven. Een tweede politiek wapen naast de olie.

De enige redelijke conclusie is dat het Westen zijn bestedingen moet verminderen, vooral zijn energie-intensieve bestedingen, zoals Frankrijk al doet. Men moet elkaar helpen bij het ontwikkelen van nieuwe energiebronnen. Het kabinet sluit de ogen, stelt dat het Westen zijn bestedingen hoog moet houden, gaat in tegen de energiegroep van Washington – zie 'NRC/Handelsblad' van 21 september jl. – en is in verarring over kernenergie. Het kabinet wil de veranderde positie ten opzichte van de grondstoffenlanden niet erkennen; het wil dat het Westen doorgaat met forse betalingsbalanstekorten. Verbruik van aardgas is geen 'productie' in de positieve betekenis van het woord; het is het leeghalen van een spaarbankboekje van de grootste bekende reserve aan aardgas ter wereld, die in Slochteren. Dit erkent de Energienota. Minister Lubbers zou de opbrengst willen gebruiken voor vermogensvorming. Maar niet zo de miljoenennota. Die behandelt de inkomsten uit aardgas als gewone inkomsten. Deze extra inkomsten van enkele miljarden gulden per jaar – meer dan ooit een belastingplan per jaar opbracht – worden voor een goed deel opgebracht door de binnenlandse verbruiker en voorts door het buitenland. Dat geld wordt besteed voor tal van lopende uitgaven. Als Slochteren uitgeput raakt – het begint binnen afzienbare tijd te verminderen – krijgen wij tegelijk een energiecrisis en een financiële crisis. Het kabinet handelt in de geest van 'De toekomst is verleden tijd en dat is maar goed ook'. Er zijn naar onze mening slechts twee redelijke bestemmingen voor de aardgasopbrengst, nl. de helft voor verlaging van belastingtarieven en de helft voor ontwikkelen van nieuwe energiebronnen of reservering voor de toekomst, misschien ook door financiering

Drees

elders, bij voorbeeld het Engelse deel van het Noordzeeplat.

Eén opmerking over het Snelle Kweekreactor Project. Dit komt in een of andere plaats in Duitsland, geloof ik. DS'70 heeft bij de behandeling van het wetsontwerp gesteld dat het ónjuist is om een aparte heffing in het leven te roepen voor de bouw van een prototype. Het is logischer indien dit uit algemene middelen wordt betaald. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer hierbij een motie in te dienen.

De Voorzitter: Door de leden Drees, De Brauw, Berger, S. Keuning en Van Veenendaal-van Meggelen wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

'De Kamer, gehoord de algemene politieke en financiële beschouwingen, gezien het streven naar overzichtelijkheid en eenheid in de overheidsfinanciën; overwegende dat de Commissie Herziening Comptabiliteitswet (Commissie Simons) in haar rapport van 1960 redenen voor fondsvorming heeft onderzocht en criteria inzake het al of niet instellen van begrotingsfondsen heeft genoemd; van mening dat uitgaven als thans gedaan worden uit het Fonds ontwikkeling snelle kweekreactor beter ten laste van de begroting van Economische Zaken kunnen komen en beter gefinancierd kunnen worden uit de algemene middelen; verzoekt het kabinet om te komen met voorstellen tot opheffing van dit fonds en beëindiging van de speciale voeding van dit fonds, en gaat over tot de orde van de dag.'

De heer **Drees** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet rekent zich ook rijk door het begrotingstekort opnieuw te vergroten. Structureel begrotingsbeleid moet gebaseerd worden op de langere termijn. De argumentatie voor de nieuwe verhoging met anderhalf miljard gulden per jaar is dat de betalingsbalans de laatste tijd zo gunstig was. Dat waren echter magere jaren wat woningbouw- en andere investeringen betreft. Het is funest, die te verbruiken met permanente overheidsuitgaven. Het is beter om het tekort niet te vergroten. Laat de rente dalen, geef de particuliere sector en de woningbouw weer ruimte om adem te halen.

Het kabinet toont in de stukken geen besef te hebben van de acute kapitaalschaarste in Nederland en in de rest van de Westerse wereld.

Mijnheer de Voorzitter! De verhoging van de aardgasprijs is een soort accijns, want deze is niet gebaseerd op hogere kosten in Slochteren. Het is inkomen voor de Staat. In feite is de belastingdruk dus eerder aan het stijgen, ook op korte termijn, dan aan het dalen.

Het kabinet stelt als compensatie voor de consument één verlaging van belasting voor, nl. een verlaging met 5% van het tarief over de eerste f 3000 belastbaar inkomen. Dit komt neer op zo'n f 150 per jaar per belastingplichtige. Wij zouden de voorkeur geven aan verhoging van de belastingvrije sommen voor iedereen met f 600. Dat komt ook, gezien het tarief ad 25% voor de eerste schijf, neer op een verlichting met f 150 per jaar per belastingplichtige, maar dit geeft in de meest brede kring verlichting en maakt het mogelijk om zwakke groepen, zoals AOW-geniekers, permanent buiten de belastingheffing te houden.

Een verdere belastingverlichting, waarover ook reeds door anderen is gesproken, is mogelijk als wij afzien van de uitgavenexplosie die wordt voorgesteld. Het is van belang om te beseffen dat wij in Nederland nog zitten met absurde tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting en voor de vennootschapsbelasting. De toptarieven van 40% tot 70% zijn ingevoerd in de periode van de wederopbouw en golden toen voor een kleine groep, maar dit soort tarieven is ongeschikt voor een massale toepassing. Langzamerhand worden de uitgaven voortdurend opgevoerd. Dat is nu vele jaren, zij het soms met onderbrekingen, aan de gang, terwijl men onvoldoende toekomt aan de verlaging van deze tarieven. Men subsidieert steeds meer bepaalde vormen van consumptie, maar een grote groep van de bevolking betaalt dus maginaal 40% of zelfs meer plus vaak nog sociale premies. Collega Andriessen heeft nog andere voorbeelden van heffingen en dergelijke genoemd, die er vaak nog bij komen. Het gevolg hiervan is natuurlijk allerlei vormen van ontwijkning. Het is bij voorbeeld aantrekkelijker om f 1000 onkostenvergoeding te krijgen dan f 2000 contanten. Een bekend voorbeeld van ontduiking is de beunhazerij in de bouw.

Het is noodzakelijk om te komen tot verlaging van tarieven. Dat is beter dan te hooi en te gras eens te komen met uitzonderingen of aftrekregelin-

gen, zoals ook dit jaar op allerlei punten weer is gebeurd – ik denk aan de uitbreiding van de investeringsfaciliteiten – als de politieke druk hier of daar toevallig te groot wordt.

Het kabinet geeft kennelijk in zijn hele opzet voorkeur aan hoge tarieven en gerichte steun aan bepaalde bedrijven en aan bepaalde vormen van consumptie. Die hoge tarieven en de inflatie drukken anderen, die minder hulp krijgen, tegen de muur; zie de faillissementen. Het is onredelijk tegenover mensen of bedrijven die niet genoeg pressie weten op te brengen.

Een ander feit is dat onze belastingheffing geheel is gebaseerd op guldenis-gulden-gedachte. Als de inflatie voortduurt, is dat onhoudbaar. Ik wijs bijvoorbeeld op het begrip rente. Men kan dit moeilijk als belastbaar inkomen beschouwen als het een vergoeding voor geldontwaarding is. Dit principiële punt wordt aangesneden in het jongste jaarverslag van het Fiscaal Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit. Het is niet in een handomdraai op te lossen, maar er moet wel wat aan gebeuren, desnoods door overgangsmaatregelen.

Funest is het beleid voor de woningbouw. De Ministers Schut en Udink hebben grote prestaties geleverd, vaak onder felle kritiek van de zijde van de P.v.d.A.-fractie, als ik mij goed herinner. Thans is de woningbouw ontvriecht door inflatie, hoge rente en door de geschapen onzekerheid. De premier heeft vorige week een rede gehouden voor de christelijke werkgevers. Daarin zei de premier kort samengevat, dat het zo goed zou zijn als de overheid meer macht zou hebben over de investeringen. De sector, die het meest wordt beheerst door de overheid, de bouw, telt de meeste werklozen.

De neiging tot ver gaande bemoeienis blijkt ook uit de Huur- en Subsidienota. Collega Andriessen vergeleek deze even met de Energienota, maar die is naar mijn indruk een veel doorrochter stuk. De Huur- en Subsidienota stelt enorme subsidies in het vooruitzicht. Minister Gruijters noemt het alternatief van verlaging van het omzetbelastingtarief op gebouwen van 16% naar 4%, maar dat wil hij niet, omdat het te weinig gericht zou zijn. Wij menen dat het beter is die belastingverlaging te hebben dan de uitgebreide compenserende objectsubsidies. Wat de meer individuele subsidies betreft, wij zijn voor een redelijker inkomensverdeling en wij willen de mensen vrije keuze laten in de besteding. Het verband dat Minister Gruij-

Drees

ters in zo ver gaande mate legt tussen huur en inkomen, achten wij onjuist. Wie straks meer gaat werken – ploegenarbeid, overwerk enz. – wordt op drievoudige wijze voor die extra inspanning belast: inkomstenbelasting, sociale premies en derving van huursubsidie. Zo komen er juist voor de lage inkomensgroepen heel hoge marginale heffingen.

Verder wil de Minister invoeren, dat iedere volwassene boven de achttien jaar recht krijgt op een eigen woning en daarvoor subsidie krijgt. Een vrijgezel die goedkoop wil wonen, misschien wel met anderen wil samenwonen, en liever geld uitgeeft voor reizen of boeken, heeft pech, want hij krijgt geen subsidie.

Er is een merkwaardige discrepantie in dit verband tussen twee departementen. Minister Duisenberg past het hoge inkomstenbelastingtarief toe op vrijgezellen tot aan de leeftijd van 35 jaar. Hij gaat ervan uit dat men tot die leeftijd bij zijn ouders woont. Minister Gruijters behandelt jonge vrijgezellen royaler, mits zij hun geld besteden zoals hij dat wil. Beter is ons voorstel van twee jaar geleden, waarvoor wij toen in de Kamer weinig steun hebben gekregen, maar toch wel enige, namelijk lagere belasting voor vrijgezellen van alle leeftijden, dus het schrappen van de leeftijdsgrens van 35 jaar.

De neiging om enorm te subsidiëren en dan fors in te grijpen in de persoonlijke keuze blijkt bij het onderwijs. Collega Krusinga noemde het voorbeeld van de loting. Wij krijgen de indruk dat Minister Van Kemenade loting ziet als een permanent middel van beslissing. Het is echter de meest onredelijke wijze om iemands studie en loopbaan te beïnvloeden.

De kosteninflatie duurt voort. De Machtigingswet is hier met veel fanfare geïntroduceerd, maar wij hebben ook dit jaar naast buitenlandse ook ten gevolge van binnenlandse factoren forse prijsstijgingen gezien. Dit jaar is niet gebruikt voor uitbreiding van het wettelijke instrumentarium, hoewel ik het vorig jaar de indruk kreeg dat het kabinet de huidige wetten onvoldoende vindt. Een duidelijk beleid voor het volgende jaar ontbreekt.

Er ontstaat een nieuwe splitsing in twee klassen in Nederland: De mensen met een geïndexeerd inkomen – zoals de meesten van ons hier naar ik aanneem – en de groepen zonder. Met name de zelfstandigen komen in grote moeilijkheden en sommigen protesteren dan ook fel. Andere groepen die tot de niet-geïndexeerde behoren, zo-

als particulier gepensioneerden, worden meer zwaar verdrukt.

Toen het kabinet aantrad, in mei 1973, leverde het principiële kritiek op het indexeringsmechanisme. Dat heeft ons toen enige hoop gegeven dat het kabinet toch de inflatiespiraal zou stoppen. De inflatie kan stoppen als er evenwicht ontstaat tussen inkomens en prijzen, waarbij bedrijven op een bepaald moment inkomens kunnen betalen zonder verdere prijsverhoging. De spiraal kan dus doorbroken worden door een beleid waarbij men alleen prijsverhogingen toestaat als zij strikt noodzakelijk zijn, maar die prijsverhogingen niet als argument mag gebruiken voor nieuwe verhogingen van inkomens.

Wij hebben jarenlang pleidooien gehoord voor een geleidelijke beëindiging van de inflatie. Ik krijg echter de indruk, dat het vermoedelijk beter is, de inflatie abrupt te stoppen, zoals ook is gebeurd na 1945 en in de Koreacrisis. Ik las deze dagen een artikel in die geest in ESB van 4 oktober 1972.

'Noch de regeringsvoornemens, noch de minder ingrijpende aanbeveling van het deskundigencollege van de SER zullen overigens naar mijn oordeel de inflatie tot aanvaardbare cijfers terugdringen. Beide voorstellen gaan er in wezen van uit, dat waar een opwaartse inflatoire spiraal aan het werk is, ook neerwaarts kan worden 'gespiraald' m.a.w. langs de weg van een heel geleidelijke afneming van het inflatietempo. Ik acht dit een miskenning van het zichzelf voortstuwende karakter dat het inflatieproces heeft gekregen. Werkelijke inflatiebestrijding vereist hardere maatregelen.'

De auteur was prof. dr. W.F. Duisenberg.

Minister Duisenberg: Ik zou het vandaag geschreven kunnen hebben!

De heer Drees (DS'70): Het klinkt hier en daar door in uw stukken. De zorg over de inflatie klinkt door. De afronding ontbreekt echter. Ik meen dat uit de ervaring van de laatste drie jaar en uit dat zeer goede artikel de conclusie kan worden getrokken, dat wij moeten komen tot een meer abrupte beëindiging op een bepaald moment, natuurlijk in intensief overleg met alle betrokkenen. Men moet dan echter zeggen dat werkelijk dit jaar de inflatie wordt gestopt.

De inflatie is een onredelijke herverdeling van inkomens. Het kabinet spreekt voortdurend over het streven naar een redelijke spreiding van inkomens. Minister Boersma heeft een nota aangekondigd. Hij verwacht al van tevoren

even felle kritiek als op zijn werkgelegenheidsnota. In 'Het Vrije Volk' stelde hij dezez dagen:

'We beginnen met een interimnota waarin we de contouren van het beleid schetsen. Voordat het toegepast beleid is duurt ontzettend lang'. Waarom duurt dat zo lang? Minister Boersma kan toch beginnen met het aangeven van normen of hij bij voorbeeld verschillen gebaseerd op inspanning redelijk vindt of verschillen gebaseerd op spaarzin, verantwoordelijkheid, diploma's – in Nederland speelt dat een grote rol – of traditie. Hij kan aangeven welke plaats het kabinet toekent aan het behoefte-element. Wil men een vrijgezel bij voorbeeld gelijkstellen aan één gehuwde volwassene of aan een echtpaar. Die discussie komt men in het kader van AOW en dergelijke uitkeringen af en toe tegen. Het kabinet heeft in feite geen beleid. Het zou morgen kunnen beginnen met een discussie met ons over normen. Overmorgen zou het kunnen beginnen – het is zelf verreweg de grootste werkgever – met een discussie met belangrijke bonden over een herziening van bepaalde verhoudingen. Wat het kabinet nu af en toe voorstelt of doet inzake inkomens treft alle inkomens van een bepaalde hoogte gelijk, onverschillig of die inkomens zijn gebaseerd op inspanning, risico, traditie, het behoefte-element of wat dan ook. Deze nivellering zonder argumentatie strijdt met het gevoel voor rechtvaardigheid en tast marges voor overwerk en verantwoordelijkheidsgevoel aan. De inflatie werkt verwoestend op rentestand en woningmarkt. Eén artikel is wel belangrijk goedkoper geworden, namelijk aandelen. Dat betekent echter wel, dat de financiering van bedrijven wordt ontwricht, omdat ze met enorme rentelasten zitten. Het algemene 'klimaat' voor ondernemingen is bedorven.

Overheidsorganen zijn onvoldoende bereid om vraag en aanbod dichter bij elkaar te brengen. De nota van Minister Boersma vinden wij in allerlei opzichten zeer informatief, een goede weergave van de problemen, die er zijn. Mobiliteit echter schijnt een vies woord te worden.

De overheidsorganen zijn terughoudend inzake verandering van beroep, bedrijfstak of woonplaats. Bevordering van herscholing is van groot belang evenals het vermijden van het stimuleren van gespecialiseerde, lange opleidingen of het suggereren, dat iemand op grond van zo'n opleiding recht heeft op een gespecialiseerde baan en, indien zo'n baan er niet is,

Drees

een uitkering krijgt. De gespecialiseerde opleidingen zijn er voor de maatschappij, niet omgekeerd. Als de maatschappij minder behoefte krijgt aan bijvoorbeeld notarissen is er geen bezwaar tegen, dat een aldus opgeleide iets anders gaat doen.

Wij moeten voorts naar een redelijker loonstructuur toe. In onze loonstructuur zitten belangrijke elementen van 20 jaar geleden, toen ploegenarbeid, overwerk en allerlei vuil werk onvoldoende in de werkclassificatie zijn gewaardeerd. Dat is een belangrijke factor in het aanzuigen van gastarbeiders geweest en is tevens een belangrijke oorzaak van de huidige werkloosheid. Door een betere loonstructuur kunnen wij een daling van het aantal gastarbeiders bereiken. Door mobiliteitsbevordering kunnen wij ook een deel van de werkloosheid doen verdwijnen. Wij kunnen natuurlijk ook op allerlei wijzen werklozen aantrekken. Dat moeten wij echter niet doen. Wij moeten het ondernemersklimaat verbeteren, vooral in de zwakke regio's. De kwestie van de gastarbeiders is belangrijk. Het kabinet heeft gezegd, dat ons land geen immigratieland mag worden. Men kan dit onder meer vin-

den in de Oriënteringsnota van Minister Gruijters, maar het wordt onvoldoende nageleefd. Ik wijs bij voorbeeld op de migratie van Surinamers naar Nederland. Deze forse migratie holt Suriname uit, er is een vlucht aan de gang, een vlucht voor de onafhankelijkheid, een vlucht bij gebrek aan sociale regelingen. In Suriname bestaat een toelatingsregeling voor mensen uit Nederland en voor mensen uit andere landen. Wij hebben drie jaar geleden in ons verkiezingsprogramma voor 1971 gepleit voor een toelatingsregeling in Nederland. De heer Van Thijn heeft zoeven gezegd, dat hij geen eenzijdige regeling wil; wij willen dan ook gewoon een tweezijdige regeling. Ik ben blij, dat ook de heer Andriessen – als ik hem ten minste goed heb verstaan – heeft gezegd, voor een tweezijdige regeling te voelen. Wij pleiten dus voor een regeling, zoals die in Suriname ook bestaat. Wij pleiten ook voor behoorlijke sociale regelingen in Suriname.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): U begrijpt natuurlijk ook wel, dat ik dat niet heb bedoeld. Ik heb zeer principiële bezwaren.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): De heer Van Thijn bedoelt, dat men er van

Surinaamse kant mee moet kunnen instemmen.

De heer **Drees** (DS'70): Zij zullen er niet mee instemmen, aangezien zij een wankele politieke meerderheid hebben en een deel van hun aanhang het ook leuk vindt om naar Nederland te kunnen komen. Zij zullen dat nooit doen. Alle bewuste Surinamers, die hierover in de Nederlandse kranten ingezonden brieven schrijven of op een andere manier communiceren, laten blijken, dat naar hun mening de enige manier om dit probleem aan te pakken een Nederlands initiatief is. Als men wacht, totdat een Surinaams kabinet dit heeft geregeld, dan is Suriname intussen leeggebloed.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Niet een Nederlands initiatief, Nederlandse dwang! In dat verband begrijp ik niet, wat u bedoelt, als u zegt, dat u iets wilt, wat in het belang van de toekomst van Suriname is. Wie moet uitmaken, wat in het belang van de toekomst van Suriname is, als de Surinamers dat niet zelf mogen uitmaken?

De heer **Drees** (DS'70): De Surinamers mógen het zelf uitmaken. Degenen, die zich met de toekomst van Suriname bezighouden, beseffen, dat Suriname

Drees

weinig toekomst heeft, als een groot deel van de actieve beroepsbevolking verdwijnt. In de memorie van toelichting, bij de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking wordt uitgebreid gesproken over het beleid, dat in een bepaald land wordt gevoerd en dat men daarmee in het eigen beleid rekening moet houden. De enige manier, waarop Suriname toekomstmogelijkheden heeft, is, als Nederland natuurlijk op allerlei punten helpt, maar ook, als er een behoorlijke bevolking aanwezig is. Het land is al vrij leeg in tegenstelling tot bij voorbeeld de gemeente Amsterdam, die al vrij vol is. Het is een vokomen absurde toestand, dat men tienduizenden van daar naar hier laat komen. Ik vraag mij af, wat de heer De Gaaij Fortman zou zeggen, als Guinee Bissao door de regering in Lissabon zou worden leeggezoegen, als die regering iedere dag vliegtuigen zou sturen om de bevolking van dat land naar Portugal te halen.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Niet gedwongen! De mensen komen vrijwillig.

De heer Drees (DS'70): Dat weet ik, maar ze worden wel op alle mogelijke manieren gepremieerd.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Ik denk, dat er in het verleden tal van fouten zijn gemaakt en wellicht zijn die vooral gelegen in de koninkrijksconstructie waarvoor gekozen is ten tijde van het Statuut. U kunt echter niet proberen ineens die fouten te herstellen over de hoofden van alle Surinamers heen. Wij hebben in feite te maken met een onoplosbaar probleem.

De heer Drees (DS'70): Men kan niet alles ineens oplossen, maar men kan ten minste beginnen met iets te doen. Het eerste wat men moet doen is ervoor te zorgen, dat deze zinloze stroom ophoudt. Er kunnen natuurlijk allerlei serieuze motieven zijn op grond waarvan men mensen wel kan toelaten. Ik denk aan mensen, die een studie willen volgen in Nederland waarvoor in het Caribisch gebied geen gelegenheid bestaat. Nu laat men echter volkomen onbepaald iedereen binnenkomen. In de huidige feitelijke situatie van geen sociale regelingen daar en een zeer compleet pakket hier, van een zekere vrees voor onafhankelijkheid en andere bekende elementen betekent dit een zeer eenzijdige stroom naar Nederland toe.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Wat is uw oplossing voor het probleem van de gescheiden families?

Hoe kunt u ten aanzien van onze open grenzen een toelatingsregeling hantieren zonder aan uitgerekend gekleurde mensen te vragen of zij wel een werkvergunning hebben? Het is zo naïef als het maar zijn kan.

De heer Drees (DS'70): Toevallig hebben wij ten aanzien van allerlei andere groepen wel regelingen. Dezer dagen las ik dat Sovjet-joden uit Israël, die naar Nederland wilden, door de K.L.M. ter plaatse werden tegengehouden op instructie van de Nederlandse Regering. De Nederlandse Regering heeft een zeer uitgebreide vreemdelingenpolitie. Zoals men weet, bestaan er ten aanzien van gastarbeiders ook uitgebreide regelingen en wordt il-legalisatie tegengegaan. De opmerking, dat de Nederlandse Regering niet in staat is dit soort zaken na te leven, is onjuist. Ik ben het met de heer De Gaaij Fortman eens, dat gezinshereniging natuurlijk ook een serieus motief kan zijn. Ik zeg ook niet, dat er niemand moet worden toegelaten; ik zeg alleen, dat er een regeling moet komen. Het is volkomen onjuist om de opbouw van een eigen economie onmogelijk te maken. Zoals het nu gaat, wordt het een soort van Bantoe-thuisland. De heer De Gaaij Fortman weet wel iets van Zuidelijk Afrika. Ik ben ook wel eens in de Unie van Zuid-Afrika geweest en heb daarbij ook wel noordelijker gebieden bezocht. De heer De Gaaij Fortman weet dat de Bantoe-thuislanden wat betreft de actieve beroepsbevolking leeggelopen gebieden zijn. De mannen werken in Johannesburg en dergelijke terwijl bejaarden, kinderen en vrouwen achterblijven. Dat zijn volkomen onevenwichtige toestanden. Als men deze migratie door laat gaan is er niet alleen sprake van een daling van het totale aantal mensen in Suriname, maar ook van een volkomen scheve bevolkingsopbouw. Dat maakt de opbouw van een eigen economie gewoon onmogelijk.

Minister Van der Stoep: U hebt zoëven terloops iets gezegd over de K.L.M. en de Nederlandse Regering. Ik hecht eraan te zeggen, dat dat ten enenmale onjuist is.

De heer Drees (DS'70): Is het krantebericht onjuist?

Minister Van der Stoep: Misschien heeft er wel iets in de krant gestaan, maar ik herhaal dat het totaal onjuist is.

De heer Drees (DS'70): Ik ben zeer verheugd over deze mededeling, want het lijkt mij dat die groep nogal in de knel zit. Ik hoop, dat de Minister het met mij

eens is dat Nederland een vrij actieve vreemdelingenpolitie heeft, die een toezichthoudende functie heeft wat betreft het afgeven van immigratievergunningen en dergelijke.

De heer Wiegel heeft gezegd – ik vond dat wel een sympathieke opmerking – dat afgewacht moet worden wat het beleid is van dit kabinet op dit punt. Ik meen, dat dit nu zo langzamerhand wel duidelijk is geworden. Er is een verslag van de regeringsconferentie van verleden week en ook hebben wij antwoord nr. 76 van 1 oktober van Minister Van Agt mede namens zijn collega voor Surinaamse en Antilliaanse Zaken, waarin uitdrukkelijk wordt gezegd, dat het kabinet geen toelatingsregeling in overweging heeft.

Ik wil erop wijzen, dat het ontbreken van een dergelijke toelatingsregeling juist nu funest is omdat de Koninkrijkscommissie – die nu in het Congresgebouw bijeen is – het volgende adviseert. Als Suriname onafhankelijk wordt en het oude Koninkrijksstatuut verdwijnt, dan moet als beslissend criterium worden gehanteerd: Wie is er eind december 1975 in Nederland. Dit advies wordt natuurlijk gepubliceerd, ook in Paramaribo. Als je eind december 1975 in Nederland bent, krijg je de nieuwe Nederlandse nationaliteit van het kleinere koninkrijk; als je echter op dat moment niet in Nederland bent, val je onder allerlei moeilijke naturalisatieregelingen en dergelijke. Dit gecombineerd met het feit, dat de toelatingsregeling ontbreekt, zal in de komende vijftien maanden leiden tot een enorm zuigpomp-effect naar Nederland.

De heer Wiegel (V.V.D.): Ik maakte die opmerking omdat ik meen dat het naast de stukken over deze zaak van de zijde van de Regering wellicht goed is – voordat er in de Kamer iets gebeurt bij bijvoorbeeld dit debat of bij de behandelingen van de begroting voor Suriname en de Nederlandse Antillen – dat wij van de Minister-President of van de betrokken Minister vernemen hoe dit vraagstuk wordt aangepakt. Daarna kan de Kamer zeggen of het al of niet verstandig is.

De heer Drees (DS'70): Dank u wel. Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, dat wij dit als een tweezijdige zaak zien. Ik bedoel dat niet in de zin, dat dit door twee landen onderling wordt afgesproken, maar in de zin, dat ook in Paramaribo – trouwens ook in Willemstad – een toelatingsregeling bestaat. Wij willen dit niet alleen combineren met Nederlandse hulp voor meer arbeidsintensieve projecten in Suriname

Drees

maar ook met rechtstreekse hulp in de vorm van sociale regelingen. Anders krijgt men absurde verschillen tussen mensen, die wél naar Nederland hebben kunnen komen en de mensen, die hiertoe niet in staat zijn geweest. Terwille van het vorm geven aan de discussie heb ik het genoeg, meteen een motie ter zake in te dienen.

De Voorzitter: Door de leden Drees, Berger, S. Keuning, Van Veenendaal van Meggelen en De Brauw wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

'De Kamer, gehoord de algemene politieke en financiële beschouwingen; overwegende dat een forse migratie van Suriname naar Nederland schadelijk is voor beide landen; van mening dat het wenselijk is om de toelating alhier te reguleren op analoge wijze als thans in Suriname voor mensen uit andere landen geschiedt; verzoekt het kabinet om op korte termijn een ontwerp-Toelatingsregeling in te dienen bij het parlement, en gaat over tot de orde van de dag.'

De vergadering wordt te 18.52 uur geschorst en te 20.30 hervat.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! De laatste kwart eeuw is de welvaart in ons land aanzienlijk toegenomen en toch hebben wij het onbehaaglijke gevoel dat de tevredenheid in onze samenleving met de welvaart niet is meegegroeid. Dat is ook wel te begrijpen, want welvaart is maar een basisvoorwaarde daarvoor. Minstens even zwaar telt de bestaanszekerheid, het onbedreigd kunnen leven. Ik wil daarom het gehele regeringsbeleid beoordelen aan de hand van het thema 'veiligheid', dit mede om te voorkomen dat die term maar steeds wordt gemonopoliseerd voor het defensiebeleid. Veiligheid is voor mijn fractie leven zonder angst. Het gaat erom dat mensen zich niet onveilig, bedreigd voelen. Dat heeft ook alles te maken met onderlinge solidariteit. Politiek kan dat gevoel van veiligheid niet garanderen. Er zijn bepaalde levenssferen waarin de politiek niet kan doordringen. Dat is wellicht maar gelukkig ook. Wel kan de veiligheid door de politiek worden beïnvloed, negatief door de bevordering van geweld, rassendiscriminatie etc. en positief door het waarborgen

van een welvaartsminimum, werk, verzorging bij arbeidsongeschiktheid en dergelijke.

Ik wil het beleid nagaan aan de hand van de volgende bedreigingen: onveiligheid in het bestaan zelf, onveiligheid door geweld, raciale onveiligheid, maatschappelijke onveiligheid en economische onveiligheid. Ten slotte zal ik nog iets zeggen over onze politieke situatie, die ik niet zozeer met het woord onveiligheid als wel met het woord onzekerheid zou willen kenschetsen.

De heer Tolman (C.H.U.): Ik begrijp u goed. Bij u staat alles op rood.

De heer Van Rossum (S.G.P.): Is er ook waterstaatkundige onveiligheid?

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): De geachte afgevaardigden kunnen dit thema ook in hun eigen redevoering verwerken.

In de eerste plaats wil ik iets zeggen over de onveiligheid in het bestaan, de kwestie van het overleven. Vandaag is uitgekomen het tweede rapport van de Club van Rome: Keerpunt, ditmaal niet voor de Nederlandse politiek, maar voor de mensheid als zodanig. Als niet binnen vijf jaar de wereldvoedselcrisis grootscheeps wordt aangepakt, sterven tot 1995 200 mln. kinderen meer dan wij al dachten. Dit alles door de honger. Het allerergste dat een mens kan overkomen is dat hij zijn eigen kinderen ziet sterven van de honger. Wat doen wij? Wij doen meer aan ontwikkelingshulp dan andere landen en wij doen het ook beter. Wij voeren een goed beleid. Toch is er geen enkele reden tot zelfgenoegzaamheid als wij hiermee worden geconfronteerd. De reacties op rampen moeten sneller komen en beter worden gecoördineerd. Helaas kan men deze rampen al in de planning opnemen. Zal de Regering

spoedig reageren op het tweede rapport van de Club van Rome en het initiatief nemen tot een wereldvoedselbeleid, met name ter wille van de mensen die leven in wat Hans Singer zo treffend noemde de 'NOPEC-landen'? Wat worden de Nederlandse voorstellen op de wereldvoedselconferentie van volgende maand? Wordt tot elke prijs één standpunt van de Europese Gemeenschap ingenomen, ook als dat uit een oogpunt van de belangen van de derde wereld onaanvaardbaar zou zijn?

Ik wil dan nu iets zeggen over onveiligheid door geweld. Ik wil in de eerste plaats de internationale aspecten bespreken, waarna ik de binnenlandse aspecten zal belichten.

De bezorgdheid van de P.P.R. over kernwapenstrategie en de ontwapeningswedloop zal ik niet herhalen na het voortreffelijke betoog van mijn vriend Waltmans bij de debatten over de Defensienota. Ik wil hierover nog slechts twee opmerkingen maken naar aanleiding van verwijten die ons bereikten van de zijde van de A.R.P. en de K.V.P.

De heer Aantjes, die af en toe de indruk wekt meer moeite te hebben met de P.P.R. dan met wat in de Oostbloklanden ongetwijfeld genoemd zou worden 'onze leidende socialistische zusterpartij', verwijt de P.P.R. voortdurend van twee walletjes te eten, waarbij hij verwijst naar het defensiebeleid. Wij begrijpen dat niet. Onze afwijzing van de kernwapenstrategie en de bewapeningswedloop waren tijdens de kabinetsformatie aan iedereen die met het resultaat daarvan akkoord ging bekend. Ondanks die fundamentele bezwaren werken wij loyaal mee tot en met de uiteindelijke parlementaire besluitvorming over de begroting. Wij kunnen echter niet – en dat zal men ook niet van ons verwachten – onze principes en voorstellen voor een alternatief beleid inleveren. Als er voor collega De Boer een legitieme plaats is als atoompacifist in de Antirevolutionaire fractie, wat is het dan dat de heer Aantjes er steeds weer toe brengt, te twifelen of er wel een legitieme plaats is in de Regering voor een atoompacifistische partij als de P.P.R.?

De heer Aantjes (A.R.P.): Het gaat er helemaal niet om, dat u uw standpunt zou moeten prijsgeven. Stel je voor, dat je bij ieder compromis je standpunt zou moeten prijsgeven! Het gaat erom dat, als je eenmaal om welke reden ook voor een bepaald beleid verantwoordelijkheid hebt genomen, je daarvoor ook staat en dat verdedigt.

De Gaaij Fortman

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.):

Dan begrijp ik toch niet, wat u bedoelt met 'van twee walletjes eten'. Wij aanvaarden onze verantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid inclusief defensie. Wij kunnen niet anders. Mijn vriend Waltmans heeft zaterdag met de grootste moeite weer op de partijraad van de P.P.R. dit beleid van het uiteindelijk aanvaarden van de defensiebegroting moeten verdedigen. Ik begrijp niet, hoe u dan kunt komen tot die opmerking over het eten van twee walletjes. Het valt ons bovendien op, dat u dat altijd toespist op het defensiebeleid en niet op het financiële en sociaal-economische beleid, waar uw fractie in een gelijksoortige positie verkeert als wij op het punt van het defensiebeleid.

De heer Schakel (A.R.P.): Wij zitten in een bijwagen, u niet!

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.):

Nee, wij zitten in de locomotief, mijnheer de Voorzitter!

De heer Aantjes (A.R.P.): Als de heer Schakel gelijk heeft, zitten er 13 niet in de bijwagen.

Als u meent, mijnheer De Gaaij Fortman, dat wij op een ander punt een beleid voeren, dat men ook zou kunnen betitelen met 'van twee walletjes eten', dan zou ik u alleen maar dankbaar zijn, als u mij dat even duidelijk zou kunnen uitleggen als ik het voortdurend van u heb trachten uit te leggen.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Ik probeer juist precies het omgekeerde te beweren, namelijk dat net zomin als ik u verwijt dat u dat doet op het gebied van het financiële en sociaal-economische beleid, u dat ons moet verwijten op het gebied van de defensie. Mijnheer de Voorzitter! Zoveel begrip als de heer Van Thijn in een staaltje van inclusief denken heeft getoond voor de principiële afwijzing van kernstrategie en de zorgen over de NAVO in de P.P.R., zo weinig is dat gebeurd door de heer Andriessen. Wij maken ons zorgen over een katholieke partij, waarvan de vertegenwoordiger in de Kamer zo weinig laat zien van het begrijpen van het vredesdenken in de katholieke wereld. Ik noem nu alleen kardinaal Alfrink die refererend aan kernwapens en bewapeningswedloop gesproken heeft over een ondraaglijke last voor het christelijke geweten. Mijnheer de Voorzitter! En dan komt er, gezien het voorgaande, die ongeënuanceerde uithaal naar de P.P.R. zonder enige argumentatie! Ik begrijp wel dat wij het nu niet kunnen uitvechten,

maar ik wil de heer Andriessen vragen over kernwapenstrategie en NAVO met mij een fundamenteel debat aan te gaan buiten deze Kamer. Ik wil het liever in de Kamer; ik begrijp echter wel dat de heer Andriessen daar niet de gelegenheid voor vindt in zijn schaarse. . . .

De heer Kruisinga (C.H.U.): Dat kan nu wel.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.):

Wat mij betreft, kan het nu wel. Mijnheer de Voorzitter! Roerend was de zorg van de heer Andriessen over de toekomst van de P.P.R. Onze troost is, dat partijen niet worden afgeschreven door fractieleiders, ook al zijn het coalitiegenoten, maar door de kiezers.

De heer Aantjes (A.R.P.): Zeer juist!

De heer Andriessen (K.V.P.): Ik heb helemaal geen voorspelling gedaan over de toekomst van de P.P.R. als partij. Ik heb alleen gezegd dat de P.P.R. zichzelf door in de resolutie uit te spreken dat wij uit de NAVO moeten, of woorden van soortgelijke strekking – ik heb de resolutie gisteren er nog op nagelezen – heeft afgeschreven als coalitiepartner. Wat u verder met uw partij in de toekomst doet, is mijn zorg niet. Dat is de uwe.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Dat mag u niet zeggen vóór wij als coalitiepartners een gesprek hebben gehad over de argumentatie die erachter zit. U zou dan uw argumentatie op tafel moeten leggen, waarom u kiest voor een ander beleid en wij voor ons beleid. Wellicht dat wij elkaar dan nog vinden. Laten wij eens beginnen met die argumentatie op tafel te leggen. U zult toch niet willen beweren dat de enige reden dat wij in de NAVO moeten blijven is, dat wij onszelf anders buiten spel zetten?

De heer Kleisterlee (K.V.P.): Die argumentatie is bij het laatste debat door de Minister van Buitenlandse Zaken toch nog overduidelijk en realistisch op tafel gelegd?

De heer Andriessen (K.V.P.): Wij hebben hier een tijd geleden uitvoerig over defensieproblemen gesproken. De heer Waltmans heeft toen een voortreffelijke rede gehouden, zo heb ik van de heer De Gaaij Fortman begrepen. Welnu, toen is die problematiek aan de orde geweest en zijn er beslissingen over genomen in de Kamer. Vanmiddag heb ik gezegd, dat naar mijn mening in de MBFR-besprekingen ook de nucleaire problematiek aan de orde moet komen. Ik begrijp dan ook niet waar de heer De Gaaij Fort-

man de stelling vandaan haalt, dat wij daar overheen zouden lopen.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Ik merk er niets van in uw fractie.

De heer Andriessen (K.V.P.): U had het vanmiddag in de Kamer kunnen merken.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): In uw betoog en met name in die ongeënuanceerde uithaal naar ons hebt u niet laten merken, dat u van onze principiële bezorgdheid die achter dit standpunt zit iets hebt begrepen. Daarom blijf ik erbij dat ik het graag met u wat fundamenteeler zou willen uitpraten.

De heer Kleisterlee (K.V.P.): Praat het dan ook eens met het kabinet uit!

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Dat is gebeurd tijdens de behandeling van de Defensienota. Daarbij heeft men kunnen constateren hoezeer de heer Waltmans, hoewel hij vanuit een principiële andere visie opereerde, tot het einde toe samen met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie bereid is gebleven concrete politiek te bedrijven.

De heer Kleisterlee (K.V.P.): Dat week duidelijk af van de standpunten van dit kabinet.

De heer Aantjes (A.R.P.): Maar, mijnheer de Voorzitter, de heer De Gaaij Fortman kan toch niet dit standpunt innemen en daarbij buiten beschouwing laten, dat hier een Defensienota is behandeld in het kader van een planning tot 1983? Dan kan hij toch niet zeggen: Ik blijf loyaal aan het standpunt van het kabinet tot 1977. Nogmaals, wij hebben hier een Defensienota behandeld in het perspectief van 1983.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Dat is juist, maar het was de Minister van Defensie zelf die aan de Kamer mededeelde, dat het vanzelf spreekt dat komende kabinetten niet voor de periode na 1977 kunnen worden gebonden. Dat betekent dat wij in 1977 de discussie met ons allen opnieuw zullen moeten voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Een gevoel van onveiligheid bestaat ook in onze kring als wij kennis nemen van het gewetenloze optreden van de CIA in Chili. Als men leest dat men daar op basis van onjuiste informatie een invasie heeft doen plaatsvinden in Cambodja en de oorlog in Laos twintig jaar te lang heeft laten duren, krijgt een simpele ziel de neiging om te zeggen: Laten wij alle geheime ministerraadstukken vooral meteen naar de CIA in Wash-

De Gaaij Fortman

ington en de KGB in het Kremlin sturen, opdat men daar ten minste op basis van juiste informatie zijn beslissingen neemt. In alle ernst: kan onze veiligheidsdienst ook de inlichtingendiensten van de bondgenoten in de gaten houden?

Wij hebben er wel begrip voor als men zegt: Nederland moet niet steeds de wereld beleren. Maar, als niemand anders het doet, laten wij dan af en toe opkomen voor gewetensvolle buitenlandse politiek.

Ik kom nu op de onveiligheid door geweld binnenslands. De bedreiging door de toename van het geweld in ons eigen land geeft grote onlustgevoelens. Zonder twijfel is daarvoor een apparaat als de politie nodig en moet het worden uitgebreid voor de vergroting van de taak. Op zichzelf is dat evenwel niet voldoende. Bepaalde vormen van tegen geweld kunnen zelfs escalerend werken; zie de situatie in Amerika.

Ik noem als voorbeeld de gijzelingsaffaire. Ik wil niet zeggen dat de scherp-schutters niet nodig waren – zij waren een pion in het schaakspel –, maar het is wel duidelijk dat er veel meer nodig was. Het allerbelangrijkste is geweest dat de Regering liet zien, dat voor haar het leven telt. Zij was niet bereid te redeneren: Wij offeren zoveel mensen op en dan is tenminste de orde gehandhaafd. Zij telde zelfs het leven van degenen, die in hun ideologische verblindheid het leven van anderen noch dat van henzelf bereid waren te tellen. Wij hebben voor die houding groot respect.

Voorts de raciale onveiligheid, mijnheer de Voorzitter. De diepste verwondingen in de ziel van de mens kunnen worden aangericht wanneer hij niet aanvaard wordt met de huidskleur die hij van de Schepper heeft gekregen en zelf niet kan veranderen. De diepste bevestiging krijgt de mens als hij in een samenleving verkeert, waarin een belangrijke meerderheid of minderheid van mensen van andere kleur hem wel aanvaardt met zijn andere ras en huidskleur. Wij leven als het om het afwijzen van de rassendiscriminatie gaat in de dagen van de waarheid. Wij zijn het eens met de Regering in haar verzet tegen een opgelegde toelatingsregeling. Na de discussie die ik hierover zojuist had met de heer Drees wil ik nog dit zeggen. Het lijkt ons ook praktisch een slechte zaak. Wij zijn ervan overtuigd, dat wij meer moeilijkheden zouden krijgen met de 80 tot 90 000 rijksgenoten hier met een toelatingsregeling dan met de 130 tot

140 000 rijksgenoten die hier maximaal zullen komen als al ons vrijwillig overeengekomen beleid zou falen. Wij wensen steun aan Mozambique en de andere voormalige Portugese koloniën bij hun onafhankelijkheid in de opbouw van hun economie. Wij hopen dat het mogelijk zal blijken, tijdig ook Rhodesië en Zuid-Afrika op de weg te krijgen van de gelijke politieke rechten en economische kansen voor mensen, ongeacht ras en huidskleur. De heer Wiegel heeft na terugkomst uit Zuid-Afrika de apartheid ethisch onjuist genoemd maar gezegd, dat er in de praktijk ook goede dingen zijn te signaleren. Ik zou hem willen voorhouden een gezegde van waaruit de grote liberaal Gladstone placht te opereren: Wat moreel verwerpelijk is, kan nooit politiek goed zijn.

Ik kom dan op de maatschappelijke onveiligheid. Velen voelen zich onveilig bij het toekomstbeeld van een land dat wordt van beton, waarin de natuur verdwijnt en dat wordt volgebouwd met kerncentrales. De Regering zegt: wij willen het anders; zie de beslissingen over Dollard en Oosterschelde. Toch is er meer nodig. De maatschappelijke onveiligheid zal blijven zolang niet is besloten tot een beleid van selectieve groei. Door haar beslissing de aardgasruimte volledig te gebruiken voor consumptieve bestedingen, voor welke goede doeleinden dan ook, roept de Regering het verwijt over zich van prof. Niko Tinbergen, die zich uiterst zorgelijk uitliet over de toekomst van de mensheid, met name wat betreft het natuurlijk milieu, en zei: De politiek kan er wel wat aan doen maar het zal nooit gebeuren, want politici kijken alleen maar naar de korte-termijn-belangenstrijd en offeren daar de leefbaarheid van de samenleving op lange termijn steeds aan op. Ik verzoek de Minister-President om een reactie op Club van Rome II. Ik vraag hem ook, datgene wat hijzelf, de heer Van Mierlo en ik in goed afgestemde verhalen bij de algemene beschouwingen in 1971 in reactie op het rapport van de Club van Rome I hier te berde brachten te vergelijken met het regeringsbeleid en te zien, of dat beleid de toets van die verhalen kan doorstaan.

Minister Lubbers wil de bestaande gevoelens van bezorgdheid inzake de kernenergie wegnemen en ziet dat niet zozeer als een technisch als wel als een politiek probleem. Hoe kan dat geen technisch probleem zijn als zelfs prof. Latzko nog onopgeloste technische problemen ziet, bij voorbeeld met betrekking tot het afval? Een eerste

voorwaarde voor het wegnemen van gevoelens van bezorgdheid is dat alle informatie op tafel komt. Wat was er mis met die zestien kerncentrales in de VS die twee maanden moesten stilliggen? Waarom nam de heer Hovecar ontslag bij de Amerikaanse commissie voor atoomenergie? Wat voor lek zat er in het Japanse atoomschip 'Mutsu'? Wie gaat in Nederland de onderzoeken doen en hoe worden zij verricht? Het resultaat van elke studie staat en valt met de uitgangspunten. Wat worden de uitgangspunten voor de vijf studies hier? Wij zijn ervan overtuigd, dat bij een echte risico-analyse, waarbij mede wordt bezien het risico voor de democratie bij het toegeven aan een technische ontwikkeling die oncontroleerbaar is en alleen kan leiden tot grotere machtsconcentratie, het uitstel afstel zal moeten worden.

Processen als die waarbij de beslissing tot stand kwam inzake Kalkar en de bouw van de metro in Amsterdam wekken eveneens, op zichzelf al, een gevoel van onveiligheid. Uiteindelijk is het enige argument waarom vóór die projecten gekozen wordt het economische, zij zijn zo voordelig. Dan blijkt een paar jaar later dat Kalkar twee keer zo duur wordt en de metro twee tot vier keer zo duur.

Hoe kan het dat zulke beslissingen tot stand komen? Waarom worden er geen stoplichten geplaatst op die weg?

Ik kom nu op de economische onveiligheid, allereerst voor de werknemers en in de tweede plaats voor de zelfstandigen.

Het belangrijkste probleem voor de werknemers nu is het werk zelf. Ik maak daarover twee inleidende opmerkingen.

Er is wel gesproken van misbruik van de Werkloosheidswet. Ik geloof dat wat wij vandaag zien misbruik is van de werkloosheid zelf. Tal van mensen, politici en economen, houden de verhalen die zij al jaren gehouden hebben, ditmaal weer, maar nu met verwijzing naar de werkloosheid. Daartegenover verdient de Regering een compliment voor het feit dat zij tenminste eerlijk zegt, dat zij de remedie voor de structurele werkloosheid nog niet heeft.

Ons land heeft te lijden van wat prof. Postan in 1968 in Engeland noemde een economenplaag. Daarmee bedoelde hij dit: de werkloosheid werd elk jaar groter, maar de economen kwamen ook elk jaar weer met dezelfde macro-economische remedies aanzetten. Voor ons land verwijs ik naar het rapport van de Commissie van Econo-

De Gaaij Fortman

mische deskundigen van de SER. Daar komt nog bij dat de economen op hun beurt weer misbruikt worden, zoals gebeurd is met het rapport van het Nederlands Economisch Instituut.

De heer **W. Scholten** (C.H.U.): Wat voor misbruik was dat?

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Misbruik door het VNO.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dat moet u waarmaken.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Dat zal ik waarmaken. Als econoom valt mij dat absoluut niet moeilijk. Het is, ik geef toe, na de kandidaatsstudie, dat men leert het fundamentele onderscheid tussen correlaties, functionele relaties en causale relaties. Als je aantoot dat er in een bepaalde periode een correlatie is tussen een niveau van investeringen en een niveau van werkgelegenheid, dan betekent dat niet dat die investeringen die werkgelegenheid ook veroorzaakt hebben. Eenzelfde fout wordt gemaakt in de ontwikkelingstheorie door degenen die zeggen: er is een bepaalde relatie tussen de hoogte van de spaarquote en de hoogte van het nationaal inkomen en dus moeten de ontwikkelingslanden het hebben van verhoging van de besparingen, want dat veroorzaakt produktiviteit. Alle economen in het kabinet knikken instemmend. Ik geloof dat de bezwaren wel duidelijk zijn.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): U zei dat een maatschappelijke organisatie de economische deskundigen van de SER misbruikt had en dat moet u waarmaken. U moet niet over correlaties praten, nee, dat moet u waarmaken.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Ik had het over het Nederlands Economisch Instituut.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Nee, u had het over twee groepen, de economische deskundigen van de SER en het Nederlands Economisch Instituut. Nu moet u niet met correlaties komen, maar met harde feiten.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Voor alle duidelijkheid dit: de commissie van economische deskundigen van de SER rangschik ik onder de term 'economenplaag'. Het zijn macro-economische remedies voor problemen die micro-economisch liggen. Het rapport van het Nederlands Economisch Instituut valt onder dezelfde categorie 'economenplaag', maar is bovendien misbruikt door het VNO en dat kan wel nagaan dat niet-econo-

men als de heer **Wiegel** niet begrijpen dat er een fundamenteel onderscheid is tussen functionele relaties en causale relaties in het economisch verkeer.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik heb nu begrepen dat hier wel een econoom aan het woord is, maar ik heb ook begrepen dat niet de beschuldiging is waargemaakt dat een maatschappelijke organisatie als het VNO – het kan mij niet schelen welke het is, maar het is nu het VNO – deskundigen van de SER misbruikt zou hebben voor zijn eigen doelstelling.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): Het Nederlands Economisch Instituut. Ik heb hen niet horen praten over de commissie van deskundigen van de SER. Ik heb hen wel horen praten, voor de televisie, in een uitzending van Den Haag vandaag, over het rapport van het Nederlands Economisch Instituut. Dat rapport, de cijfers van het Nederlands Economisch Instituut, laten alleen maar zien dat er een correlatie was in het verleden tussen een bepaald niveau van investeringen en een bepaald niveau van werkgelegenheid. Bovendien, sinds Joan Robinson weten economen dat je kapitaal, de investeringen, niet als een homogene produktie-factor kunt behandelen en dat je dus alleen al daarom die causale relatie tussen investeringen en werkgelegenheid zou moeten verwerpen. Ik ga over naar het regeringsbeleid. De Regering is, zoals ik al zei, zo eerlijk, toe te geven, dat zij het niet weet. Toch is dat niet voldoende. Het beloven van een structuurnota is evenmin voldoende. De Regering zal moeten tonen, dat het haar ernst is in pogingen, erachter te komen wat wij wel kunnen doen aan de structurele werkloosheid. Wij vroegen het vorig jaar al om een groot-scheeps onderzoek naar de arbeidsmarkt. Waar blijft dat onderzoek? In de scheepsbouw dreigen moeilijkheden, zoals men kan lezen in de memorie van toelichting op de begroting van Economische Zaken. Waar is het beleid om die moeilijkheden tijdig planmatig op te vangen? Dat zou bijvoorbeeld kunnen door orders te geven tot het bouwen van windmolens op zee. Ik hoor sommige geachte afgevaardigden alweer ha-ha brullen. Het is echt nog niet zo'n gek toekomstbeeld! Een beleid tegen de structurele werkloosheid vraagt om een rem op de automatisering. In de eerste plaats bij de overheid zelf. Ik wil opmerken, dat niet alle automatisering een einde maakt aan mensonwaardige arbeid. Soms maakt automatisering een einde aan

heel redelijke arbeid. Ik denk in dit verband aan de lokettiste, die wordt vervangen door een energie gebruikende machine. Als voorbeeld van de noodzaak van die rem op automatisering bij de overheid zelf noem ik de 500 000 plastic buitenbussen die de PTT in ons landschap heeft geplaatst en die 1500 man bij de heer Van Hulten vrijmaakte, welke 1500 man zich inmiddels moeten hebben aangemeld bij de heer Boersma. Dat zijn vestzak-broekzak-processen die de overheid onder controle zal moeten brengen in het efficiency-denken bij de overheid zelf. Gebeurt dat?

De heer **Schakel** (A.R.P.): Om over het briefgeheim maar niet te spreken.

De heer **De Gaaij Fortman** (P.P.R.): U bedoelt dat in verband met die plastic buitenbussen? Het is verheugend, meneer Schakel, dat er ook onderwerpen zijn waarover wij het eens zijn. In de tweede plaats, mijnheer de Voorzitter, is een rem op de automatisering noodzakelijk bij het bedrijfsleven. Wij zijn er ook niet uit, dat zal niemand verbazen. Maar wij zijn van mening, dat gezocht moet worden naar middelen om arbeidsintensieve produktiemethoden te bevorderen, bij voorbeeld door middel van een extra loonkostenaf trek en compensatie bij de afschrijvingen. Dat zou dan in de eerste plaats moeten gebeuren in de bouw, waarin dagelijks betonvlechters worden vervangen door fabriekswerk. Tegenover de bouw hebben wij een speciale verantwoordelijkheid gezien de belofte van de toenmalige minister Bogaers, die destijds zei: De woningnood is volksvijand nr. 1 en nu breiden jullie je produktiecapaciteit uit! Toen men tegenwierp, dat daar moeilijkheden van zouden komen, zei hij: Die zal de overheid dan opvangen. Deze situatie is vergelijkbaar met die van de mijnsluitingen. Als de overheid haar beloften niet nakomt, leidt dat tot een groot gevoel van onzekerheid. Wij zullen ook over moeten gaan tot een eerlijker verdeling van de bestaande werkgelegenheid door arbeidstijdverkorting, premies op part-time-werk en vervroegde pensionering; vervroegde pensionering niet alleen voor de mensen die werken maar ook voor de half miljoen mensen die zonder werk zijn, de 160 000 die vallen onder de WW en de 340 000 die vallen onder de WAO. Het grootste deel van die mensen heeft niet de hoop nog voor zijn 65ste jaar werk te kunnen vinden. Onze sociale verzekeringen vertonen te weinig flexibiliteit om deze mensen het gevoel van veiligheid te kunnen

De Gaaij Fortman

geven dat vervroegde pensionering meebrengt in tegenstelling tot het 'lopen' in WW of WAO.

Ten slotte wil ik over de werkloosheid nog dit zeggen. Het grootste gevaar, dat ons bedreigt, is dat wij eraan gaan wennen. Dat is in Amerika gebeurd. Eerst was 2% normaal, toen 3%, vervolgens 4% en 5% en nu is zelfs 6% normaal. In Engeland is hetzelfde gebeurd. De werkloosheid is daar groter dan bij ons en toch worden de verkeringen niet meer uitgevochten op het punt werkloosheid, maar uitsluitend op het punt inflatie. Voor werkloosheid is – en ik citeer aartsbisschop Temple tijdens de crisistijd van de dertiger jaren in Engeland – maar één antwoord: werkgelegenheid. Mijnheer de Voorzitter! Uit het gegriinnik blijkt, dat een aantal lieden het niet begrijpt. Niet allerlei voorzieningen voor het opvangen van de werklozen, maar werk is het enige antwoord.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot het zelfstandigenbeleid. Ik ben het met de heer Aantjes eens, dat deze Regering niet minder doet voor de zelfstandigen dan haar voorgangers hebben gedaan. Waarom ontladen zich dan toch al die onlustgevoelens op de overheid? Het antwoord is, dat zij zich moeilijk op nog enige andere instelling kunnen ontladen. Aan met name de leveranciers, afnemers en kredietverleners zijn de kleine zelfstandigen met handen en voeten gebonden. Alleen tegenover de overheid hebben zij nog het idee zelfstandig te staan. Van daaruit begrijpen wij het verzet tegen een inkomensloeslagenstelsel en toch is dat naar ons gevoel de enige oplossing, want het gaat hierbij niet om het uitbetalen van een fooi of om het scheppen van een afhankelijkheidsrelatie, maar om een beloning voor een maatschappelijke functie, die ook naar het oordeel van de Regering in stand moet worden gehouden, de verzorging die het distributie-apparaat biedt en de leefbaarheid die het boerenbedrijf voor ons land garandeert. De Regering is naar ons gevoel nog te veel op de toer van de verantwoorde bedrijfsbeëindiging. Wij willen een beleid tegen bedrijfsbeëindiging. Dit is ook noodzakelijk uit een oogpunt van spreiding van economische macht. Mijnheer de Voorzitter! Na het voortreffelijke betoog van de heer Van Thijn wil ik over economische macht niet veel zeggen. Ik merk slechts op, dat wij de cijfers, die wij willen hebben en die nodig zijn om tot een beleid te komen, niet krijgen van het Centraal Bureau

voor de Statistiek. Daar vinden wij niet het antwoord op de vraag of het waar is dat 70% van de kassen in het Westland inmiddels van de banken zijn, van wie de grond in Nederland is, uitgesplitst naar provincies en streken, en welke tendensen zich daarin aftekenen. Onderzoek is nodig. Wij zouden graag willen, dat dit werd bevorderd vanuit het wetenschapsbeleid.

Wij hebben evenals de heer Van Thijn haast met de bedrijfsdemocratisering en wij zouden de visie van de Regering willen vernemen op de vraag of de SER, als die niet uit een bepaalde zaak komt, dit niet tijdig moet aanmelden in plaats van die zaak te traineren. Ten slotte kom ik aan het hoofdstuk van de politiek, die ik niet zozeer, zoals gezegd, met het woord 'onveiligheid' als wel met het woord 'onzekerheid' zou willen typeren. Wij hebben een week van de kleine zaakjes achter de rug: de brieven en de benoemingen. Naar ons gevoel spreekt er onzekerheid uit, als men een zaak als benoemingen zo breed gaat uitmeten, dat het woord 'kabinetscrisis' daarbij valt. Als dat gebeurde, zou wel het absolute dieptepunt in onze politiek worden bereikt. Sinds ik een berisping heb ontvangen van de christelijke kruideniersvereniging durf ik het woord 'kruidenierspolitiek' hiervoor niet meer te gebruiken.

Ik wil nog één opmerking hieromtrent maken. Sinds wij weten, dat de christen-democratische ministers stemopdrachten krijgen, is mijn fractie tot de trieste conclusie gekomen, dat de P.P.R. nog de enige partij is, die een extra-parlementaire band met het kabinet ziet en die nog kiest voor dualisme in ons staatsbestel met een eigen verantwoordelijkheid voor bewindslieden en fractie.

Minister Westerterp: De PTT heeft hier blijkbaar niet bezorgd.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Die opdrachten worden tegenwoordig via de media doorgegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over de ongelukkige brievenkwestie. Als een dergelijke zaak wordt opgeblazen in de publiciteit geloven wij niet dat de pers daarbij een eigen rol speelt, maar dat zij niet meer doet dan het wantrouwen weerspiegelen, dat bij het grote publiek bestaat tegen de politiek. Politici, die dat wantrouwen trachten uit te buiten voor eigen doeleinden en eveneens die zaak breed uitmeten, moeten niet denken dat hun woorden geloofwaardiger klinken dan de uitleg van de Minister-President. Wij zijn ook wantrouwig ge-

worden, sinds wij in het boek van de heer Schmelzer hebben kunnen lezen, dat de heer Romme de katholieke politici altijd adviseerde op te passen met de volle waarheid en af en toe de voorkeur te geven aan de halve waarheid. De wijze, waarop de Minister-President ons de zaak heeft uitgelegd, geeft ons daarentegen het gevoel, dat wij vertrouwen in hem kunnen hebben. In de tweede plaats is in de brievenkwestie – breed uitgemeten door de heer Wiegel – duidelijk geworden, dat de oppositie het wel moet hebben van rommelen in de marge. De heer Wiegel is intelligent genoeg om te zien, dat hij op de grote punten geen mogelijkheden heeft. Onzekerheid is er ook in ons partijpolitieke bestel. De P.P.R. gelooft niet in tandartsenpolitiek, het zoeken naar gaten om die vervolgens te vullen.

De heer W. Scholten (C.H.U.): Realiseert u zich dat u zich dat u zich daarmee ook weer aan een soort belediging schuldig maakt?

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Ik had deze vraag verwacht; ik heb het maandag bij mijn eigen tandarts gecheckt, en die aanvaardde dit beeld.

De heer W. Scholten (C.H.U.): Rechtvaardigt u daarmee deze onzin?

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Als u wilt overgaan tot beledigende taal, dan is dat helemaal aan u. Overigens is het merkwaardig dat voor het gat in het midden de grootste belangstelling schijnt te bestaan. De P.P.R. ontleent haar bestaansrecht juist aan een midden van dat gat. Wij willen voorkomen dat elke regering, welke het ook is, in feite betekent een regering van het kleurloze midden. Dat bedreigt je zowel bij een twee-partijstelsel, zoals dat waarin Engeland wordt geforceerd door het kiessysteem als bij een drie-partijstelsel met een middenpartij die met de ene en de andere kant kan regeren.

De heer Schakel (A.R.P.): Als er maar geen gat in de verstandskies zit.

De heer De Gaaij Fortman (P.P.R.): Dat is een van de weinige gaten die wel moeten worden gevuld. Dat ben ik met de heer Schakel eens.

Wij hebben wel een advies aan de partijpolitieke vernieuwers en dat is: Zoek niet een gat om dat dan vervolgens met een voor die kiezers aantrekkelijke serie ideeën te vullen, maar zorg dat je zelf weet wat je wilt en kijk of daar misschien nog kiezers voor zijn. De uitdaging in de politiek is steeds, zichtbaar

De Gaaij Fortman

te maken in het dagelijks beleid, dat je gelooft in datgene waarvoor je zegt te staan.

Ik ben aan het slot gekomen. De P.P.R. staat niet bekend als een club blinde-lingse volgers van het kabinet. Ik wil dat nu ditmaal ook niet beklemtonen. Wat ik wel wil beklemtonen is, dat wij geen spijt hebben van het bij het optreden van het kabinet uitgesproken vertrouwen. Wij spreken ook nu weer ons vertrouwen uit in de Regering en het respect van de P.P.R.-fractie voor de inzet en de werkkraft van alle be-windslieden.

De heer Verbrugh (G.P.V.): Mijnheer de Voorzitter! Toen dit kabinet ander-half jaar geleden voor het eerst in deze Kamer kwam, haalde de Minister-President een woord van de oud-testa-mentische Spreukendichter aan: Waar een visie ontbreekt, komt het volk om. Al is die tekst toen nogal vrij geciteerd, toch kon de Kamer eruit begrijpen, dat het kabinet een bepaalde visie had, een uitzicht, dat het aan het Neder-landse volk wilde voorhouden, zodat het goed met het volk zou gaan. Mijn fractie wilde toen het kabinet het voordeel van de twijfel geven. Het ka-binet dat aan het huidige was vooraf-gegaan, had weinig visie getoond; het was zwak, het had veel inflatie veroor-zaakt en moeite gehad met de be-voegdheidsgrenzen tussen kabinet en vakbeweging. Toen later bleek dat de nieuwe Minister van Financiën ineens een revaluatie doorvoerde, kregen wij bovendien de indruk dat er leven in het kabinet zat en dat er een nieuwe aan-pak zou volgen.

Maar als ik af ga op het regeringsbe-leid, dat nu in de Troonrede is voorge-steld, dan lijkt de visie grotendeels ver-dwenen. Er zit geen profetie in het be-leid. Nu wil ik niet uitsluiten dat indivi-duele ministers nog wel eens de gave der profetie bezitten, zodat de een pro-feteerde van 1976 en de ander van 1979, maar op het ogenblik toen het beleid werd vastgesteld dat in de stuk-ken zou komen te staan, is de visie weggebleven.

Dit is jammer, want de industriële lan-den van het Westen, en dus wij ook, zijn in een periode van teruggang ge-komen. Het ergste is het misschien in Engeland, waar Saoedi-Arabië het En-gelse tekort op de betalingsbalans zal indammen door leningen die Enge-land een stuk van zijn vrijheid ten op-zichte van Israël zullen kosten.

Bij ons is het weliswaar minder erg, onder andere als gevolg van het tegen-wicht dat ons aardgas tegen de geste-gen olieprijsen biedt. Maar toch mis-sen ook bij ons de mensen vertrouwen in de toekomst. Jongeren zijn het eco-nomisch groeigeloof kwijt, resulterend in een wanthopig zoeken naar nieuwe samenlevingsvormen en levenszin. Bij ouderen dringt pessimisme door als gevolg van schijnbaar onvermogen om de inflatie aan te pakken, terwijl berichten over bankfaillissementen sombere beelden uit het verleden oproepen. Nog erger is het bij anderen, die behoren tot de 650000 WAO-ers en zieken, waar Staatssecretaris Mertens onlangs op wees.

Onder deze omstandigheden is een bezieland en doelgericht regeringsbe-leid broodnodig om de knikkende knie-en te verstevigen. Maar dit blijkt niet uit de Troonrede. Daaruit blijkt voorna-melijk dat dezelfde overheid die door haar defensienota onvoldoende liet blijken op de bres te staan voor de ver-dediging van ons volk, nu probeert op veel gebieden een stevige greep op het leven der mensen te krijgen. In de meeste gevallen vraag ik mij af of dat helpt, want veel problemen kunnen pas opgelost worden als er iets van de mensen zelf uitgaat en niet als zij on-bezieland onder sterkere staatsinvloed komen te staan.

Op het punt van de Grondwet wil de Regering wetsontwerpen indienen na bespreking van de Grondwetsnota met de Kamer. Nu hebben wij in die nota al kunnen lezen dat de Regering de invoering van een districtenkie-stelsel voorstelt. Ik begrijp echter niet waarom de Regering drie maanden na het indienen van zo'n nota meewerkt aan een Troonrede, die zegt dat de Re-gering op weg is naar spreiding van macht en meer actieve deelneming aan het bestuur. Dat heeft ook politie-

ke betekenis. Want het gaat hier om een kiesstelsel, waarbij als ik het goed heb niet de kiezers, maar de politici van de partijen meer te zeggen zullen krijgen. Ik ontleen dit aan de bij Kluwer verschenen lezing 'Representatie en Participatie' die de Tilburgse prof. Van der Burg het vorig jaar voor het NKV hield, en waarin hetzelfde districten-stelsel van de regeringsnota wordt aanbevolen.

In de Hoofdlijnen van het beleid staat echter dat de betrokken Minister pri-oriteit wil geven aan wetsontwerpen betreffende de grondrechten. Betekent dit dat de Minister voor de indiening van een wetsontwerp over een distric-tienstelsel niet meer aan een datum uit deze kabinetsperiode denkt?

Het lijkt soms of de Regering het ge-vaar van een gebrek aan echte natio-nale kracht voor heel het volk wil neutraliseren door de aanwezige min-derheden onmondig te maken. Anders kan ik tenminste het bericht niet ver-klaren, dat een van de voornaamste auteurs die bewerkte dat de politieke minderheden zoveel mogelijk uit het bestuur van lagere openbare lichamen worden geweerd, als burgemeester van Rotterdam wordt genoemd.

De Minister van Economische Zaken legt nadruk op het begrip selectieve groei. Ook wil ik graag weten of wat de Minister-President in Nijmegen zei over selectieve groei en over een gro-tere greep van de Regering op de in-vesteringen meteen de visie is van de Regering? Zo ja, moet ik de koers van het kabinet dan zien als die van een so-cialistische regering, zodat Minister Pronk toch gelijk had toen hij destijds sprak over 'deze socialistische Rege-ning'?

De argumenten over het milieu en de schaarse grondstoffen zijn onvoldoen-de om de ondernemingsgewijze pro-ductie door een socialistisch stelsel te vervangen. Voor de bescherming van het milieu zijn goede wetten nodig en geen socialistisch stelsel. De Wolga is even vuil als de Rijn en de socialisti-sche Sovjet-Unie slaagt er al jaren niet in de graanschaarste te overwinnen. Ook op het gebied van de kernenergie geeft een staatsmonopolie weinig ga-ranties, zoals blijkt uit de Westduitse klachten over de te geringe beveiliging van de Oostduitse staatskerncentrale bij Greifswald. Weet de Regering al, of de Belgische 800 MW-kerncentrale bij Doel aan de Schelde, 5 km van onze grens, voldoende is beveiligd? Ik be-treure overigens de zwakke plekken in het kabinet, die een vertraging veroor-zaken bij de uitvoering van een redelijk

Verbrugh

kernenergieprogram op 235-uraniuumbasis, dat onze afhankelijkheid van aardolie zou kunnen verminderen. Is verder de Regering bereid, de kosten van Kalkar uit de algemene middelen te voldoen en de aanstoot uitlokkende heffing op elektriciteitsverbruik af te schaffen en dus de tweede motie-Drees overbodig te maken?

Ik vond geen aanzet van iets dat principiële de positie kan verbeteren van de zelfstandigen. Als de Regering zegt dat zij een gezond midden- en kleinbedrijf, ook in de landbouw, wil, waarom zegt zij dan niet dat zij in die sector ook voor de werkende kleine ondernemers meer zekerheid wil? Ik denk bij voorbeeld aan maatregelen die erop zijn gericht te voorkomen dat de ene helft van de bedrijven steeds groter wordt, waardoor de andere helft kleiner wordt of verdwijnt. Daarbij moet de kwaliteit van de dienstverlening worden bevorderd. Maar de Regering komt vandaag niet verder dan dat zij zegt dat van de aangekondigde fiscale en sociale maatregelen ook de zelfstandigen voordeel hebben en verder komt zij slechts tot incidentele hulp, die het klimaat voor de zelfstandigen niet fundamenteel verbetert. Zolang hier geen blijvende maatregelen worden opgezet, heeft het midden- en kleinbedrijf weinig toekomst. In bepaalde takken van de middenstand raadt bijna niemand zijn kinderen aan door te gaan in de branche van hun vader.

Ik wil graag mijn waardering uiten voor de maatregelen van om- en bijscholing en verhoging van mobiliteit, die de Minister van Sociale Zaken voorstelt om de werkloosheid te bestrijden. Wel spijt het ons, dat wij over de werkloosheidsbestrijding alleen nog maar een interim-nota kregen. Daardoor moet de langetermijn-aanpak nog wachten. Het wil er bij mij echter niet in, dat de uitgavenstijging van 23% op de begroting, – dat is 4,7 mld. meer dan de evenredige stijging met het nationale produkt, – nodig is voor een werkgelegenheidseffect van 45000 manjaren. Ontwikkelingshulp stijgt met 36%, maar heeft geen werkgelegenheidseffect bij ons; CRM stijgt met 31% en Sociale Zaken en Volksgezondheid samen met 58%, maar de uitgaven voor CRM hebben weinig indirecte werkgelegenheidseffecten. Was het effect voor de werkgelegenheid niet veel groter geweest door concentratie op uitgaven voor Verkeer en Waterstaat en Volkshuisvesting, waar ook flinke indirecte werkgelegenheidseffecten kunnen optreden?

Nogmaals moet mij van het hart dat ik het betreurt, dat de Regering 10000 arbeidsplaatsen bij Defensie verloren laat gaan, terwijl handhaving daarvan een versterking van onze defensie zou betekenen.

De Minister-President zei dat een vervroegde pensionering misschien een oplossing kan zijn voor het werkloosheidsprobleem. Ik zal dit niet toejuichen. De moeite van het vroeg gepensioneerd of zonder werk zijn, is niet alleen dat men minder inkomen krijgt, maar ook dat men buiten de maatschappij staat en collega's en kennissen verliest. Daarom wil ieder, die gezond is, meedoen met het maatschappelijk leven. Maar om te kunnen meedoen, moet men een goedkope produkt leveren dan de arbeidsbesparende machines. Daarom is voor de herinschakeling in het arbeidsproces een matiging van de loonstijging nodig. Uit overwegingen van een nationale solidariteit kan ook het hoger personeel met die matiging meedoen. Maar de gedachte, dat alleen de inkomens van de hoger betaalden moeten worden gematigd, terwijl de lagerbetaalden dan nog verder kunnen stijgen en dat zo de werkloosheid kan worden opgelost is een droombeeld. Ook een afroomsysteem lost dat niet op. Verder wil ik de Minister van Financiën vragen, of het wel juist is, de extra 2,5 mld. van het aardgas op te souperen, zoals nu gebeurt. Had dit bedrag niet gereserveerd moeten worden voor enkele eenmalige projecten, waarmee ook het nageslacht is gebaat, bij voorbeeld de aanleg van de Oosterscheldedam met caissons met kleppen en proefprojecten voor het gebruik van nieuwe energiebronnen? Het overschot op de betalingsbalans maakt revaluatie mogelijk, maar de Regering wil dit niet, omdat de werkloosheid dan meer zou toenemen. Maar in de jaren voor 1940 probeerden verschillende landen eveneens hun werkloosheid tegen te gaan door met behulp van valutadumping de prijs van hun munt laag te houden. Daardoor werden weer andere landen gedupeerd in hun handelsmogelijkheden. Is de Minister dat nu ook niet aan het doen, namelijk door goedkoop houden van de gulden de internationale handel duperen? Is het niet beter te zorgen voor een evenwichtige betalingsbalans?

Bij een revaluatie zouden wij ook een geringere stijging van het binnenlandse prijspeil krijgen, hetgeen het eerst zal opvallen bij de aardgasprijs. De 100 mln. extra ruimte voor CRM zal onder andere besteed worden voor het stre-

ven naar het behoud van bedreigde waarden. Dat klinkt verstandig conservatief. Maar welke bedreigde waarden bedoelt men hier? Wat de Troonrede verder zegt over het dienstbaar maken van de media aan permanente vorming begreep ik niet. Is hier niet het gevaar van staatsbevoogding met geestelijke dwang levensgroot aanwezig? Ook wil de Minister dat alle gesubsidieerde instellingen gedemocratiseerd zijn, zodat het personeel medezeggenschap krijgt. Ziet de Minister hier geen gevaar voor verlies van de identiteit van een instelling?

Mijn fractie betreurt het, dat de Algemene Vergadering van de VN de geloofsbrieven van Zuid-Afrika niet heeft aanvaard en acht het juist dat Nederland tegen deze niet-aanvaarding stemde. Maar wij betreuren het ook, dat de Minister van Buitenlandse Zaken alleen maar kritiek op Zuid-Afrika liet horen en nooit eens spreekt over de goede dingen die daar zijn. Ik denk bij voorbeeld aan de arbeidsvoorwaarden voor Bantoes in Zuid-Afrika die veel beter zijn dan in Kenya of bij voorbeeld Liberia. Zou de christelijke ethiek hier niet de hebzucht van de werkgevers tegengaan? Ik bedenk dat wij van Zuid-Afrika kunnen leren, dat in dit land de vergaderingen van de Ministerraad met gebed worden begonnen. Heeft de Minister, doordat hij zo weinig op het goede van Zuid-Afrika wees, niet indirect bevorderd dat de andere staten in de VN zijn gaan denken dat tegenover Zuid-Afrika alles geoorloofd is, inclusief het weigeren van geloofsbrieven?

Wij hebben het vroeger dikwijls betreurd dat de hulp aan ontwikkelingslanden beperkt bleef tot financiële en technische zaken. Want voor de ontwikkeling van een land zijn ook geestelijke en zedelijke factoren nodig, en daarom moet een goede ontwikkelingssamenwerking mijns inziens gepaard gaan met voorlichting over de universele betekenis van Gods Wet voor de normering en het perspectief van een jong ontwikkelingsland. Ik weet niet of dit dezelfde universele waarden zijn, die de heer Van Thijn beoogde, waarvoor hij een internationale actiegroep wilde opzetten.

Maar nu zegt de Troonrede dat de ontwikkelingshulp wordt verleend onder andere met het oog op het aldaar gevoerde beleid. Daarom verbaasde ik mij te meer dat een autoritair materialistisch geregeerd land als Cuba, waar het nationaal produkt per hoofd hoger is dan in welk ander door Nederland gekozen concentratieland, voor 1975 als bijzonder concentratieland is

Verbrugh

aangewezen. Waarom gaat er zoveel hulp naar landen met een sterk socialistische signatuur, waar geen oppositie wordt erkend? Waarom krijgt bijvoorbeeld Zambia bijzondere hulp en Malawi, waar men veel armer is, niet? Steunt het ontwikkelingsbeleid feitelijk op de gedachte van hulpverlening aan ideologische geestverwanten, of op de gedachte dat het de armsten zijn, die geholpen moeten worden?

Ook onze fractie verbaast zich over het migratiebeleid van Surinamers naar ons land. Want wij staan hier voor de keuze: óf wij voeren in Nederland hetzelfde toelatingsbeleid als er in Suriname altijd was voor Europese Nederlanders; óf wij breiden het enigszins verzwakte zuilensysteem van onze Nederlandse staat uit met een Surinaamse zuil erbij, met eigen zendtijd, een eigen politieke partij, enz. Het vervelende is dat je bij de andere zuilen niet aan iemand kunt zien of hij bij voorbeeld socialist of calvinist is. Maar bij deze nieuwe zuil kan je het wel zien. Dat compliceert de zuilenproblemen. Als de gezinsleden van de Vara-contribuanten gedoemd waren om met een gekleurd petje te lopen, waardoor je ze kunt herkennen, zou het ook niet leuk worden in Nederland. Daarom wil ik, voordat ik motie nr. 3 van de heer Drees overweeg, rechtuit van de Regering horen, waarom zij niet bevordert dat op het vliegveld Zanderij een controlepost wordt geopend, zodat alleen die Surinamers hier kunnen komen, die hier wegens een bepaalde, niet aan de Bijstandswet ontleende reden moeten zijn. Is het soms omdat het kabinet van Suriname af wil en nu een schuldig geweten voelt?

Ten slotte wil ik iets zeggen over de democratie.

Mijnheer de Voorzitter! De Regering sprak haar vreugde uit over de wil tot herstel van de democratie in Portugal en Griekenland. Maar wat bedoelde zij met herstel van de democratie in Portugal? De jaren 1900–1910 waren in Portugal de periode van bomaanslagen en anarchie. In 1908 werden de koning en de troonopvolger gedood. In 1910 werd Portugal een republiek, die vijandig stond tegenover de godsdienst. Priesters werden vervolgd en weggejaagd, kerken verbrand. Grote massa's Portugezen bleven ongedoopt. Van 1910 tot 1926 telde Portugal 44 regeringen en maakte het land 20 staatsgrepen mee. U kunt het lezen in de Winkler Prins van 1972. Pas in 1928, toen Salazar aan het bewind kwam, ontstond er openbare rust en orde, zo voegt de Winkler Prins er nog

bij. Ook de positie der kerken werd draaglijker.

Nu bepleit ik uiteraard geen autoritaire regimes. Ik wil een echt parlementair stelsel zoals wij dit hebben. Maar sinds 25 april lijkt het of in Portugal het oude leven zich voorlopig nog herhaalt. Ik lees ten minste van een mislukte staatsgreep, onteigeningen, huiszoekingen, arrestaties en complotten. Het lijkt erop, dat in Portugal inderdaad een herstel van het politieke leven van voor Salazar plaatsvindt, maar of het herstel van de democratie is, betwijfel ik nog. Had de Minister zijn halleluja over Portugal niet wat gedempter moeten uitspreken? Heeft hij garanties dat Portugal niet het strijdtoneel gaat worden, waar uiterst links en uiterst rechts elkaar de macht betwisten en waarbij Portugal als NAVO-bondgenoot vrijwel verloren is?

Voor 1940, toen een groot deel van Europa in dictatuurstaten was veranderd, hebben landen als Engeland, Nederland en de Scandinavische staten zich niet laten meesleuren in de greep van radicaal-rechts of radicaal-links vanwege de principiële godsdienstige en vaak ook politieke voorlichting. Die God erkent als Souverein van de wereld, buigt niet voor de afgod van de macht, die het fascisme leert, en ook niet voor de afgod van maatschappelijke krachten, die het marxisme preekt. Hij zal er juist krachtig verzet tegen bieden, omdat hij het Woord van God laat zeggen wat goed en kwaad is, en niet zijn zelfzuchtig eigenbelang. En daarom zal hij voor de vrijheid van alle burgers op de bres staan.

Als men nu over democratie in Portugal en Griekenland spreekt en daarmee niet bedoelt een samenleving van staatsgrepen en revoluties, maar een betrouwbare staat met een parlementair stelsel, dan moet men bidden en bevorderen dat er in die landen veel actieve Christenen zullen zijn, die de verschillen tussen kerk en staat eerbiedigen en die ernaar streven dat in de staat Gods geboden worden erkend. Op die manier wordt er een vrije en veilige samenleving in Europa bevorderd.

Daarom valt het te betreuren dat dit kabinet, dat met zijn vele maatregelen probeert een stevige greep op het particuliere leven in de maatschappij te krijgen, zich zo consequent opstelt alsof er geen God is in de wereld. Want opnieuw bleek dat in de slotwoorden van de Troonrede de bede voor onze wijsheid en kracht was vervangen door een beleefdheidszin. In plaats daarvan kregen wij wel allerlei uitdrukkingen en krachttermen in het fameus

geworden Bibeb-interview met een van de Ministers. Een paar dagen geleden verschenen er woorden van de Minister-President zelf in de kranten, die ik niet wil herhalen, maar waarvan ik alleen wil zeggen, dat ik ze 'Den Uyl-vergeten schandelijk' vind.

'Waar een visie ontbreekt, komt het volk om', zei de Minister verleden jaar. Ik vrees dat de Minister nu bezig is deze profetie aan ons volk te voltrekken, want door zo'n houding ontmoedigt de Regering het onderricht in de Bijbelse christelijke leer in allerlei kringen van ons volk, terwijl dit toch al wordt verwaarloosd. Zelfs zijn er belangrijke delen in het beleid, waardoor zij linkse agnostische stromingen zal aanmoedigen.

Daardoor verzwakt zij, net als in de ideologisch bedreigde Middellandse Zeestaten, de weerstand van het volk tegen radicale stromingen, of die nu van rechts of van links komen. Omdat echter – zoals Heldring dit vanavond in de 'NRC' schreef – ten slotte meer miljoenen mensen onder linkse dan onder rechtse dictaturen leven, is de kans het grootste, dat velen langzaam wegglijden naar het model van de socialistische eenpartij-staten. Van deze wordt al zoveel kritiekloos aanvaard door de media – ik denk aan Tanzania of aan de manier waarop het machtsmonopolie voor Frelimo wordt verkozen boven een volksstemming – dat het zonder geloof haast niet mogelijk meer is om weerstand te bieden. Daarom wil ik met een bede eindigen, dit maal een bede in de betekenis van een verzoek aan de overheid: Laat, Regering, in uw verklaringen die bestemd zijn om door het Nederlandse volk te worden gehoord, de visie, de profetie niet ontbreken, maar dan zo, dat daarin iets doorklinkt van ons aller afhankelijkheid van God en van onze hoop op genade. Dat kan wonderen werken tot behoud van ons vrije leven en helpen bij de versterking van onze weerstand tegen heel- of half-dictatoriale stromingen in de toekomst.

De heer **Abma** (S.G.P.): Mijnheer de Voorzitter! De Troonrede 1974 was kant en klaar. Er zal weinig fantasie bij zijn, als wij veronderstellen, dat allen, die bij de compositie betrokken waren, een zucht van verlichting hebben geslaakt. De rede is gedrukt en wel. Vele dingen heten tegenwoordig handen en voeten te krijgen. Volgens dat proces bemachtigde een angstige gebeurtenis in ons eigen Den Haag een schrijvende hand, die tot aller ontsteltenis

luguber en grimmig drie volzinnen zette boven de royaal gedrukte Troonrede: 'Ons land is opgeschrikt door een daad van terreur'. Een andere dimensie werd toegevoegd aan de landspolitieke actualiteit. Een geheel andere werkelijkheid drong zich op. De wereldpolitieke polarisatie koos in onze vaak als gezapig gedoodverfde samenleving een operatiebasis. Ik ga niet in op de afwikkeling. Voor zover het beleid van de Regering gericht was op de ongedeerde vrijlating van de gegijzelden, is het beleid geslaagd. Nakaarten heeft weinig zin. Het gaat erom of de Regering haar lessen leert uit de dramatische gebeurtenis. Ik noemer alvast dat de gang van zaken beees van hoe groot belang het is, dat onze politie altijd gewapend is om bij zeer plotselinge eventualiteiten van dit kaliber niet met blote handen te staan. Terreur komt voor in het escalierend rijtje waarover in deze Kamer nog niet zo lang geleden is gediscussieerd toen het ging over de burgerlijke ongehoorzaamheid. Velen doen daarover luchthartig. Wanneer men een tijgerjong in de huiskamer laat dartelen dan is na verloop van tijd de aardigheid er geducht van af.

De Regering wilde een ontkenning voorkomen als met de gegijzelden destijds in München. München heeft evenwel uit de periode voor de Tweede Wereldoorlog een heel andere associatie. Gemakshalve spreek ik van München I en München II. Een ongehinderde aftocht als van de drie Japanners geeft de smaak in de mond van München I. De Minister-President heeft dit ook uitgesproken als ik hem goed heb beluisterd. Daarom lijkt het mij een opdracht voor de Regering om een weg te vinden die tussen beide Münchens door voert. Dat bedoelt mijn fractie met het lessen trekken uit het voorgevallene in de Franse ambassade. In ieder geval mag ons land niet de zwakke plek worden in de wereld. Het gaf voldoening dat in de Troonrede de bede, die vorig jaar door de achterdeur werd geëlimineerd, dit jaar door de voordeur terugkeerde. Er werd gezegd: ons volk hoopt en bidt dat dit mag gelukken. Ik zoek geen spijkers op laag water. Ik ga ervan uit dat de Regering zichzelf royaal heeft ingesloten als het ging om de aanduiding 'ons volk'. Ook interpreteer ik het voegwoord 'en' niet als een voegwoord dat beoogt het volk op te splitsen in een hopend en een biddend deel. Het woordje 'en' geeft een nauw verband aan van handelingen die bij

elkaar horen, te weten 'hopen' en 'bidden'. Wij trekken hieruit de conclusie dat de praktijk, al is het misschien die van de nood die doet bidden, sterker is dan de theorie die vorig jaar werd gehuldigd bij het weglaten van de bede. De natuur was sterker dan de leer. Er is gezegd dat de kerk de bede niet heeft te eisen. Ik weet dat hog zo net niet. Men is ten slotte kerk of niet. De kerk heeft alle volkeren en alle mensen door het evangelie op te roepen met het bevel van bekering en geloof, ook met bevel tot het gebed. Wat de wijze waarop betreft zal zij gaarne het recept van de apostel volgen: hoewel ik grote vrijmoedigheid heb bij Christus om te bevelen wat betaamt, zo bid ik nochtans liever door de liefde. Daarom doen wij het diepgemeend verzoek aan de Regering om na de dringende ervaring die noopte tot opname van het gebed de tere aangelegenheid voor de toekomst opnieuw serieus te overwegen. Wanneer wij de geschikte tijd voorbij laten gaan totdat vrees, benauwdheid en angst ons overkomen, zoals vlak voor prinsjesdag het geval was, kan het zijn dat wij roepen, dat wij hopen en bidden, maar dat God niet zal antwoorden. De Regering kan dit alles lezen in het eerste hoofdstuk van het boek van de Spreuken. Wij willen er met klem op aandringen, het niet zo ver te laten komen. Ik dacht dat een 'weest gewaar-schuwd' eveneens een les was uit het gebeurde. Indien de terreuractie niet had plaatsgegrepen, hadden de eerste woorden van de Troonrede geluid: Het conflict in het Midden-Oosten. Dit is terecht, want de gebeurtenissen in het Midden-Oosten bevatten de ontkenning van de wereldgeschiedenis. Een antwoord buitenlands beleid mag dit centraal gegeven niet over het hoofd zien. Jeruzalem blijft die lastige steen.

Het is zaak niet over die steen te vallen en niet onder die steen verpletterd te geraken. De begroting van Buitenlandse Zaken spreekt van een dialoog met Israël en samenwerking met de Arabische volken. Het is toch niet de bedoeling om de ene natie aan de praat te houden en met de andere in zee te gaan? De Troonrede doet nogal zonnig, nogal optimistisch over de situatie met name in Europa; Portugal en Griekenland worden speciaal genoemd. In Portugal gaat het overigens nog niet zo naar wens. Ook in andere landen is sprake van onrust, regeringswisseling en economische impasse: Italië, West-Duitsland, Engeland en niet te vergeten de Verenigde Staten. De wereld is vol wrevel. Vrede en veiligheid zijn nog ver buiten bereik. Het is realistisch, dit terdege voor ogen te hebben. Realisme is – het is vanmiddag al eerder gezegd – vaak beter dan optimisme, en daarom dient de Regering haar verantwoordelijkheid te gevoelen voor de noodzakelijke en alleszins geloofwaardige defensie. Wij willen bovendien nadrukkelijk stellen, dat de aankoop van vervangende gevechtstvliegtuigen geen zaak mag zijn van politieke touwtrekkerij. Het defensieve aspect moet prevaleren.

Ontwikkelingshulp kan een bijdrage leveren tot de gewenste ontspanning, maar dan moet die ook gericht zijn en niet eenzijdig. De prioriteiten mogen niet uitgaan naar landen en groepen, die subversieve acties in het vaandel hebben geschreven. De heer Van Thijn heeft vanmiddag de houding van de Verenigde Staten in Chili gegispt. Ik wil niet als kampioen van de Verenigde Staten optreden, maar is het niet met twee maten meten, wanneer men in andere landen de bevrijdingsbewegingen met bijzondere nadruk juist wil steunen? Ook begrijp ik niet, dat de bijzondere aandacht voor Cuba en Chili niet meer op het lijstje voorkomt. Waar marxistische ideologieën de geesten boeien, is de geestelijke vrijheid in gevaar. Ook Egypte is reeds besproken. Is op het congres in Boekarest namens ons land in elk opzicht het standpunt van het hele kabinet vertolkt? De beslissende regeling van de groei van de wereldbevolking is geen regeertaak. Is het inderdaad heilzaam dat voor het gezin als instelling van de Schepper alternatieven moeten worden gezocht? Is dat het belang van de volken in deze wereld? Wij vinden dat verwerpelijk. In het algemeen hebben wij er bezwaar tegen, wanneer in de bejegening van andere volken met twee maten wordt gemeten. Sommige

Abma

landen zijn per definitie voortdurend de bonte hond en andere mogen net zoveel koeien stelen als zij willen. Het is noodzakelijk dat voor de immigratie van de Surinamers een eerlijke en rechtvaardige oplossing wordt gevonden, die niet alleen voor het moment maar ook voor de toekomst geen moeilijkheden schept. Moet niet naast het eigen land Suriname tegelijk aan de Bijlmermeer een Surinaamse zelfstandigheid worden toegekend? De zaak van de Zuid-Molukkers verdient, mede gelet op in het verleden gedane uitspraken, geen laconieke terzijdestelling als een irreële illusie. Het gijzelingsdrama bewees hoe slechts drie figuren een heel land en de halve wereld in bedwang hielden. Heeft de geschiedenis niet aangegevoond dat de meest onmogelijke verwachtingen, verlangens van kleine volken en groepen, uiteindelijk ongedacht en verrassend een vervulling vonden omdat zij op diepe overtuiging berustten en van betere methoden gebruik maakten dan van verwerpelijke terreur? Weinigen zijn ten kwade, maar evenzeer ten goede tot verbazingwekkende dingen in staat. De onlangs gehouden verkiezingen ontnamen niet direct aan het kabinet elk mandaat en elk vertrouwen. Toch zijn er wel accenten verlegd. Voorzover diverse regeringspartners hun bijdrage leverden voor het regeerprogramma, vragen wij ons af of bijvoorbeeld het districtenstelsel en de gekozen formateur niet uit het lijstje van de grond- en kieswetwijziging kunnen worden geschrapt, nu de partij van de inbrengers een aanzienlijke reductie heeft getroffen. De basis hiervoor is uiterst smal geworden. Het kabinet moet zich realiseren dat de representativiteit er heel anders uitziet. Dat moet het beleid toch wel gecompliceerder maken. Over een van de primaire beleidsdoel-einden, namelijk spreiding van macht en kennis, hebben wij vragen en twijfels. Het is inspraak en participatie wat de klok slaat. Daarbij gaat het om participatie van alles en iedereen. Het voor-naamste van participatie, particulier initiatief, past echter niet in het schema. Soms krijg je de indruk dat het hele systeem van inspraken, demonstreren en actie voeren ten slotte resulteert in een slim 'verdeelt en heerst'. De spreiding van macht brengt zoveel verwarring en frustratie, dat uiteindelijk slechts de staat alles gaat beschikken. Wij maken ons ernstig zorgen over de presentatie van het kabinet. Dan praat

de een, dan de ander zijn mond voorbij. Al dat geschrijf en gewrijf over nietes en welles en over de vraag, of deze dan wel gene het bij het rechte eind heeft en de waarheid heeft gesproken, haalt het kabinet op bedenkelijke wijze omlaag. Ook het gekibbel in de gedwongen verbintenis van progressief en confessioneel is weinig verheffend. Het is echt: van elkaar meugen ze niet, bij elkaar deugen ze niet. Dat valt enigermate te begrijpen wanneer wij bedenken, dat de jongste evoluties hebben aangetoond dat de progressieven de confessionelen als kiespijn kunnen missen, wanneer zij hen niet nodig hebben. Al de confrontaties in en buiten het parlement – of het nu over de burgemeestersbenoeming van ons Watergate, onze waterpoort Rotterdam gaat dan wel over iets anders – geven de suggestie van een botsautootjesbeleid. Dan vliegt men hier en dan daar met een klap tegen elkaar op; een gedegen en consistent beleid is anders.

Met genoegen hebben wij vernomen dat de Minister-President na afloop van het gijzelingsdrama heeft gesproken over misdadigers die hun gerechte straf niet ontgingen. Dat was de bittere nasmaak. 'Hun straf', zei de Minister-President. Je dorst zo langzamerhand het woord 'straf' niet meer op de lippen te nemen. De natuur bleek sterker dan de leer. Het is de tweede keer dat ik dit vaststel.

Hoe staat het overigens met de straffen? Was de klacht van mr. Reuder niet terecht? Hij zei: Er worden veel straffen uitgesproken, maar niet ten uitvoer gelegd. Hoofdinspecteur P.A. de Jong drong bij zijn afscheid aan op strenger bestraffen. Het is de hoogste tijd, merkte hij op. Hij sprak over levenslang; de doodstraf wilde hij niet, omdat deze straf niet effectief bleek. Het gaat echter niet allereerst om volmaakte preventie; het gaat om de goddelijke eis en de rechtvaardige vergelding. Angst en wraakgierigheid kunnen, nu het aantal afschuwelijke moorden toeneemt, het pleidooi voor de door Gods Woord geëiste straf onzuiver doen klinken. Wij willen slechts pleiten op goede gronden.

Behalve uitbreiding van het politieapparaat is toch ook een consciëntieuze overweging van de strafmaat geboden om de toenemende misdadigheid het hoofd te bieden. Een vervijftienvoudiging van het aantal inbraken in het tijdvak van de jaren vijftig tot 1972 liegt er niet om. Wij gaan akkoord met de aangekondigde uitbreiding van het politieapparaat alsook met de verbetering van

de toerusting. Het is allemaal zeer loffelijk.

Dit alles zal evenwel niet baten, als de politie niet ervaart dat aan haar activiteiten gevolg wordt gegeven. Wanneer alle verballen in de prullenmand verdwijnen en haar optreden onvoldoende wordt gedekt, zal dit alle lust voor het werk en alle zin voor de arbeid wegnemen.

Justitie heeft het moeilijk, zo lees ik in de begroting, met de snelle verandering van zeden en gewoonten. Dat kan, maar Justitie moet ook weten dat niet alle zeden en gewoonten ten goede veranderen. Al te tolerant is overtredders gek. De Troonrede spreekt eufemistisch van 'verruwing'. Zeg gerust: verwildering.

Wij hebben meer dan eens aangedrongen op beteugeling van het kwaad van de abortus. Er werd niet opgetreden omdat op korte termijn wetwijziging was te wachten, zo heette het. Wij staan niet te dringen om wijziging, hoe dan ook en van welke kant ook. De bestaande wetgeving geeft mogelijkheden genoeg. Het is een hypocriete situatie vigerende wetten buiten werking te stellen voor wijzigingen die eindeeloos uitblijven. Dat is onverantwoord. Wie kan dit verdedigen!

Zeden en gewoonten wijzigen zich ongewoon snel. Men kan ook zeggen: De ongebondenheid neemt hand over hand toe. Mogen wij verwachten, dat de 31 % stijging van de middelen voor CRM er speciaal toe zullen dienen het zedelijk niveau in christelijke zin welbewust te verhogen? Ons land wordt overspoeld met allerhande wat juist de zeden bederft. Hier mag geen bewindsman het water opening geven, want een overstroming volgt prompt. Geen na-ons-de-zondvloedbeleid!

Het beleid zal erop gericht moeten zijn, de veelzijdige meningsuiting veilig te stellen, lezen wij. Is dat bij uitstek zaak en taak voor de Regering? Velen zijn geschrokken van de uitspraak. Het heet dat het uit de pen is geslipt maar dan wel geslipt in een richting die het kabinet toch wel een beetje geneigd is uit te gaan: ieder mag zijn zegje doen maar wij maken het uit.

Ook in het onderwijsbeleid proeven wij herhaaldelijk het graag bepalen van inhoud en richting. Het Departement van Onderwijs en Wetenschappen stelt een hele serie nota's in uitzicht. Andere departementen zijn trouwens ook niet onproductief in dit opzicht. Straks zien wij door de bomen van de nota's en het geboom daarover het bos van het beleid niet meer.

Abma

De democratisering van het onderwijs is in volle gang. Wij willen niet vallen over de leus van gelijke kansen voor iedereen. Wel is het eerlijk, duidelijk te stellen dat een zo breed mogelijke deelname aan alle opleidingen onmogelijk voor ieder een werkkring kan garanderen die in overeenstemming is met zijn opleiding. Bij loting begint trouwens Leiden reeds in last te komen. Beroepen, ambten, functies als totaliteit vertonen het beeld van een piramide. Het is niet mogelijk die ondersteboven overeind te zetten.

Het democratiseringsstreven is dit jaar gestuit op de stichtingsvorm. Gaarne vernemen wij daarover het juiste. Natuurlijk kunnen er misstanden zijn maar de stichting is toch een rechtsvorm die bij de wet is geregeld. Bovendien kan het funest zijn wanneer allerlei activiteiten die met toewijding worden verricht door sommigen onder de voet worden gelopen.

Het kabinet ziet zich gesteld voor de bijzonder zorgelijke taak, de werkloosheid in te perken. Een andere urgente prioriteit, de bestrijding van de inflatie, komt er mager af en is zelfs op de tocht geraakt. Wat voorshands is beraamd mag een druppel heten op de spreekwoordelijke gloeiende plaat. Hachelijk is juist het structureel karakter van de werkloosheid. Mensen wie de moed in de schoenen zink zeggen dat wij er maar mee moeten leren leven. De herinnering aan de dertiger jaren is bitter. Hoe vaak is ons wijs gemaakt dat zulke toestanden nooit meer zouden voorkomen! De kennis en de wetenschappen zouden zover zijn gevorderd dat deze ellende voorgoed zou zijn uitgebannen. Maar intussen! Het euvel rechtvaardigt hals over kop injecties en grotere economische groei, terwijl juist plechtig was besloten die drastisch te betuigen ter wille van het milieu en dergelijke.

Andermaal merken wij dat de natuur sterker is dan de leer. Het is voor de derde keer.

Moelijk is ook de discrepantie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Of alle voorgestelde oplossingen tot oplossing zullen voeren is nog zeer de vraag. Denk aan werktijdverkorting, snelle pensionering en dergelijke maatregelen. Kunnen die niet de beunhazerij in de hand werken, zoals ook is gebeurd toen de onderhoudskosten voor eigen woning niet meer als aftrekpost konden worden opgevoerd? Bovendien, wat zal dat allemaal gaan kosten?

Hier en daar zullen beperkingen van groei onvermijdelijk zijn om uitputting te voorkomen. Voor de visserij, bij voorbeeld, worden de quota teruggebracht. Dat betekent fricties.

Zijn er maatregelen in voorbereiding, bij voorbeeld de instelling van een overbruggingsfonds, om de repercussies op te vangen?

Ondertussen moeten Regering en parlement bij alles wat uiteengezet is nog maar afwachten of het bedrijfsleven tot overeenstemming komt. Het wachten is op het centraal akkoord.

Is er oog voor het feit dat bij gebrek aan mogelijkheden voor loonsverhoging er wordt gestreefd naar compensaties om toch te voldoen aan de zucht om met alle geweld iets in de wacht te slepen?

Is het gevaar volkomen hersenschimmig dat door allerlei eisen die ingewilligd worden de slagvaardigheid van het bedrijf verdwijnt? Men kan de kip die de eieren legt slachten; men kan de kip ook zo ziek maken dat er van eiervooruitgang niets terecht komt.

Het ligt in de lijn van de sterke die de zwakke steunt om het mes op tafel te leggen tot het bereiken van de afroming van onevenredige winsten. Wie maakt echter in een handomdraai uit wat onevenredige winsten zijn? Bestaat niet de mogelijkheid dat zodoende niet de sterken de zwakken opvijzelen, maar dat, tot overmaat van ramp, de zwakken de sterken mee naar de bodem sleuren?

Het is een gevaarlijk experiment, omdat van de effecten niets valt te zeggen. Zou een beter investeringsklimaat ook geen gunstiger resultaten kunnen opleveren voor de werkgelegenheid dan het soms kunstmatig rekken van zwakke bedrijven? Kunnen deze maatregelen bovendien niet kapitaal- en bedrijvensvlucht stimuleren? Zijn hierover gegevens?

De begroting is hier en daar een vat vol tegenstrijdigheden. Belasting wordt verlaagd en daartegenover worden lasten weer verzwaaard. Wat is dan ten slotte de uitkomst?

De toename van de rijksuitgaven ontmoet bij mijn fractie bedenking. Allereerst kan er gerechtvaardigde kritiek zijn op de bestedingsbestemming van de extra uitgaven. Daarover heb ik reeds het mijne gezegd.

Voorts is het de vraag of allerlei uitgaven en subsidies niet posten scheppen die al heel ras autonoom gaan worden. De Minister van Financiën van de toekomst – wij krijgen misschien ook een Partij van de Toekomst – zit er mee

opgescheept. Het is slechte politiek te veronderstellen dat wie dan leeft wel zorgen zal. Hij moet het nog kunnen ook.

Wat de koopkrachtinjectie betreft is interessant en niet minder relevant wat wij lezen op blz. 15 van de 'Macro-Economische Verkenningen':

'Met als conclusie dat de substantiële vermindering van geregistreerde arbeidsreserve op korte termijn door koopkrachtinjecties een illusie is.'

De Regering ziet mogelijkheden tot meer uitgaven in de collectieve sector en tevens mogelijkheden tot verlaging van de belastingen. Het lijkt of liberaal en socialist samen in één kabinet zitten. Dit is mogelijk dank zij de extra aardgasopbrengst en de sterke betalingsbalanspositie, die blijkbaar de groei van het begrotingstekort goeddoet.

De olieboycot had het uitgerekend op ons land voorzien. De uitkomst was averechts. Dank zij de Arabieren. 'Het Vrije Volk' noemde de manipulatie met aardgasopbrengsten en de vergroting van het tekort een truc die je maar één keer kunt toepassen.

Vanwaar die sterke betalingsbalanspositie? Kan dit soms een gevolg zijn van het feit dat de investeringen zijn achtergebleven? Het lijkt mij in elk geval verantwoord dit eerst even te onderzoeken.

Was het niet beter geweest voor de beschikbare baten en middelen een creatiever bestemming te vinden? Een dergelijke creatieve bestemming verdient de voorkeur boven de recreatieve bestemming. Met creatief is dan bedoeld een beleid dat arbeidsplaatsen schept.

Valt niet te vrezen dat, als gevolg van beleidsvoornemens – ik denk nu met name aan de nota huur- en subsidiebeleid – een heel aantal subsidies net zo structureel worden als de werkloosheid?

Op berekeningen moeten wij ons bovendien niet verliezen. Bij de uitvoering worden begrote bedragen heel snel verdubbeld. Daarvan zijn voorbeelden genoeg. Wij kunnen ze wel op een rijtje zetten. Er zijn vele posten die autonoom worden en dan geldt dat de toekomst de last ervan zal dragen.

Alle schone verhalen ten spijt en ondanks de ontkenning, wil het ons voorkomen, dat de Regering wijs doet, heel alert te zijn op wat genoemd zijn de signalen van 1929. Het is een koud kunstje om allerlei verschillen tussen toen en nu op een rijtje te zetten. Dat is ook wel gebeurd. Er behoeft echter

Abma

soms maar één punt van overeenkomst te zijn waardoor het er somber genoeg kan uitzien. Daarom geldt de uitspraak: Bezint eer u begint. Was een betere bestemming van de beschikbare middelen niet beter geweest dan een uitgave ter wille van het 'Keerpunt '72' – prestige? De heer Van Thijn heeft gesproken over: 'Keerpunt-manie'.

Alle kiezers die even verder kijken dan hun neus lang is, zullen de zaak doorzien. Neen, niet de bekwaamheid van de bewindslieden, de deskundigheden van de economische talenten, voorzagen in de uitvoering van 'Keerpunt '72', alleen de gelukkige aanwezigheid van het aardgas deed dat. Meer geluk dan wijsheid dus. Wij zouden echter wensen meer wijsheid in de benutting van de gelukkige omstandigheden. Ik wil ter afronding van deze passage van mijn betoog nog één vraag stellen. Bestaat er bij de Regering inzicht in de toename van de faillissementen waarover alarmerende berichten de ronde doen?

Mijnheer de Voorzitter! Wij achten het milieu een belangrijk goed. Ruim vijftig jaar geleden vroeg mijn partij in haar program van beginselen daarvoor reeds aandacht. Het beleid dient echter wel slagvaardig te zijn en niet te talmen. Als men delibererend veel tijd verliest en mogelijk toch nog tot uitvoering van de aanvankelijke voornemens komt, leidt dat wel tot een aanmerkelijke kostenverhoging, die op het moment van het uitstellen enig soelaas biedt maar te zijner tijd dubbel zwaar aankomt. Ik denk daarbij aan de Oosterschelde. Kan dit leiden tot een verviervoudiging van de kosten? Dralend beleid is duur beleid. Een goede afweging is belangrijk, maar dat geldt ook voor doortastendheid. Is dit een redelijke afweging van de belangen, die in het geding zijn, te weten optimale veiligheid van Zeeland en bescherming van het milieu? Staan de meerkosten in redelijke verhouding tot de totaalkosten, om 's Ministers eigen woorden te gebruiken?

Het streven van het kabinet is gericht op het behoud van een gezond midden- en kleinbedrijf, zowel in de landbouw als elders. Daarvan hebben wij nota genomen. Wij hopen, dat dit gebeurt tot redelijke voldoening van de betrokkenen. Wel vragen wij ons af, waar gesproken wordt over een gezond midden- en kleinbedrijf, in hoeverre de situatie al niet ziek is.

De modale werkgever kan er volgens de gegevens 2% op vooruitgaan. Hoeveel kleine zelfstandigen verkeren met

hun bedrijf in de zone van de rode cijfers? Bestaat er voor hen mogelijkheid van enige verbetering? Is er, zo vraagt mijn fractie zich af, in het systeem, afgezien van incidentele lapmiddelen, plaats voor de positie van de kleine zelfstandigen om zich redelijk te handhaven? Licht het, om een voorbeeld te noemen, in de bedoeling van de Regering iets te doen aan de voorraadfinanciering van de middenstander? Dat is een belangrijk knelpunt.

Het soelaas van de belastingvoorstellen is nogal mager uitgevallen. De minimale eis is feitelijk, ook gedachtig aan de middenstanders, de inflatiecorrectie voor de volle honderd procent toepassen. Aan de tachtig procent mag volgens ons in ieder geval niet worden getornd.

In dit kader wensen wij nadrukkelijk, de bereids ingediende motie-Van Rossum onder nr. 13 020, stuk nr. 12, te handhaven. In deze motie wordt bepleit, de zwaargetroffenen in de sier- en teeltsector te brengen onder de 4 pct.-regeling van de btw.

Het kabinet zit ogenschijnlijk comfortabel op de aardgasbel. Van deze bel mag het echter geen zeepbellen blazen. Die spatten uiteen. Gaarne zien wij de Regering als een goede en trouwe huisbezorger, die alle groepen en individuen het deel geeft, dat hun toekomt. Wat dit criterium betreft, hebben wij zeer gereede twijfels. Wij denken niet in het minst aan hen, die pensioen of rente genieten, waarvoor geen indexatie bestaat. Welvaartsvast inkomen, een zonderlinge contradictie. Zonderling is het, dat welvaart iets is waartegen men zich moet wapenen. Het tekent het klimaat. Het is alsof er in de welvaart wordt geblazen. Een primaire taak van de Regering moet het zijn, ons te bevrijden van de doorboordbuidel. Aan een dergelijk beleid willen wij gaarne meewerken. De vraag luidt: Wie is die goede en trouwe huisbezorger? Wijsheid is stellig vereist. Gaarne besluiten wij met de betuiging, dat deze wijsheid, indien begeerd, ruimschoots voorhanden is.

De vergadering wordt te 22.02 uur geschorst en te 22.10 uur hervat.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Dit is duidelijk een tijd van tussenbalansen, zowel van de situatie van de Nederlandse bevolking, van de internationale positie waarin ons land verkeert, van het kabinet als van de perspectieven die voor ons liggen. Het opmaken van zo'n tussenbalans wordt iets gemakkelijker, doordat die van an-

deren juist in de achter ons liggende periode is afgesloten, zodat wij daaruit kunnen putten voor onze oriëntatie. De boeren hebben hun halfjaarcijfers afgesloten en zijn naar de kruispunten gereden. Hun resultaten liggen overal ter inzage; zij zijn negatief.

De positie van een groot deel van de middenstand verschilt daarvan niet veel. De algemene onderbesteding heeft voor haar een dubbel negatief effect in die zin, dat de toch al te kleine koopkracht sterk in de richting van het grootwinkelbedrijf, van de macromarkt en van het warenhuis wordt gelokt. Hun cijfers zijn over het algemeen slecht. Welke getallen men ook moge aanvechten, over de stijging van het aantal faillissementen valt niet te twisten. De toename met 26% in een jaar tijds is alarmerend.

Bij een deel van de voor de binnenlandse markt werkende bedrijven – industrie, diensten, bouw – zien wij een zelfde beeld van somber gekleurde tussentijdse verlies- en winstrekeningen.

Anders dan het recht, is het lot niet geblinddoekt en het slaat niet overal onbarmhartig toe. Er zijn ook andere tussentijdse uitkomsten. Philips verdiende nog meer dan het vorige jaar, Akzo ook. De Hoogoven-winst verdrievoudigde zich en Shell vierde, precies zoals wij een jaar geleden voorspelden, de energiecrisis met een winst van honderd procent. Dat zijn nou voorbeelden hoe de bomen toch tot in de hemel kunnen groeien. Bomen verschillen nu eenmaal, hemels trouwens ook.

Met de resultaten van de kleinen lopen parallel die van hen die geen ondernemer zijn, maar loon- en salaristrekkers, dat wil zeggen de grote meerderheid van het Nederlandse volk. Zij hebben geen balans, jaarlijks of halfjaarlijks; het systeem werkt bij hen eenvoudi-

Bakker

ger. Zij komen van vakantie met een lege portemonnee en merken dan dat de tram, tabak, schoenen, jurken, alles inmiddels duurder is geworden, net als de defensie van de heer Vredeling. De prijzen zijn gestegen, maar de compensatie moet nog komen. Die arriveert pas als de duurtte nog weer verder is voortgeschreden. Toch is ook bij hen een balans mogelijk, want zelfs de officiële cijferreeksen, die overigens door geen van de betrokkenen te controleren zijn net zomin als de prijsindexcijfers en mede daardoor, geven aan dat de gemiddelde reële loonstijging, ontdaan van de ongrijpbare zogenaamde incidentele factor, nu reeds van 1971 af per saldo nauwelijks een procent per jaar is, dat wil zeggen op zijn best niet meer dan een versiering in de marge van de nullijn.

Die loonontwikkeling blijft daarbij niet alleen ver achter bij de gemiddelde produktiviteitsstijging die in dezelfde periode tussen de 4% en 5% per jaar heeft gelegen, maar zij steekt ook bijzonder schril af bij de produktiviteitsstijging van de grote concerns, zoals de chemi met gemiddeld 13% à 14% per jaar, de elektrotechniek met zo'n 10% per jaar, de metallurgie, ook met zo'n 10% per jaar en de olieraffinaderijen, natuurlijk op kop, met rond 15% per jaar.

De resultaten van dit uiteenlopen zijn terug te vinden enerzijds in de gigantische winsten van de concerns en anderzijds in de bezetting van de dokterswachtkamers en in de stijging van het aantal WAO-trekkers.

De gegevens in de begroting van Sociale Zaken met betrekking tot de snelle stijging van de ziekte- en WAO-cijfers zijn in dat opzicht ronduit alarmerend, zoals het trouwens ook alarmerend is als men de Minister-President, de heer Den Uyl, hoort zeggen bij de christelijke ondernemers, waar hij zich terloops tot het C.D.A.-stuk 'Gerede twijfel' bekeert (een stuk, zoals bekend van de hand van de heren Nelissen en Udink onder anderen), ik citeer letterlijk uit de tekst zoals die in de 'NRC' is verschenen:

'Er is een vlucht van mensen in het ziekteverzuim, in de arbeidsongeschiktheid, in het niet aanvaarden van arbeidsplaatsen door werkzoekenden.'

Mijnheer de Voorzitter! Vlucht in het ziekteverzuim! vlucht in de vrijwillige werkloosheid! vlucht in de WAO. Ik maak geen naamgrapjes, maar ik vraag mij wel af waar ik het meer gehoord heb.

Wij hebben al eerder gezegd dat de politiek van hoge winsten voor de een een nullijn en voor de ander als twee druppels water lijkt op hetgeen in Duitsland gebeurt. Dat is geen wonder, want dat volgt men ook, zoals de heer Vredeling nadrukkelijk aan het grote publiek heeft medegedeeld en zoals de heer Den Uyl in het Vredeling-debat in feite op de hem eigen rondborstige wijze heeft toegegeven. Zo kom ik op de kern van de huidige situatie. Door de politiek van de nullijn zijn de inkomens van de loon- en salaristrekken en de zelfstandigen zo ver achter gebleven, dat nu allerwege en algemeen erkend een onderbesteding bestaat. Mede hierdoor is de werkloosheid snel gegroeid en groeit zij nog, en dat op het ogenblik dat dagelijks en met steeds grotere letters het woord 'crisis' aan de wand van de kapitalistische wereld wordt geschreven, met dan natuurlijk de heer Duisenberg met een grote spons er achteraan om het weer uit te vegen. Het antwoord op de vraag of er al dan niet sprake is van een aanstaande grote crisis is nog niet duidelijk. Dat komt mede doordat, zoals gebruikelijk is, de feiten en de intimidatie door elkaar lopen en van bepaalde zijden ook in alle openlijkheid tot organisatie van de werkloosheid wordt opgeroepen. Ik doel op een recente verklaring van de oud-V.V.D.-minister Witteveen. Dat wil zeggen: Hij is een oud-minister, niet een oud-V.V.D.-er. De heer Wiegel bevestigt het nadrukkelijk. Ik wil dat even vastleggen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik weet nog helemaal niet wat u van de heer Witteveen gaat citeren.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Neen, maar u hebt alvast bevestigd dat hij V.V.D.-er is. Daarom was het mij te doen. De heer Witteveen zei in een recent interview in 'De Telegraaf':

'Momenteel wil iedereen meer hebben dan er is. Door het afremmen van de vraag zal de produktiviteit afnemen en er zal gedurende enige tijd grotere werkloosheid ontstaan. Maar de rust in de economie, die noodzakelijk is om doeltreffende maatregelen te nemen tegen de scherpe loon- en prijsontwikkelingen, in vrijwel alle landen, kan hierdoor worden hersteld.'

Het is heel duidelijk: Gooi ze de straat op!

De heer Wiegel kan zoiets natuurlijk niet zeggen. Dat kan Witteveen voor hem doen. De heer Wiegel houdt hier een verhaal over de onaanvaardbaarheid van de werkloosheid. Het minste

dat wij van de heer Wiegel zouden kunnen vragen is, dat hij eens een briefje aan de heer Witteveen ging schrijven.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Neen, dan lekt dat ook weer uit!

De heer **Bakker** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Wat ook de ontwikkeling moge zijn, enkele zaken zijn in ieder geval al volstrekt duidelijk. Het ene is dat de jarenlang herhaalde en de mensen ingepompte stelling alsof het kapitalisme voortaan en het probleem van de crisis en het probleem van de werkloosheid zou hebben opgelost, dat wil zeggen de theorie van de zogenaamde welfare-state, veel besproken in deze zaal, een illusie, subsidiair bedrog is geweest. Wij, communisten, hebben deze misleiding terecht bestreden. Een tweede aspect vraagt vooral de aandacht, want door de nullijn-politiek, gepaard gaande met een steeds opjagen van vaste lasten, zoals huren en tarieven, zijn de werkende mensen extra kwetsbaar voor deze crisisverschijnselen gemaakt. Een zeer groot aantal gezinnen in Nederland kan alleen draaien door middel van allerlei aanvullingen, die bij een economische teruggang uiterst dubieuze steunpunten zullen worden, zoals het bijwerken door de vrouw, overwerk, bijverdienste van de kostwinner zelf, zakgeldbaantjes voor de kinderen enzovoorts. Iedereen kent de hele reeks. Als die wegvallen – het zijn de eerste inkomens, die bij een economische inzinking wegvallen – dan blijkt met dubbele kracht, hoe de gevoerde loonpolitiek het verweer van de werkende mensen tegen de crisis ondermijnd heeft. Dan gaat die spiraal werken van onderbesteding, produktiestagnatie, verdere onderbesteding – enfin, wij kennen haar alle uit de leerboekjes van De Gaay Fortman.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn nu op een punt aangeland, dat in die kwestie onomwonden standpunten beslist noodzakelijk zijn. Naar de mening van de Communistische Partij is het enige standpunt, dat zowel de positie van de loon- en salaristrekken als de algemene positie van de werkers en van de uitkeringtrekkenden dient, dat geen enkele rem mag worden gelegd op het optreden voor een echte loonsverhoging. Dat is de beslissende voorwaarde voor een effectieve bescherming tegen crisisdreiging. Vanzelfsprekend hoort daarbij het intrekken van beide ontwerpen, die samen een anti-stakingswet hadden moeten vormen. Zij hebben in de afgelopen tijd al kwaad gesticht, doordat ze door sommige

rechters al als experimenteerartikelen zijn gebruikt, terwijl naderhand ook de Machtigingswet in feite op dezelfde gedachte is gebaseerd. Wie zegt macht te willen spreiden, moet in de eerste plaats ervoor zorgen, dat arbeiders en gesalarieerden hún macht kunnen vormen, zo nodig ook door staking.

Nu blijkt ook, welk een onding die Machtigingswet is geweest en hoe noodzakelijk de intrekking ervan op dit ogenblik al is. Niet alleen is de aanname ervan op een valse voorstelling van zaken gebaseerd geweest, niet alleen was het dwangkarakter ervan ondemocratisch, niet alleen bond zij de arbeiders, terwijl de grote winstmakers vrij spel kregen, maar bovendien heeft zij door haar uitwerking op de inkomens van de werkende mensen crisisbespoedigend in plaats van crisisbedwingend gewerkt.

Overigens ook de prijspolitiek, die geen enkele rem blijkt te hebben gevormd voor de manipulaties van de grote producenten, heeft geen crisisbezwegend effect gehad. Dat kan alleen gebeuren door een politiek, die is gericht op de bescherming van het levenspeil van de gewone mensen, een politiek, die hun de ruimte laat om voor hun eigen belang op te komen. De Regering wil een centraal akkoord. Wij willen wel zeggen, hoe zo'n centraal akkoord er naar onze mening uit moet zien. Het zou verbeteringen voor de loon- en salaristrekken moeten inhouden, die genoegdoening geven voor de onbeloonde produktiviteitsstijging van de laatste jaren, het zou de grote ondernemers zeer strakke prijsvoorschriften moeten opleggen en het zou ten slotte maatregelen moeten inhouden om uit de dan nog overgebleven superwinsten een fonds te vormen, waaruit de werkgelegenheid zou moeten worden bekostigd. Dit is een oud idee van ons, het is al zo'n jaar of 7 à 8 oud, herhaaldelijk hier naar voren gebracht. Wij zien tot onze vreugde, dat het thans wortel begint te schieten. Het bestaan van een werkloosheid als de huidige, die zoveel mensen in de kracht van hun leven treft, moet niet alleen als 'slecht', 'droevig', 'wanhopig makend' of 'ernstig', maar als onaanvaardbaar worden gekarakteriseerd. De Regering zegt nu in feite, dat zij het antwoord niet weet. Zij erkent de ontoereikendheid van de tijdelijke plannen en zoekt het nu vooral in een uitbreiding van de staatsuitgaven. Dit lijkt, gezien alleen al de voorgenomen uitbreiding van het rijks personeel, in

sterke mate neer te komen op een vergroting van de bureaucratie.

Wij zijn voor andere oplossingen. Wij bepleiten het stichten van bedrijven door de staat in werkloosheidsgebieden, een actief optreden van de staat tegen bedrijfssluitingen door een verbod en eventuele overname. Wij zijn voor versnelling van bouwprogramma's, vooral voor woningen, scholen, wegen, dienstgebouwen van de overheid in plaats van de afremming die op het ogenblik bij de woningbouw plaatsvindt.

Bovendien menen wij, dat nu het moment gekomen is voor een echte werktijdverkorting, dat wil zeggen: Verkorting van de werkweek, vervroegde pensionering, verlenging van de vakanties.

In het vraagstuk van de werkloosheidsbestrijding vormt een kernpunt de positie van de werklozen zelf. Als straks 3%, 4% of wellicht 5% van de beroepsbevolking van een te lage uitkering moet leven – en dat steeds langer naar de cijfers aangeven – dan is dat alleen al een factor van onderbesteding, een element dat een crisis in de hand werkt.

Men kan dit niet oplossen – zoals in het wetje van de heer Boersma – door de werklozen naar niet-passend werk te verwijzen. De kwestie is, dat het inkomen van de werklozen moet worden beschermd, dat verlenging en van de WW en van de WWV-uitkering moet worden nagestreefd.

De maatregel, nu in voorbereiding, voor de oudere langdurig werklozen is een eerste stap.

In volle ernst moet de vraag onder ogen worden gezien hoe kan worden bereikt dat mensen als zij lang werkloos zijn en als hun reserves uitgeput raken een verhoging van hun besteedbare uitkering kunnen krijgen, die het hun mogelijk maakt hun levenspeil enigszins op peil te houden.

Mijnheer de Voorzitter! Wij achten het vraagstuk van de positie van de werkende en de werkloze bij de nadering van een crisis van zo fundamentele betekenis, dat ik daaraan nogal wat tijd heb besteed. Het is mede zo ernstig omdat in de afgelopen periode de inflatie, vooral veroorzaakt door de miljarden-manipulaties van de multinationals en door de ongeremde stijging van de bewapeningsuitgaven, in vele opzichten de positie van de werkende mensen heeft ondermijnd.

Pensioenregelingen worden erdoor uitgehold, lonen blijven achter, spaargeld wordt ontwaard en de veel geroemde bezitvorming vormt steeds

meer het bezit van de hypotheekbanken.

Binnen onze grenzen bewerkstelligt de inflatie zodoende hetzelfde wat zij internationaal in de verhouding tussen de kapitalistische wereld en de zogenaamde ontwikkelingslanden bewerkstelligt: zij maakt de rijken rijker en de bezitlozen blijven bezitloos.

Dit vraagstuk van de inflatiebestrijding lijkt door de Regering in haar stukken achteruit geschoven. Zij heeft een aantal belastingmaatregelen van beperkte omvang aangekondigd, maar wendt nog maar nauwelijks voor dat die de bestrijding van de inflatie ten doel zouden hebben. Het hoofddoel lijkt eerder te zijn om met die belastingmaatregelen een alibi te verschaffen om de loonbeperking te kunnen afdwingen. Uitlatingen van Minister Duisenberg in 'Elsevier', waar hij zijn zorg uitsprak over dreigende loonbewegingen in de Rijnmond, zijn wat dat betreft duidelijk. Wij hebben geconstateerd, dat de heer Wiegel het op dat punt met hem eens is.

De feitelijke waarde van die verlagingen – het is al eerder gezegd en het is ook juist – is dan ook vrijwel nihil. De verlichting van het belastingtarief aan de voet wordt voor verreweg de meesten onmiddellijk meer dan teniet gedaan door de tegen alle plechtige beloften in verhoogde aardgasprijzen. Dezelfde prijsverhoging dreigt trouwens voor vele zelfstandigen een veelvoud te gaan bedragen van wat zij aan kleine tegemoetkomingen in de belastingtarieven zullen gaan ontvangen. Overigens wordt dan nog een deel van deze tegemoetkomingen betaald met de niet uitgekeerde 20% van de inflatiecorrectie.

De aardgasoperatie heeft langzamerhand een geweldige omvang gekregen. De produktie zal volgend jaar ongeveer 100 mld. m³ bedragen. Wij begrijpen uit de desbetreffende brief van Minister Lubbers, dat de opbrengst gemiddeld meer dan 8,5% per m³ zal zijn. Dit zal vooral het gevolg zijn van het hoge tarief van de binnenlandse kleine en middengrote gebruikers. Dat wil zeggen dat de omzet dan meer dan 8 mld. zal bedragen. Misschien zal deze in de buurt van de 10 mld. komen. Ondertussen blijven de winningskosten uiterst laag, namelijk ver onder de 1 mld. Van wat dan overblijft, krijgt de staat, zoals dit uit de laatste antwoorden van de Minister van Financiën is gebleken, bedragen, die in totaal oplopen van bijna 5,5 mld. in 1975 tot bijna 8,5 mld. in 1978. De grote vraag blijft: Hoeveel krijgen nu precies de Esso en de Shell? Dat is onduidelijk gebleven.

Bakker

Het moet erg veel zijn, gezien het hoge bedrag aan vennootschapsbelasting, dat binnenkomt. Dat moet gaan om miljarden. En dat allemaal omdat destijds een aantal personen, die in hun loondienst stonden, de Slochterenbel hebben ontdekt. Wij zijn van mening dat de Shell en de Esso dubbel en dwars zijn betaald voor hun vondst, die hoogstens enkele tientallen miljoenen heeft gekost, als men alles meerekent. Het wordt meer dan tijd, dat de totale opbrengst van het aardgas aan het Nederlandse volk ten goede zal komen. Dan kan de prijs weer omlaag en houdt Minister Duisenberg toch nog ruimte in zijn begroting.

Mijnheer de Voorzitter! Als wij via de oliemaatschappijen en de energie vanzelfsprekend bij de internationale verhoudingen komen, springt als eerste in het oog het feit, hoe de politieke crisis in het politieke systeem – door ons in de afgelopen periode al meer dan eens signaleerd – steeds sneller om zich heen grijpt. De voorbeelden hiervan liggen op tafel. Willy Brandt, beurtelings godheid en reclame-agent van de heer Den Uyl, wordt onglorieus van het toneel geveegd en vervangen door Schmidt, van wie vooral de hardhandigheid naar voren springt.

In Amerika hebben de ontluistering en de ontredde na Vietnam het Watergate-schandaal en Nixon's val geproduceerd, waarop thans de in wezen veel grotere schande van de CIA-ontkenningen in de openbaarheid is gekomen. Dat de weergalm daarvan in het buitenland nog iets minder sterk is, zal wel samenhangen met het feit, dat juist in het buitenland zovelen hun gang naar de uitbetalingsloketten van de CIA plachten en plegen te maken. Wij horen nu van Chili, van Griekenland, wij wisten al van Laos, de aanwijzingen uit Italië worden met de dag sterker. De vraag, die in onze fractie rijst is: Acht de Regering het niet op haar weg te liggen, ook in Nederland een grondig onderzoek in te stellen naar de operaties van de CIA en naar de activiteiten van CIA-trekkers? Wij zijn in dit land volgens de heer Den Uyl te goed om door een vliegtuigfabriek te worden omgekocht. Zou deze onberispelijkheid eveneens gelden ten aanzien van omkoperij door de Amerikaanse regering? Ik moge hierbij herinneren aan wat de CIA-chef Colby dezer dagen volgens 'Time' heeft verklaard, namelijk dat de CIA er de laatste tijd een vierde verantwoordelijkheid bij had gekregen, te weten het zogenaamde positief beïnvloeden van situaties door

politieke en para-militaire maatregelen. Zij zeggen het dus zelf! Dit is een hoogst ernstige zaak, de Kamer moet zonder twijfel willen, dat deze zaak wat Nederland betreft wordt uitgezocht. Het lijkt mij dat vooral de CDA daar belang bij heeft, nu in verband met de CIA-manipulaties met Chili Europese geestverwanten van hen zijn genoemd, met name de Duitse, waarmee de diverse fracties – mede via de heer Schmelzer – nogal wat relaties onderhouden. Als wij zo'n onderzoek vragen zullen wij dus stellig de steun van de confessionele fracties krijgen.

De politieke en economische crisisverschijnselen die gepaard gaan met de zich ontwikkelende verscherpte machtsstrijd hebben een aantal duidelijke gevolgen. De Amerikanen stellen zich grimmiger op met betrekking tot het Midden-Oosten, waar ook de EEG-landen trachten vaste voet aan de grond te krijgen. Het gevolg is dat de bewapeningswedloop daar een bangstigend karakter krijgt en dat zich een weerwar van spanningen ontwikkelt, met de olie als inzet. Het gevaar van een grote oorlog in het Midden-Oosten is weer zeer reëel. Wat dreigt is niet alleen een bloedbad voor die volkeren daar, niet alleen het op het spel zetten van het bestaan van Israël, maar ook de inmenging of het betrokken raken van anderen via de NAVO, via de EEG of direct. Dat geldt ook voor Nederland, dat door de uitverkiezing van een aantal arabische landen als ontwikkelingsland blijkbaar zijn presentie op een duidelijke wijze heeft willen onderstrepen. De EEG is onder Frans-Duitse aanvoering een zeer actieve Midden-Oosten-politiek begonnen, vooral gericht op de 'befreunding' van Arabische regeerders. De zogenaamd Europees-Arabische parlementaire bedoening vormt hiervan een weerspiegeling en is hiervan tevens de verpakking. Wij willen ernstig waarschuwen tegen deze ontwikkeling en verwachten van de Regering een stricte onthouding in conflicten die in het Midden-Oosten broeien en die wel eens binnen korte tijd tot onoverzichtbare ontladingen zouden kunnen komen.

Wij zeggen dit met des te meer klem na hetgeen op Cyprus is gebeurd. Een klein land werd overvallen, eerst door één NAVO-staat, toen door een andere NAVO-staat en de machtigste NAVO-staat van alle steunde ze beurtelings. De zaak is naderhand in de mist getrokken door allerlei zogenaamde etnische bedriegerijen rondom Cyprus, maar de harde feiten zijn dat het oor-

log was tussen NAVO-landen, waarbij een zelfstandig land letterlijk onder de voet werd gelopen. Het wordt nog getolereerd bovendien!

Daarmee is niet alleen het masker afgetrokken van de NAVO, maar is ook de illusie verscheurd dat het voor een klein land veilig leven zou zijn in of tegen die NAVO aan. Nu kan iedereen zien dat het slechte politiek is om te vertrouwen op zogenaamde grote bondgenoten, terwijl die in werkelijkheid bezig zijn elkaar naar het leven te staan en hun strijd bij voorkeur uitvechten ten koste van derden. Ik behoeft in dat verband maar te wijzen op de bij herhaling beschamende uitsluiting van Nederland van de zogenaamde financiële topbesprekingen.

Deze hele valse, gevaarlijke politiek weerspiegelt zich in de zogenaamde defensie-opstelling van dit kabinet. De basis van de militaire politiek is enerzijds onderhorigheid aan Amerika en anderzijds verstrengeling met West-Duitsland. Het is de handhaving van de rol van Amerikaanse atoompion en tegelijkertijd het zich steeds verder overgeven via de zogenaamde taakverdeling aan de manipulaties van de Duitse machtspolitiek, die in de EEG steeds aanmatigender wordt en die, zoals bij de koop van Italië en bij het boerendreigement is gebleken, steeds hardhandiger aanstuurt op de reglementering van de Westeuropese zaken onder Duitse leiding. Laat men nu a.u.b. eens ophouden met de praatjes dat het niet anders kan voor een zogenaamd klein land, want zowel in Portugal als in Griekenland blijkt het mogelijk dat onder druk van het volk een andere koers wordt ingeslagen. Als het daar kan, dan kan het zeker in Nederland.

Wij zouden die koers willen betitelen met het woord 'ongehoorzaamheid.' Dat is tegenwoordig een veel gebruikt woord. In dit geval is het dan geen burgerlijke ongehoorzaamheid, maar nationale ongehoorzaamheid: geen medewerking aan EEG-maatregelen, die schadelijk zijn voor ons land of voor groepen van onze bevolking, geen volgzaamheid met betrekking tot de NAVO, wat betreft de atoombewapening, de bewapeningsuitgaven, de integratie van strijdkrachten, diensttijd en dergelijke, maar een resolute koers in de richting van vermindering van militaire uitgaven. D.w.z. geen dik miljard erbij, zoals de heer Vredeling in de afgelopen tijd heeft gepresteerd, maar om te beginnen een dik miljard eraf. Dat zou de regeringspolitiek moeten zijn.

Bakker

Daarmede zou dan het kabinet-Den Uyl iets waarmaken van al die beloften, die het destijds heeft gedaan. Be loofd was een vermindering van de bewapening; wij herinneren het ons allemaal nog. Wat gebeurt, is echter een vermeerdering. Geen honderd Keerpunt-rekenaars kunnen ontken nen, dat de militaire uitgaven dit jaar minstens 16 en misschien wel 20 % zullen stijgen in vergelijking met het vorige jaar, hetgeen meer is dan de loon- en de prijsstijgingen, zodat ge sproken kan worden van een feitelijke verhoging.

Wij weten het, Mijnheer de Voorzitter! de Regering is daarmee door de knie en gegaan voor de K.V.P. en de A.R.P. Dat geeft ook het totaalbeeld weer van de politiek van het kabinet. Waar blij ven al die fraaie leuzen tegen de huur politiek van de vorige regering, nu wij huurverhoging krijgen van 8 % en meer in een systeem, dat juist zo ty pisch kapitalistisch is, omdat het voor een gewoon mens volstrekt onbegrij pelijk is gemaakt? Wat is er over van de eis van meer volkswoningbouw, met name woningwetwoningen? Hoe gaat het worden met de spreiding van de kennis, als – zoals op het ogenblik gebeurt – de ontwikkeling van een aantal universiteiten zelfs op een ter mijn van drie maanden zeer drastisch wordt afgeremd en er door de studenten stop een zeer wordt geplaatst voor de toegang tot de universiteit? De kinderen van de rijken komen daar wel door; daarover behoeft u geen zorgen te hebben, heren ter rechterzijde! Maar hoe zal het met de kinderen van de laagstbetaalden gaan in zo'n systeem? Die gaan straks niet eens meer op weg, daarop zal het neerkomen. En hoe is het met de spreiding van de macht gegaan in een jaar, waarin al leen de grootste bezitters zich hebben kunnen verrijken en dan op een mate loze manier? Er is wel wat gebeurd in de afgelopen tijd, maar wat er is ge beurde, is afgedwongen. De perso neelsstop bij de ziekenhuizen werd in getrokken onder druk van de actie, na dat onze fractie al een half jaar geleden had aangetoond dat de situatie on houdbaar en onverantwoord was. Voor de boeren en tuinders werd een, zij het te geringe, inkomensverbete ring bereikt, maar alleen door hun ac tie. Enkele groepen arbeiders, zoals bij de V.M.F., de vislossers en enkele an dere konden verbetering bereiken, maar pas nadat zij in actie waren geko men. Over Kalkar is de twijfel pas in volle omvang aan het licht getreden na

die geweldige manifestatie van ander halve week geleden. Maar bij ieder van die bewegingen spartelt het kabinet zo lang tegen als het maar kan. Het heeft maar één wens en dat is rust. Mijnheer de Voorzitter! Wat zou het betekenen als dit kabinet door het Ne derlandse volk met rust zou worden gelaten? Het zou betekenen dat rechts, dat toch al zo'n grote greep heeft op deze Regering, daarmee totaal vrij spel zou krijgen. De feitelijke situatie is dat het kabinet zichzelf als een soort loper uitrolt voor de pressie van de V.V.D. en de rechtse confessionelen, en dat de enigen die de loper kunnen oprollen de actievoerende mensen zijn, men sen die al die beloften over spreidings verhalen nog niet vergeten zijn en mensen die daar inderdaad hun ver wachting en hun hoop op hadden ge vestigd; mensen ook die niet willen dat de V.V.D.–politiek, zoals die zich steeds duidelijker begint af te tekenen, werkelijkheid zal worden. De V.V.D. heeft op een aantal punten de laatste tijd steeds duidelijker haar gezicht lat ten zien en het is geen prettig gezicht. Daar is de heer Witteveen, die openlijk oproept tot organisatie van de werke loosheid, daar is de voortdurende pressie om te komen tot steeds hogere bewapeningsuitgaven en daar is ver der de waarlijk onthullende vergoelij king door de heer Wiegel van het Zuid afrikaanse apartheidsregime, dat vol gens hem zo vriendelijk met negers praat en dat zoveel huizen voor hen bouwt. Oh, de heer Wiegel is het hele maal niet met alles eens, hoor, wat er in Zuid-Afrika gebeurt. Helemaal niet! Hij vraagt alleen begrip voor Zuid-Afri ka. En er zijn....

De heer **Wiegel** (V.V.D.): U hebt 'De Telegraaf'...

De heer **Bakker** (C.P.N.): Ik heb het al lemaal inderdaad in 'De Telegraaf' ge lezen. Er zijn omstandigheden waarin de ergste vorm van collaboratie dat *genaamde* begrip is. Ik moet zeggen dat de opstelling van de V.V.D. en van de heer Wiegel maakt, dat men in dit land niet goed meer weet wat liberaal is. Ik wil erbij zeggen dat de heer Wie gels escapades bijzonder sinister zijn in een tijd waarin in ons eigen land een griezelig brok racisme wordt opge bouwd rondom de Surinamers. Een zeer teer vraagstuk, zo zei de heer Wie gel vanmiddag. Uit pure tederheid is hij naar Zuid-Afrika gegaan. Wij krij gen sterk de indruk dat de heer Wiegel naar Zuid-Afrika is gegaan om er eens te kijken hoe je nou met zwartjes om moet gaan. Welnu, dat heeft hij daar dan kunnen zien: met hen praten en als zij niet gehoorzamen de knoet er

over. Misschien heeft hij daar ook dat idee van de gesloten grenzen opge daan.

Ik wil hier alleen dit zeggen, mijnheer de Voorzitter. Zonder twijfel is dat niet wat de mensen willen, die op de V.V.D. hebben gestemd en die ten onrechte dachten dat zij daar misschien wat ver lichting van belasting of verlichting van de bureaucratie door zouden krij gen. Het is helemaal niet wat de men sen in dit land willen. De V.V.D. is een gevaarlijk stuk verrechtsing in onze politiek, vooral door haar duidelijke in vloed op de leiding van de confessi onele partijen. Je ziet hier vandaag het resultaat. De heer Krusinga – al zegt hij dat dit niet zo is – praat de heer Wiegel na. Hij schuift de ene dag na de andere meer naar rechts. En dan komt de heer Andriessen, die in alle open lijkheid zegt dat de heer Krusinga – dat wil niet zeggen C.H.U. – hem eigen lijk liever is dan het hele kabinet. Wij praten over politiek in deze zaal. Dat betekent dat de heer Andriessen van daag heeft gezegd, dat de politiek van de C.H.U. in wezen zijn politiek is.

De heer **Peijnenburg** (K.V.P.): Of om gekeerd!

De heer **Bakker** (C.P.N.): Inderdaad, uitstekend gezegd. Het is inderdaad helemaal C.D.A. Niemand kan er meer aan twifelen, ook niet nadat je de heer Andriessen gehoord hebt. Hij zegt de erkenning van de P.P.R. en van D'66 als regeringspartijen bij dezen op. Hij wil alleen nog een compromis met de Partij van de Arbeid op basis van het program van de K.V.P. of van de con fessionelen.

Mevrouw **Cornelissen** (K.V.P.): Het C.D.A.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Uitstekend verbeterd! Natuurlijk zou er maar één antwoord mogelijk zijn voor een kabi net en voor een Partij van de Arbeid die zichzelf respecteren. Zij zouden be horen te zeggen: Andriessen kan de pot op. Wij hopen erop dat dat gezegd zal worden, maar wij moeten wel na gaan waar de aanmatiging van de heer Andriessen, zoals wij die vandaag ge hoord hebben, vandaan komt. Die is vooral te verklaren uit de onjuiste oriëntatie van de kopstukken van de Partij van de Arbeid, die kansen heb ben gegeven voor zijn optreden. Zij hebben een aantal valse oriëntatie punten als basis genomen en volhar den daarin, hoewel het leven zelf hen vandaag toch wijzer zou moeten ma ken.

Zij hebben gedacht dat zij niet zonder de K.V.P. konden en juist toen die op

Biz. 341, kolom 3, regel 23 van boven staat: 'dat wil niet zeggen de C.H.U.'; lees: dat wil zeggen de C.H.U.

Bakker

haar diepste in de malaise zat hebben zij haar een reddingsboei toegegooid, waar de heer Andriessen zich nu trots, zij het nog steeds wankelend, op verheft.

De heer Van Thijn is vandaag op de knieën gaan liggen voor het programma van het C.D.A. Hij heeft het aangekleed op een manier zoals Romme het vroeger met Lingadjatti deed. Wat heeft de P.v.d.A. gedaan? Zij heeft gegokt op D'66, hoewel een politiek kind altijd heeft kunnen zien, dat de door elkaar liggende papiertjes van de heer Van Mierlo nou niet zo erg veel waard waren. Het gevaar van deze ontwikkeling is, dat het woord 'progressief' zo wordt misbruikt voor rechtse omzwaaien dat het gewoon gecompromitteerd raakt.

Wij communisten houden vol dat een andere koers mogelijk is in Nederland, een koers van nationale zelfstandigheid, een koers die de macht uit de handen van het grote geldbezit haalt en in de handen van het volk brengt. Het is een weg die moet worden afgedwongen – niets kan voor niets – maar alleen kan worden afgedwongen door massabeweging en die moet worden gerealiseerd door een politieke formatie waarin socialistische en communistische gezamenlijk optreden en gezamenlijk de kern zullen vormen.

De heer **Peijnenburg** (K.V.P.): Zoals in Amsterdam.

De heer **Bakker** (C.P.N.): In Amsterdam gebeurt inderdaad ontzaglijk veel. Dat is de stad waar de meeste massabeweging is de laatste tijd, tot eer van Nederland. Ik denk aan Chili en Cyprus. Daar is de basis van de actie de samenwerking tussen communisten en socialistische. De heer Peijnenburg heeft het uitstekend door. Hij is echter ook opgevoed in het herkennen van zulke dingen.

Er gebeuren op dit ogenblik dagelijks dingen die wij communisten al lang en vaak als enigen hebben voorzien, vanaf de crisis in het kapitalisme tot aan de droevige herhaling van het Drees-Romme-toneel die door het kabinet-Den Uyl dreigt te worden opgevoerd. Wij zullen ook gelijk krijgen wat de uitweg uit die situatie betreft en wij zullen waarlijk niet met de handen in de schoot daarop gaan zitten wachten.

De algemene politieke en financiële beschouwingen worden geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag bedoeld in artikel 47 van het Reglement van Orde goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.55 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1

zeven Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1973 (13 123);

Aangaan van geldleningen ten laste van de Staat der Nederlanden in 1975 (Leningwet 1975) (13 124);

Wijziging van hoofdstuk VII (Departement van Binnenlandse Zaken) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1973 (13 125);

Naturalisatie van Aller Wekking, Theodore Darrell Joseph en 20 anderen (13 126);

Wijziging van hoofdstuk XIV (Departement van Landbouw en Visserij) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1973 (13 127);

Wijziging van hoofdstuk XIII (Departement van Economische Zaken) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1973 (13 128);

Wijziging van hoofdstuk VI (Departement van Justitie) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1973 (13 129).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2

een brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de ter stilzwijgende goedkeuring aan de Kamer overgelegde Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg enerzijds en de Republiek Botswana anderzijds, inzake de afschaffing van de visumplicht. (13 121, R 961).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

3

een brief van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over een Onderzoek naar de financiële behoeften van de gemeenten, welke onder de verfijningsregeling kleinere stedelijke gemeenten vielen, doch niet van de verfijningsregeling historische stadskernen profiteren (13 100, hoofdstuk VII, nr. 6).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

4

een brief van de Minister voor Wetenschapsbeleid, over de uitgavengroep wetenschapsbeoefening van de rijks-

begroting voor het dienstjaar 1975 (13 100, hoofdstuk VIII, nr. 7).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

5

een brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat, over het wetsontwerp houdende wijziging van de Wegenverkeerswet (periodieke keuring van motorrijtuigen, aanhangwagens en opleggers) (12 922, nr. 5).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

6

een brief van de Minister van Economische Zaken, over de kleinverbruikers-tarieven voor aardgas (13 111, nr. 3).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

7

een telegram van de bezetters van het bestuursgedeelte van het ziekenhuis te Horst, over de toekomst van het ziekenhuis.

Dit telegram ligt op de griffie, ter inzage van de leden; kopie is gezonden aan de betrokken commissie;

8

de volgende moties:
een, van de bewonersvereniging Schiedam-Zuid, naar aanleiding van de Nota Huur- en Subsidiebeleid; van de Universiteit van Amsterdam en van de gemeentebesturen van Delft, Deventer, Didam, Geldrop, Goor, Heemstede, Langedijk, Medemblik, Oude Pekela, Raalte en Vledder, alle over het Kalkarproject.

Deze moties liggen op de griffie, ter inzage van de leden; kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

9

de volgende brieven:
een, van Dr. S.L. Mansholt te Waperveen, in verband met de binnenkort te behandelen Energienota;
een, van H.K. Daling te Groningen, over de pensioenregelingen voor politieambtenaren;
een, van de Raad van Kerken in Nederland, inzake de Nota Buitenlandse Werknemers;
een, van het Hoogheemraadschap De Brabantse Bandijk te Breda, over het Deltaplan;
een, van het Huurders Comité West te Amsterdam, over de Nota Huur- en Subsidiebeleid;
een, van P.C. van Wijk te Rotterdam, over een door de N.C.R.V. te voeren actie voor de bestrijding van kanker en hartziekten;

een, van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden te 's-Gravenhage, over werkgelegenheid en investeringen;

een, van M.C. Bodde te 's-Gravenhage, over haar woonsituatie;

een, van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, over het belastingplan 1975;

een, van P.J. Boessen te Sittard, over de mijnwerkerspensioenen;

een, van het Havenschap Terneuzen te Middelburg, ten geleide van het verslag van haar vergadering van 14 augustus 1974;

een, van de Raad van de Waterstaat te 's-Gravenhage, ten geleide van een nota over de vaststelling van het tracé van rijksweg 15 in Overijssel;

een, van de klassen 3 en 4 van de Christelijke Nijverheidsschool te Nij Altoenae, over de vrede;

een, van de Ziekenfondsraad te Amstelveen, ten geleide van het advies inzake Tijdelijke Verstrekkingenwet Maatschappelijke Dienstverlening;

een, van P. de Boer te Drachten, over de pensioenen van mobilisatieslachtoffers;

een, van de Partij van de Arbeid, gewest Noord-Holland-Zuid, te Haarlem, over de situering van de munitieopslagplaatsen in de provincie;

een, van de Stichting Algemene Maatschappij voor Varenden te Amsterdam, met een commentaar op de Knelpuntennota.

Al deze brieven liggen op de griffie, ter inzage van de leden; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

10

de volgende afschriften van brieven:

een, van de Mixed Hockey club 'Barneveld', gericht aan de gemeenteraad van Barneveld, over openstelling van het beschikbaar gestelde sportveld op zondag;

een, van de Nederlandsche Zionistenbond te Amsterdam, gericht aan de Voorzitter van de N.O.S., over een in het programma Panoramiek van 25 september 1974 uitgezonden film over de Palestijnen;

een, van een aantal vrouwen van burgerwerknemers in dienst van het Ministerie van Defensie te Paramaribo, gericht aan de Minister van Defensie, over de voorgestelde wachtgeldregeling voor eerdergenoemde werknemers.

Deze afschriften liggen op de griffie, ter inzage van de leden; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

11

van de Stichting tot bevordering van investeringen op de Nederlandse Antillen te 's-Gravenhage, het jaarverslag 1973.

Dit boekwerk is opgenomen in of ligt ter inzage op de bibliotheek der Kamer.

Al gedrukt en rondgedeeld zijn de verslagen over de wetsontwerpen:

Financiële positie N.S. (11 648);

Afschaffing commanditaire vennootschap op aandelen (12 055);

Voorlopige regeling schadefonds geweldsmisdrijven (12 131);

Grenswijziging Vlagtwedde e.a. (12 643);

Wijziging Waterleidingwet (12 738);

Onverenigbaarheid lidmaatschap SER met andere werkzaamheden (12 991).

